

1989. XLIII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM

Alapította: Heimler Károly

Kiadja: a Győr-Sopron Megyei Lapkiadó Vállalat

Főszerkesztő: MOLLAY KÁROLY

A szerkesztőség tagjai:

BOGNÁR DEZSŐ, DOMONKOS OTTÓ, FARKAS IMRE, GOLLNHOFER SÁNDOR, HÁRS JÓZSEF olvasószerkesztő, HILLER ISTVÁN titkár és technikai szerkesztő, HORVÁTH ZOLTÁN, KÖRNYEI ATTILA, KUBINSZKY MIHÁLY, NYESŐ IMRE

1989. XLIII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Baumann József: A Soproni Gázmű története (1976–1986)

Baumann József: A Soproni Gázmű története (1976–1986)

1989. XLIII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Baumann József: A Soproni Gázmű története (1976–1986) / 1. Gázgyártás

1. Gázgyártás

Sopron város gázellátásának az 1866. évtől az 1976. évig terjedő története e sorok írójának tollából megjelent a Soproni Szemle 1981. évi évfolyamában és abból különnyomat is készült.

Az 1976 és 1986 között eltelt tíz év gázgyári eseményeit is érdemesnek látszik rögzíteni, részben az ez idő alatti különleges és vissza nem térő gázellátási technológiára, részben a földgázszolgáltatásra történő átállás nagy munkájára, részben pedig a város fenti idő alatti fejlődésére való tekintettel. A város lakói az utcákon járva éveken át láthatták a feltört burkolatokat, tapasztalhatták az ezek által okozott nehézségeket, mint fogyasztók szenvedő alanyai voltak a földgázra történő átállás által okozott zavaroknak. A következőkből megismerhetik, hogy a gázmű dolgozóinak milyen feladatokkal kellett megküzdeniük az átállás előkészítésekor és végrehajtásakor.

Budapest kivételével Sopronban került országunkban legkésőbb sor a földgázszolgáltatásra történő átállásra, mert legmesszebb esik az alföldi földgázkutaktól és a csőfektetési kapacitást elsősorban a gázt eddig nélkülöző városok és községek gyors ellátására kellett fordítani. A feltárt földgáz- és nyersolajleletek szaporodása, továbbá a szovjet import növekedése folytán nőtt a földgáz tisztítása és az olaj krakkolása

alkalmával keletkező propán-bután és könnyűbenzin mennyisége. Ez lehetővé tette az ország északnyugati részén fekvő Győr, Szombathely és Sopron városában a városi gáz szénhidrogének bontásával nagy mennyiségben történő előállítását és ezzel nemcsak a költséges és rendkívül nehéz munkával járó szénleparlás megszüntetését, hanem a gáznak fűtésre történő felhasználását is, ami a háztartásokban átlag tízszerese a főzésre és vízmelegítésre szükséges mennyiségnek.

A három város közül a szénleparló berendezések kapacitása és állapota, továbbá a lakosság gázellátottsága szempontjából Sopron volt a legkedvezőbb helyzetben, továbbá a Hőerőmű mellett épülő nagy lakótelep fűtését a Hőerőmű biztosíthatta igen jó hatásokkal.

Sopron földrajzi helyzete miatt került utoljára itt sor a nagyteljesítményű új bontók felállítására, majd a földgázra történő átállásra. Győrbe és Szombathelyre előbb érkezett a földgázvezeték, az akkor ott felszabaduló bontókat át lehetett helyezni Sopronba, így a nagy értékű berendezéseket tovább lehetett hasznosítani és értékcsökkenési leírásukat növelni.

Mint a történet első részében már említettem, a szénhidrogének bontása történhet levegővel vagy vízgőzzel. A levegős bontó egyszerűbben, jobb hatásokkal működik, beszerzési költsége sokkal kisebb, de a termelt gáz nitrogéntartalma igen magas, a kellő fűtőérték elérésére sok szénhidrogént kell hozzákeverni, ezért a termelt gáz hidrogéntartalma nem éri el a 30%-ot és a láng elszakad, elalszik, vagy a gáz meg sem gyullad. Így szükség van a kb. 60% hidrogént tartalmazó gázt termelő komplikált, drága és rosszabb hatásfokú vízgőzös bontókra is. Egyedül ez sem alkalmazható, mert gázában túl sok a hidrogén, a gáz gyorsabban gyullad, mint ahogy áramlik, így már a csőben meggyullad. A kétféle bontott gáz különböző arányú keverésével a hidrogéntartalom 35 és 55% között változtatható minden hátrány nélkül, a fontos csak az, hogy a fűtőérték növelése céljából hozzákevert szénhidrogén mennyiségének pontos beállítása folytán a városi gáz fűtőértéke ne térjen el lényegesen a m³-enkénti 5000 kalóriától.

A vízgőzös bontóban a szénhidrogén (földgáz CH₄), propán-bután (C₃H₈, C₄H₁₀) vagy könnyűbenzin és a vízgőz (H₂O) a magas hőfok továbbá a nikkel- és magnéziumnitrátot tartalmazó katalizátor hatására felbomlik. Különválik a hidrogén (H₂), a szén (C₂) és az oxigén (O₂), utóbbi kettő pedig részben szénmonoxiddá (CO) illetve széndioxiddá (CO₂) egyesül.

A működés a következő: a bontási periódus befejezése után 10 másodpercig gőz öblíti ki a bontógenerátort, utána kb. 80 mp-ig levegővel kevert szénhidrogén ég a generátort 800 C°-ra hevítve, majd 10 mp-ig vízgőz fűjja ki a szabadba a keletkezett füstgázokat, végül 80 mp-en át tart a szénhidrogén és a gőz bomlása. Ez a négy szakaszból álló és összesen kb. 180 mp-et azaz 3 percet igénybe vevő folyamat ismétlődik egymás után. A 180 mp-nek nem egészen a fele, 80 mp alatt történik tehát csak bontás, vagyis termelés. A fenti időtartamok átlagosak, azoktól a feldolgozott szénhidrogének minőségétől, a generátor terhelésétől és a külső hőmérséklet változásától függően elég nagy eltérések is lehetségesek. Az időszakok megfelelő beállítását külön teremben elhelyezett vezérlőberendezés végzi műszerek, villamosrelék, villanymotorok és mágnesszelepek segítségével. Minden adatot pontos és komplikált műszerek rögzítenek, ezek alapján bármilyen rendellenesség vagy a villamosáram kimaradása esetén a vezérlőberendezés a bontó működését leállítja. Így tehát a baleset- és robbanásveszélyes berendezés igen megbízhatóan működik: a tízéves üzemelés alatt nem is történt semmi baj.

A levegős bontóban is a magas hőfok és a katalizátor együttes hatására következik be a bontás. Itt azonban a felhevített bontóban a szénnek CO-vá és CO₂-vé továbbá a hidrogén kis részének H₂O-vá (vízzé) történő elégetésekor keletkező hő fedezi a bontás hőszükségletét és a veszteségeket, a generátor nem hűl le, nincs

szükség felfűtésre, hanem folyamatosan üzemeltethető.

A bontó működése rendkívül egyszerű, kevesebb műszert és villamosberendezést igényel, hátránya, hogy a levegőnek csak egyötöde a bontáshoz szükséges oxigén, négyötöde a semleges nitrogén. Ez szorítja le a termék fűtőértékét, az éghető gáz, köztük a hidrogén arányát és teszi szükségessé a karburáló gáz mennyiségének növelését.

A bontott gázok és a keverék városi gáz összetételét mutatja a következő táblázat. A fűtést nem igénylő hónapokban kevesebbet kellett a nagy teljesítményű vízgőzös bontókat üzemeltetni, megnőtt a levegős bontott gáz aránya és megváltozott a városi gáz összetétele. Ezért tüntettük fel külön a télen és a nyáron a hálózatba bocsátott gáz adatait.

3 Gázok átlagos %-os összetétele

alkotórész	vígőzzel bontott gáz	levegővel bontott gáz	városi gáz	
			télen	nyáron
éghető gázok				
hidrogén (H ₂)	66	31	52	41
metán (CH ₄)	5,5	1,5	3,5	3
szénhidrogén (C _n H _m)	0,5	–	0,3	0,3
szénmonoxid (CO)	18	17,5	17	16
karburáló pébé	–	–	8,2	10
semleges gázok				
széndioxid (CO ₂)	9	3	7	5
nitrogén (N ₂)	1	47	12	24,7
fűtőérték (kcal/Nm ³)	3070	1620	4920	5006

A tényleges mért adatok fentiekől néha jelentősen is eltérnek.

A Sopron-Kertváros (Bánfalva) határában, az Ágfalvi út mellett felépült bontótelep fontosabb létesítményei, illetve berendezései a következők voltak:

- 1 db az olasz CIFU cég által gyártott és felszerelt napi 50 000 m³ teljesítményű vízgőzös bontó;
- 1 db ugyanaz, de a szombathelyi gázműből 1978-ban saját rezsiben áthelyezve;
- 1 db ugyanaz, de napi 100 000 m³ teljesítménnyel, és a győri gázműből 1979-ben saját rezsiben áthelyezve;
- 3 db fenti bontók működtetését végző vezérlő és ellenőrző berendezés;
- 3 db a Gábor Áron Gyár generálkivitelezésében készült levegős bontó, egyenként napi 20 000 m³ teljesítménnyel;
- 2 db egyenként 4000 m³/óra teljesítményű fűvó a gáznak a Somfalvi úti gáztartókba vagy a középnymású

csőhálózatba történő szállítására;

1 db 6000 m³/órás fúvó 1978-ban Szombathelyről és

1 db ugyanaz 1980-ban Győrből áthelyezve;

2 db egyenként 500 m³-es benzintároló-tartály;

1 db alacsonynyomású, vízzáras gáztartó 20 000 m³ űrtartalommal (1980-ban került használatba)

4 db egyenként 63 m³ űrtartalmú hengeres tartály folyékony pénéztárolására:

2 db egyenként 500 m³ űrtartalmú benzintároló

2 db egyenként 100 m³ és

1 db 22 m³ űrtartalmú lágyvíztartály;

1 db Lovatherm gyártmányú gázfűtésű kazán óránként 900 kg 5,9 bar nyomású gőz termelésére;

1 db ugyanaz de óránként 1300 kg gőz termelésére;

2 db egyenként 1000 kVA teljesítményű, 10 000 volt primer, 380/220 volt szekunder feszültségű transzformátor;

2 db tűzoltás céljára szolgáló egyenként 500 m³-es tartály (víz);

3 db szivattyú, 19 db tűzivízcsap, tömlők, létrák, karbantartó műhely szerszámgépekkel, laboratóriumot, irodákat, öltözőt, fürdőt, étkezdét magába foglaló épület, transzformátorház.

4 A propán-bután, könnyűbenzin, városi gáz, ipari és tűzoltóvíz és a gőz szállítására szolgáló csővezeték, villamos- telefon- és műszerjelző kábelhálózat.

Riasztóberendezés. Közvetlen telefonvonal a városi tűzoltósághoz.

Az Ágfalvi út túloldalán helyezkedett el az iparvágány, a vasúti tartálykocsikban érkező benzin és pénéztárolására és továbbítására szolgáló csőrendszer, szelepek és szivattyúk.

A Somfalvi út elején fekvő telep kis teljesítményű bontói 1977-ben kiegészítésül még működtek, de az év végén selejtezésre és leszerelésre kerültek. Használatban maradt a 20 000 m³-es, kisnyomású vízzáras gáztartó és a 16 000 m³-t befogadó, négy atmoszféra üzemi nyomású gömbgáztartó a feltöltésre szolgáló kompresszorral. 1980-ban itt került felállításra 2 db 4000 m³/órás kompresszor, amelyek az Ágfalvi úti telep üzemzavara esetén az alacsonynyomású tartókból a város közepnyomású hálózatába nyomták a gázt. Az alacsonynyomású tartó 350 mm vo. nyomása (kb. 1/30 at) éjjel elegendő a 200 m³/órás fogyasztás biztosítására, így éjjel nem kellett a kompresszort jártni, ami jelentős árammegtakarítással járt.

Az Ágfalvi úti telepen működő három vízgőzös és három levegős bontó összes termelési kapacitása napi 260 m³ volt, amit a fogyasztás csak egy esetben haladott meg 10 000 m³-rel (1985 januárjában).

Az új berendezések üzembehelyezése 1976 szeptemberében kezdődött meg, addig és a fokozatos üzembehelyezés befejezéséig a szénleparló kemencékben termelt kőszén-gáz, a Somfalvi úton működő, kis

teljesítményű Onia-Gegi gyártmányú vízgőzös és 3 db levegős bontó gáza fedezte a város szükségletét.

A szénleparló kemencék 1976 végén, a Somfalvi úti levegős bontók és az Onia-Gegi 1977 végén kerültek teljes leállításra és lebontásra. Az átállás lefolyását jól érzékelteti a termelés megoszlása az 1976. és 1977. években negyedéves bontásban, ami a hideg és meleg évszakok gázfogyasztása közötti nagy eltérést is bemutatja:

Gáztermelés az 1976. évben ezer m³-ben

Gáztermelő berendezés	I. n. év	II. n. év	III. n. év	IV. n. év	1976. év
Vízgőzös bontó (Onia-Gegi)	200	29	–	–	229
Vízgőzös bontó (CIFU)	–	–	–	1541	1541
Levegős bontók	3460	1642	1391	2197	8690
Szénleparló kemencék	655	478	456	236	1803
Dúsítás (pébé)	509	248	218	386	1383
Városi gáz	4824	2397	2065	4360	13646

Gáztermelés az 1977. évben ezer m³-ben

Gáztermelő berendezés	I. n. év	II. n. év	III. n. év	IV. n. év	1977. év
Vízgőzös bontó (Onia-Gegi)	–	7	138	48	193
Vízgőzös bontó (CIFU)	3187	2193	462	2397	8239
Levegős bontók	1417	641	1375	1946	5379
Dúsítás (pébé)	354	190	216	394	1154
Városi gáz	4958	3031	2191	4785	14965

A bontott gáz előállítására és dúsítására könnyűbenzint, vagy pebé-t lehetett használni. A győri és szombathelyi tapasztalatokból már ismeretes volt, hogy a dúsításra használt benzint egy része a csőhálózatban cseppfolyóssá válva lecsapódik és a vízedényekben összegyűlve veszendőbe megy. Miután ez a pebé-vel nem történik meg, dúsításra kezdettől fogva ezt használták és csak akkor benzint, amikor a pebétartályok kiürültek.

A könnyűbenzint ára 1977-ben alacsonyabb volt, ezért eleinte mindkét fajta bontót ezzel táplálták. Az árak azonban a pebé javára megváltoztak és kiderült, hogy a levegős bontók pebé-vel zavartalanabban, jobb hatásfokkal működnek, így ezekben 1980-tól kizárólag pebé-t dolgoztak fel. A vízgőzös bontókban is nagyjából pebé került bontásra és csak ha a pebé szállítása akadozott, vette át helyét a benzint.

A fűtési gázt – április kivételével – nem igénylő második és harmadik negyedévben a nagy teljesítményű vízgőzös bontók naponta csak néhány órát voltak üzemben, a levegővel bontott gáz aránya megnőtt és a városi gáz hidrogéntartalma csökkent.

Ennek és a gáztermelés növekedésének illusztrálására közöljük az 1980. és 1984. évek termelését

negyedéves bontásban.

Gáztermelés az 1980. évben ezer m³-ben

Alkotórész	I. n. év	II. n. év	III. n. év	IV. n. év	1980. év
Vízgőzzel bontott gáz	3863	1916	860	4698	11338
levegővel bontott gáz	2862	1512	1071	2167	7432
dúsító pébé	635	318	219	595	1767
városi gáz	7360	3746	2150	7460	20537

Gáztermelés az 1984. évben ezer m³-ben

Alkotórész	I. n. év	II. n. év	III. n. év	IV. n. év	1984. év
vízgőzzel bontott gáz	7904	2716	1391	6322	18334
levegővel bontott gáz	3407	1877	1250	2807	9341
dúsító pébé	1094	434	272	849	2648
városi gáz	12405	5027	2913	9978	30323

6 Áprilisban, sőt még május elején is néha használnak fűtésre gázt a fogyasztók, ezért nagyobb a második negyedév gázfogyasztása és termelése a harmadik negyedévinél.

A városi gáz előállításának fenti módja 1985. október 26-ig tartott, amikor az országos földgázhálózat elérte az Ágfalvi úti telepet és megkezdődhetett a földgáz felhasználása. Ettől kezdve a vízgőzös bontók földgázt dolgoztak fel és a dúsítás is pébé helyett földgázzal történt. Miután a földgáz fűtőértéke alig több a pébé-nek egyharmadánál, a dúsító gáz mennyisége majdnem háromszorosára nőtt. Ezért a keverék hidrogéntartalma 45% alá csökkent és a levegős bontókat üzemen kívül lehetett helyezni.

A kisfogyasztók, ill. a kisnyomású csőhálózat átkötése földgázra 1986. április 22-én kezdődött és szeptember 21-én fejeződött be, a nagyfogyasztók közül azonban öt már 1985 végétől földgázt kapott.

A földgáz felső fűtőértéke 1986-ban átlagosan 9180 kcal/m³ volt, nem egészen kétszerese a városi gázénak. Az egyes utcák és városrészek átkötésével a háztartásokon kívül az általános és a többi nagyüzemi fogyasztó is földgázra lett bekötve, így a II. és III. negyedév folyamán április 22-től gyorsan csökkent a városi gáz termelése és a fogyasztása, és nőtt az elosztott földgáz mennyisége. Miután a földgáz fűtőértéke közel kétszerese a városi gázénak, ugyanazon célra alig több mint feleannyira van belőle szükség. Ennek következményét jól érzékelhetjük, ha az 1986. év alábbi adatait összehasonlítjuk az 1984. évekkel. Kitűnik a táblázatból a bontóüzem termelésének gyors csökkenése is:

Városi gáz és földgázeloszlás 1986-ban ezer m³-ben.

Gáz fajtája	I. n. év	II. n. év	III. n. év	IV. n. év	egész év
Vízgőzzel bontott gáz	10933	2836	531		14300
Dúsító földgáz	3984	1142	206		5332

Városi gáz	14917	3978	737		19632
Elosztott földgáz	1407	1426	2000	8230	13063
Összes elosztott gáz	16324	5404	2737	8230	32695
Földgáz átszámítva 5000 kcal/m ³	2630	2665	3740	15115	24150
Összes gáz átszámítva	17547	6643	4477	15115	43782

1989. XLIII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Baumann József: A Soproni Gázmű története (1976–1986) / 2. Gázfogyasztás

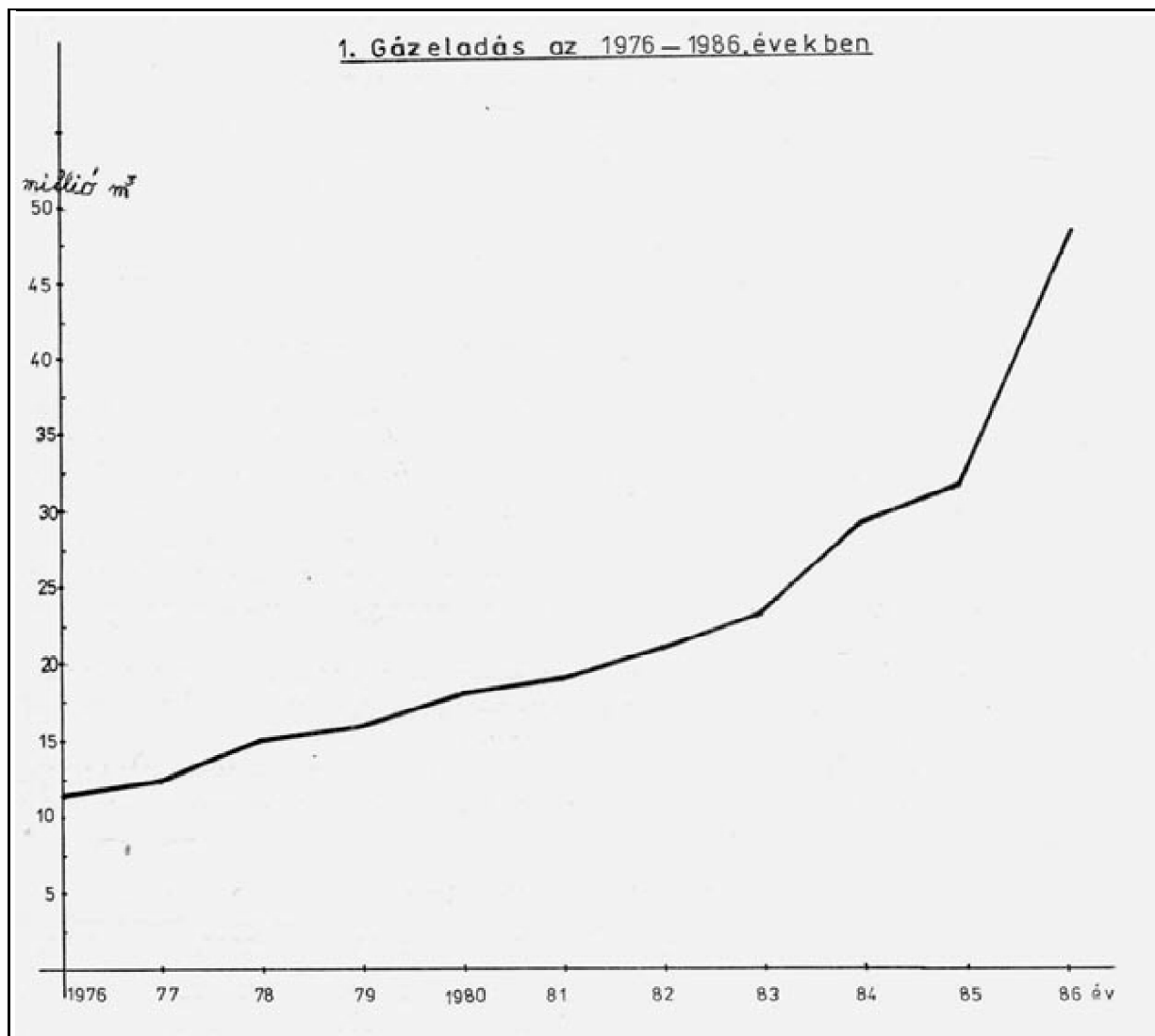
2. Gázfogyasztás

A gázmű fogyasztóit három nagy csoportba osztották. Ezeknek egymástól eléggé eltérő egységáron számlázzák a gázt. A három csoport: háztartási, általános célú és nagyüzemi.

A háztartások közül mind többen állították át fűtésüket gázra, annál inkább, hogy a fűtési gáz egységára kisebb volt a főzésre és vízmelegítésre felhasználténál. A fűtési gáz mennyiségének külön mérése csak nagy költséggel megoldható feladat, ezért a fogyasztásból a statisztikai alapon megállapított 56 m³ háztartási egységáron, a többi fűtési egységáron került számlázásra.

A város két nagy lakótelepének fűtése és melegvízellátása a Hőerőműben, ill. egy kazántelegen előállított melegvízzel történik; ezek lakói a csak főzésre használt gázért átalányárat fizetnek. Az elmaradt gázmérők beruházási, fenntartási és leolvasási költségének megtakarítása fedezi a hideg tavaszi napokon a konyha felmelegítésére esetleg elhasznált gáz értékét.

Az általános célú fogyasztók egységára magasabb és a fűtésre felhasznált gázra is érvényes. A fogyasztók összetétele változó és a város intézményeire is jellemző képet ad, ezért közöljük az alábbi kimutatást:

Általános célú fogyasztók megoszlása az 1986. év végén

hivatal, intézmény	47
vállalat, szervezet	30
szálloda, üdülő	12
nagykonyha	13
vendéglő, cukrászda	45
bolt, üzlet, áruház	98
kollégium, otthon	26
iskola	33
óvoda, bölcsőde	27

kórház, rendelő	12
gyógyszertár	9
kisiparos	35
fodrász	13
sportintézmény	10
vegyes	20
összesen:	430

8A 430-ból 84 csak fűtésre használta a gázt, 22 pedig fűtésre és egyéb célra is.

A nagyüzemi fogyasztói kategóriába tartozók a lekötött legnagyobb óránkénti fogyasztás alapján megállapított alapdíjat fizetnek, az elfogyasztott gáz egységára viszont alacsonyabb az általános célúakénál. Számuk 1986-ban 12 volt, ebből 7 ipartelep, 2 szanatórium, 1 szálloda és 2 iskola kollégiummal. Közülük öt fogyasztott havonta városi gázból 100 000 m³-nél többet, de volt, amelyik földgázból elérte a 750 000 m³-t.

Az egységárat és azok változását tíz év alatt az alábbi táblázat tünteti fel:

A gáz egységára és változása forintban

gáz	1976	1979-től	1982-től	1985-től	1986-tól (földgáz)
háztartási	1,14	1,30	1,41	1,71	2,99
házt. fűtés	0,85	1,09	1,20	1,20	2,99
ált. célú	3,70	4,20	5,02	5,02	7,70
nagyüzemi	2,00	2,30	2,69	3,13	3,60

A nagyüzemeknek a legnagyobb óránkénti fogyasztásból kiszámított alapdíja 1982-től 1985-ig m³-enként évi 2090 Ft-ot tett ki.

A tíz év alatt értékesített gáz mennyiségét az 1. és 2. számú ábrák tüntetik fel, amelyekről jól érzékelhető a rohamos növekedés. Az általános célú és a nagyüzemi fogyasztók is használtak fűtésre gázt, aminek mennyiségét a negyedévenkénti fogyasztások különbségeiből megközelítően meg lehet állapítani.

Ezekből a számításokból kiderül, hogy a fűtésre elhasznált gáz mennyisége és aránya is mind erőteljesebben emelkedett. A fűtési gáz a teljes eladásnak 1976-ban kerekén 32, 1980-ban 52, 1984-ben 60, 1986-ban pedig már kb. 70%-át tette ki.

Feltűnő a nagyüzemi fogyasztás ugrásszerű emelkedése az utolsó években, amit főként a következő új nagyfogyasztók belépése okozott: SOTEX (Szönyeggyár), Hőerőmű, Téglagyár és a Balfi Szanatórium.

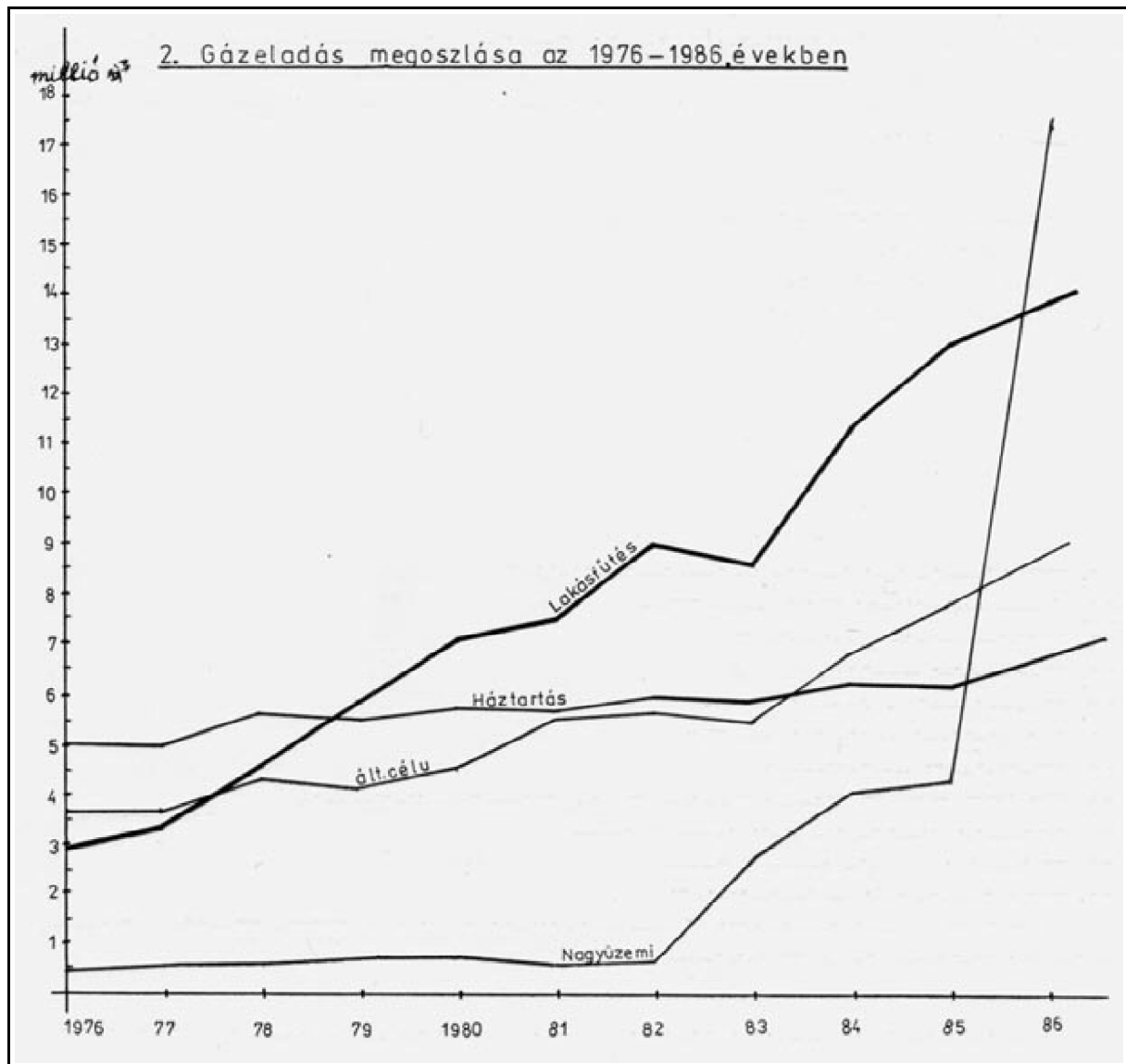
A fejlődést jellemzi a fogyasztók számának alakulása is, amit az alábbi táblázat tüntet fel. Az 1978–1982. évi adatokat nem sikerült megszerezni, ezért azok hiányoznak a táblázatból:

A gázfogyasztók száma

Fogyasztók/év:	1976.	1977.	1983.	1984.	1985.	1986.
háztartási	10794	11400	13400	14025	14450	14680
általános célú	303	310	383	400	390	410
nagyüzemi	5	5	8	8	9	12
háztartásokból gázzal fűt	1600	2000	4400	4650	4890	4970
háztartásokból mérő nélküli	1524	1550	5074	5217	5305	5384

1989. XLIII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Baumann József: A Soproni Gázmű története (1976–1986) / 3. Csőfektetés

3. Csőfektetés

92. Gázellátás megoszlása az 1976–1986. években

Ahhoz, hogy a gázmű városi gáz helyett földgázt szolgáltatthasson, rendkívül sok új cső lefektetésére és régi vezeték kicserélésére volt szükség. Eternit vezetékek kötéseinek gumigyűrűjét a földgáz elroncsolja, ezért ezeket ki kellett cserélni. Az öntöttvas cső karmantyús tömítését kiszárítja a földgáz és ezek hetven évnél 10mind öregebbek voltak, tehát szintén cserére szorultak. A meglévő acélcövek korrózióvédelme nem volt mindenütt kifogástalan, azonban ezek cseréjét, néhány kivételtől eltekintve, még el lehetett halasztani.

A meglévő csőhálózat felújításán kívül el kellett készíteni a gázátadó állomás és az Ágfalvi úti telep közötti nagyközépnomású vezetékét és az újonnan beépült utcák gázvezetékét is. Az 1979. és 1986. évek között elvégzendő csőfektetési munkák általános és részletterveit 1984-ig a Szombathelyi MÉLYÉPTERV készítette kifogástalanul és a határidők pontos betartásával, 1984-től pedig túlnyomórészt az ÉGÁZ Vállalat Műszaki Osztálya. A tervezői munka sokrétűségének és alaposágának bemutatására példaképpen

az alábbiakban közöljük a Gyiróti utcai 135 méter hosszú gázvezeték cseréjére vonatkozó tervdokumentáció tartalomjegyzékét:

1. Tervezői nyilatkozat
2. Nyomvonal-kijelölés jegyzőkönyve
3. Műszaki leírás
4. Átnézeti helyszínrajz
5. Hitelesített helyszínrajz
6. Részletes helyszínrajz
7. Hossz-szelvény, kereszt-szelvény
8. Csomóponti tervek
9. Gázvezeték szerelvényei
10. Forgalomkorlátozási terv
11. Idomok, csatlakozások helyszínrajza
12. Idomok, csatlakozások hossz-szelvénye
13. KBF levele bejelentés tudomásulvételéről
14. Áramszolgáltató Váll. engedélye
15. Műbizonylatok csövekről
16. Hegesztési napló
17. Nyomáspróba jegyzőkönyv
18. Szigetelésvizsgálati jegyzőkönyv
19. Kivitelezői nyilatkozat
20. ÉDÁSZ, BGTV, Városi Tanács, Posta, Vízmű nyilatkozata
21. Műszaki átadás-átvételi jegyzőkönyv
22. Helyszíni szemle jegyzőkönyve
23. KBF levele tudomásulvételről

(ÉDÁSZ: Északdunántúli Áramszolgáltató Vállalat, KBF: Kerületi Bányaműszaki Felügyelőség, Tatabánya).

A rekonstrukció megindulásától, 1979-től 1982-ig acélcsövek kerültek lefektetésre, mert a városi gázban előforduló aromás szénhidrogének a keménypolietilén (KPE) cső anyagát megtámadják. 1982-ben bizonyossá vált, hogy m³-enként 5 milligrammnál kevesebb aromás vegyület már nem veszélyes a keménypolietilénre, ezért az év közepétől már kizárólag ebből készült csövet fektettek le. A KPE óriási előnye, hogy nem rozsdásodik, a talaj más rá veszélyes anyagot nem tartalmaz, a fektetési munka pedig sokkal egyszerűbb, olcsóbb és biztonságosabb.

Az acélcsövek korrózió (főleg rozsdásodás) elleni védelmére elsősorban 25 cm széles, 1,5 mm vastag műanyag-szalag szolgál, melyet vagy a csőgyárban, vagy a csőárok partján hidegen, két rétegben csavarnak a csőre. A nagyobb átmérőjű, 6 m hosszú csöveket daruval emelik az árokba, ami azzal a veszéllyel jár, hogy a nehéz csövek szigetelését a felfüggesztésre szolgáló drótkötél összenyomja, megsérti.

Az árokban fekvő csőszálak végeit, villamos ívhegesztéssel vagy autogén eljárással összehegesztik. Az előbbi főleg nagyobb átmérőjű csöveknél használják, hátránya, hogy a villamos hálózatról kell, sokszor komplikáltan, csatlakozást készíteni.

Az autogénhegesztés veszélyesebb és a gázpalackok mozgatása okoz gondot. Az acélcsővek hátránya, hogy a szigetelés nehezen felderíthető hibája kiszámíthatatlan időpontokban okozhatja a cső kilyukadását és gázömlést.

A KPE cső jóval könnyebb az acélnál, ezért hosszabb szakokban készül (kisebb átmérőjűnél 300 m is lehet, 200 mm felett azonban ennél is 6 m a csövek hosszúsága) kevesebb a hegesztések száma. A csövek összekötésére a legegyszerűbb eljárás a tompahegesztés. Ennél a két cső végét egymáshoz szorítják 230 és 240 C° közötti hőmérsékleten, melyen a csövek anyaga képlékeny és a nyomás hatására tömör varrat keletkezik. A melegítést a csővégek közé helyezett és villamos árammal felfűtött tárcsa végzi, amelyet a csővégek felmelegedése után kihúznak a helyéről.

A tokos (karmantyús) hegesztésnél a csövek összekötésére külön karmantyú szolgál, amelybe betolják az összekötendő csövek végeit. Egy villannyal felhevített fűtőelemmel egyidőben 250–260 C°-ra melegítik a karmantyú belsejét és az összekötendő egyik cső külső felületét. A kellő hőfok elérése után eltávolítják a fűtőelemet, a karmantyút a csőre húzzák, mire a kettő anyaga összeolvad, tökéletes tömörséget biztosítva. Ezután ugyanezt végrehajtják az összekötendő másik csővel is.

A harmadik eljárásnál fűtőszálas tokot (elektrofiting) használnak, melynek belső felületén ellenállás huzalból készült spirál van elhelyezve. Miután az összekötendő csövek végeit betolták a tokba, a spirált villamosárammal felhevítik úgy, hogy a tok és a csővégek anyaga összeolvad. Ez az eljárás a leggyorsabb és legtökéletesebb, hátránya, hogy a tok egyelőre csak igen drágán (darabonként 1000–4000 forintos áron), külföldről szerezhető be. Mindhárom kötési mód biztonságosabb, mint az öntöttvas, eternit, vagy az acélcsővek kötései.

Az acélcsővek hegesztéseinek vizsgálatát az ÉGÁZ Győri Biztonságtechnikai Osztálya végezte. Egyrészt alaposan megvizsgálták a varratnak a minőségre jellemző felületét, másrészt a kötések 10%-áról röntgenfelvételt készítettek. A KPE csövek hátránya, hogy kötései nem ellenőrizhetők olyan megbízható módszerrel, mint amilyen az acélcsőveknél a röntgenezés.

Az acélcső szigetelésének vizsgálata elsősorban szintén szemrevételezéssel, majd villamos ellenállásának mérésével történik. Minél nagyobb az ellenállás, annál jobb a szigetelés minősége és védőképessége.

Az 1979–1986. években kereken 55 km csővezeték került lefektetésre. Ebből 9,4 km, azaz 17% volt acélcső, a többi KPE. 31 km csővezeték a régi, kiselejtezett gázvezeték helyére került a földbe. a további 24 km új vezeték volt. Az új vezetékek zöme, 21 km középnyomású és nagyközépnomású, ebből kereken 10 km-t 1985-ben az Északdunántúli Közmű és Magasépítő Vállalat, 4,7 km-t pedig ugyancsak 1985-ben az INNOTERV fektetett le. E kettőn kívül idegen vállalat csak kb. 4 km vezetékot szerelt, a Gázmű teljesítménye tehát 36 km volt.

A munkák évenként a következőképpen oszlottak meg: 1979: 2,5 km, 1980: 1,3 km, 1981: 2 km, 1982: 4,8 km, 1983: 5,8 km, 1984: 11,5 km, 1986-ban 4,5 km. 1984-ben és 1985-ben idegen kivitelezők növelték meg a teljesítményt. Az egész városra kiterjedő vezetékfelújítási munkák sorrendje előre nem került eldöntésre. Először azok az utcák kerültek sorra, amelyek burkolatának cseréje esedékessé [12](#)vált, majd amelyek gázvezetéke rossz állapotban volt, gyakran meghibásodott, végül amelyek burkolatát más közmű miatt meg kellett bontani. A felvonulási költségek csökkentése érdekében a munkákat lehetőség szerint az egymáshoz kapcsolódó utcákban folytatták. A csőcsere nagyobb ütemben 1982-ben kezdődött meg és 1986 közepén fejeződött be. Az új vezeték általában a régi mellé került lefektetésre és csak akkor annak a

helyére, ha a hely szűk volta azt elkerülhetetlenné tette.

Az új vezetéket, lefektetése után, rákötötték a hálózatra (nyomás alá helyezték), majd egymás után kapcsolták át a házakat. Rendszerint új csatlakozóvezetéket készítettek KPE csőből a ház falától 1 m távolsáig, ott acél vízelzárót, vagy rugós gömbszelepet helyeztek el és ehhez kötötték a meglévő acél csatlakozóvezetéket. Ilyen módon az utca lakóinak rendszerint csak néhány óráig kellett a gázt nélkülözniük. Az utcai elzárókat tűzrendészeti és biztonságtechnikai rendeletek írják elő, hogy szükség esetén (tűz, robbanás) az utcán el lehessen zárni a gázt. Fenti eljárásnak hátránya volt, hogy főleg a hosszú utcákban sokáig nyitva maradtak a fővezeték és a csatlakozások árkai.

Amíg az árok betemetésére nem került sor, a gázmű vaslemezről vagy fapallókból készült és rendszerint korláttal ellátott áthidalókkal gondoskodott a biztonságos közlekedés lehetőségéről.

Különösen a szűk belvárosi utcákban járt a munka sok nehézséggel. Nemcsak a többi közmű kényes csöve és kábele okozott gondot, hanem a feltöltött laza talaj miatt szükségessé vált dúcolás is gátolta a közlekedést és a munkák végrehajtását.

Az elvégzendő munkák mennyisége és sürgőssége miatt a szerelőknek a legnagyobb hóban, szélben és fagyban is helyt kellett állniuk.

A legnagyobb feladatot az országos főútvonalnak számító és nagy nemzetközi forgalmat is lebonyolító Lenin-krt. mindkét oldalán fekvő fővezeték és rengeteg csatlakozás kicserélése jelentette. A munkát, amely 1986 januárjától októberéig tartott, sikerült úgy megszervezni és végrehajtani, hogy közben nem kellett a forgalmat letiltani és baleset sem történt.

Ott, ahol az új vezetéket a régi helyébe kellett fektetni vagy más ok miatt sokáig szüneteltetni kellett a gázszolgáltatást, a gázmű pébé palackot bocsátott a fogyasztók rendelkezésére. A csőfektetések kb. 250 tervdokumentáció szerint történtek. A munkák irányítását és adminisztrációját a Gázmű végezte még akkor is, ha a munkát idegen vállalat kivitelezte. Minden alkalommal a következőket kellett elvégezni:

- tervezési feladat meghatározása;
- tervekészítés megrendelése a győri beruházási osztály útján;
- engedélyezési tervek megküldése a győri biztonságtechnikai osztálynak, a KBF-nek, a Városi Tanácsnak és az érintett közműveknek;
- területfelhasználási és burkolatbontási engedély, közműnyilatkozatok fogadása, tárolása
- munkaterület átadási eljárás lebonyolítása tíz meghívottal;
- munkaszám kérése vállalati központtól;
- értesítés munkakezdekről a biztonságtechnikai és a tűzvédelmi osztálynak és az érintett fogyasztóknak;
- hegesztés és szigetelésvizsgálat;
- lefektetett vezetékről közműnyilatkozatok beszerzése;
- 13 – nyomáspróba elvégzése meghívottak jelenlétében;
- vezetékre töltött talaj tömörségének vizsgálata;
- műszaki átadást megelőző vizsgálat, arra meghívók küldése;
- műszaki átadás-átvétel tíz meghívott jelenlétében;
- megrendelés a sérült közművek helyreállítására;
- útburkolat helyreállításának megrendelése;
- megvalósulási („D”) terv megküldése (Győri ÉGÁZ és KBF);
- régi vezeték megszüntetése és selejtezése;

– gázaláhelyezés.

Habár az alapos tervezés erősen csökkentette az idegen vezeték sérüléseit és az általuk okozott komplikációkat, ilyenek mégis előfordultak. Ezeket főleg a következők okozták: a földásógép nagy súlya, nehézsége, a nyomvonaltervek pontatlansága, egyes régi csatornák nagy mérete és a postakábel sérülékenysége.

Az acélból vagy öntöttvasból készült vezeték nyomvonalát kutatóárkok nélkül is elég pontosan meg lehet állapítani egy készülékkel, amely által kibocsátott nagy frekvenciájú áramot a csővezeték visszaveri és az felfogható. Abból a célból, hogy ez a módszer KPE-csövek felkutatására is alkalmas legyen, azokra 2,5 cm² keresztmetszetű alumíniumhuzalt fektetnek, abból 200 méterenként leágazás vezet az úttest felszínére, melyen át a nagyfrekvenciájú áram az alumínium huzalba juttatható. Az Áramszolgáltató Vállalat és a Posta is rendelkezik kábelek nyomvonalának felkutatására alkalmas műszerekkel.

A Gázmű az általa fektetett vezeték árkait rendszerint saját gépeivel ásta ki, temette be, döngölte meg, és az út burkolatát, betonalapját is legtöbbször elkészítette. Az aszfaltburkolatot mindenkor, idegen kivitelezők esetében is, a Köztisztasági és Útkarbantartó Vállalat készítette a Gázmű megrendelésére, rendszerint gyorsan és jó minőségben.

(A következőkben a nagynyomású 20, a nagyközépnomású 6, a középnomású 0,8 att túlnomású, a kisnyomású pedig 80, illetve 250 mm vo. nyomású vezeték jelent. 1 att = 10000 mm vízoszlop- (vo.) nyomás, 1 att = 1 bar).

A földgáz Répcelakról érkezik mintegy 42 km hosszú acélcső vezetéken, a város központjától keletre, kb. 2 km távolságra, a Győri út mentén fekvő átadóállomásra. A gáz nyomása a szállítóvezetéknek nevezett nagynyomású távvezeték elején 20 att, ami Sopronba érkezéskor a fogyasztástól függő csősúrlódási veszteség következtében valamivel csökken. Az állomáson a gázt szűrő tisztítja meg a por- és rozsdaszennyeződéstől, majd nyomásszabályozón áthaladva nyomása 6 att nagyközépnomásra csökken. Egy ilyen nyomású vezeték ágazik le a balfi szanatórium, egy a Téglagyár, két párhuzamos pedig a város ellátására. Itt történik a gáz szagosítása etilmerkaptánnal, ami a gázszivárgások felderítése szempontjából szükséges.

A nagynyomású vezeték és az átvevő állomás az Országos Kőolaj- és Gázipari Tröszt (OKGT) keretébe tartozó Gáz- és Olajszállító Vállalat (GOV) kezelésében áll, itt veszi át tőle a gázt egy mérőperemes mérő által mutatott mennyiségben a soproni gázmű.

A két párhuzamos vezeték DNY-i irányban indul, keresztezve a Győri főutat, a Rák-patakot, a vasúti vágányokat, eljut a Kőszegi út és Felsőbüki Nagy Pál utca sarkán fekvő fogadóállomásra. Ezen a szakaszon gazdaságossági, műszaki és biztonsági megfontolásból került egymás mellé egy 200 és egy 300 mm átmérőjű vezeték. Innen egy leágazás, nyomásszabályozó beiktatásával, körbezárja [14](#) az ELZETT Zárgyárat és a Kenyérgyárat ellátó 0,8 att-ás középnomású vezeték.

A nagyközépnomású vezeték most már egy számban ÉNY-i irányban halad a vasútvonallal párhuzamosan a Felsőbüki Nagy Pál és a Béke úton, majd a Kismartoni soron mintegy két és fél km hosszúságban a Somfalvi út elején fekvő gáztelepig.

Nagyközépnomással kap gázt a teleppel szomszédos SOTEX és Hőerőmű, mindkettő külön

nyomáscsökkentőn át.

A nagyközépnomású vezeték a Baross és a Terv utcán haladva, a vasutat keresztezve, éri el az Ágfalvi úti telepet. A vezeték rendeltetése az volt, hogy a pébét és benzint kiváltsa addig, amíg a városi gázra szükség volt. A költségelemzés egyértelműen alátámasztotta a vezeték megépítésének gazdaságosságát.

A Somfalvi útról induló két középnomású vezeték közül az egyik a Jereván-lakótelepet, a másik a város többi részét látja el gázzal.

A telepet ugyancsak két kisnyomású vezeték is elhagyja, az egyik a Baross utat és környékét, a másik a Táncsics utcát, annak környékét és a Jereván-lakótelep déli részét táplálja.

A várost ellátó középnomású vezeték a Kismartoni soron, majd keleti irányban a Kossuth Lajos utcában halad és az utca elején három irányba ágazik le. Az első ág a Ferenczy János utcában ÉK-nek tart, befordul az Ikva sorra, majd a Patak utcába és annak végén eléri a Bástya utcát és a város É-i peremét. Kelet felé végigmegy a Bástya utcán, majd északnak fordulva a Pozsonyi úton az Üvegtechnikáig. Nyomásszabályozó működik az Ikva soron a Kállai Éva Kollégium és a Bástya utca közepén a Sopron Szálló és a környező utcák ellátására. A Pozsonyi útról leágazás vezet a Fehéregyházi utcán át az Egészségügyi Otthon nyomásszabályozójáig. A Kossuth útról a második leágazás az Újteleki, majd Rákóczi utcán át a Széchenyi téri nyomásszabályozó állomáshoz vezet, mely a belvárost, annak környékét és a K-i városrész túlnyomó részét táplálja.

A Kossuth utca harmadik leágazása a Múzeum (Csatka E.) utcában indul D-i irányban, befordul a Május 1. térre, majd a Batsányi utcába, abban keresztezi a vasútvonalat. Közben táplálja a városi múzeumkertben álló nyomásszabályozót és a Batsányi utcából induló leágazást, amely kelet felé végighalad a Csengery utcán, majd délnek fordulva a Kőszegi úton a Felsőbüki Nagy Pál utcáig, ahol csatlakozik az ottani fogadóállomásról leágazó középnomású vezetékhez. A Csengery utcában az ELZETT Zárgyárban, a Kőszegi úton pedig a Soproni Kenyérgyárban működik nyomáscsökkentő állomás.

A vasúti keresztezés után a vezeték D-i illetve DK-i irányban végighalad az Alsólővér utcán, a Károlymagaslati, a Ciklámen és a Várisi úton az Állami Szanatórium mellett álló nyomásszabályozó állomásig.

A vasúttól DNY-ra fekvő városrészt, a nagyfogyasztók kivételével, egyelőre a Somfalvi úti és a Múzeum utcai nyomáscsökkentő látja el kisnyomású gázzal, a vasutat a Kossuth utcán és a Múzeum utca meghosszabbításában keresztező vezetékeken át.

A Győri úti átadóállomásról északi irányban induló mintegy 12 km nagyközépnomású vezeték a Balfi út mentén fekvő Téglagyárat látja el gázzal. 1987-ben itt került felszerelésre egy 0,8 att szekunder nyomású nyomáscsökkentő és egy 1,5 km hosszú középnomású vezeték, mely a Ravazd, Rákosi és Tómalom utcán haladva a Fehéregyházi utca végén csatlakozik a meglévő vezetékhez.

15 Ugyancsak 1987-ben készült a Felsőbüki Nagy Pál utcai vezetéken leágazás, nyomáscsökkentő állomás és 1,4 km hosszú középnomású vezeték, mely a Vas Gereben utcán és a Villa soron haladva a Károlymagaslati úton zárja körbe az azon fekvő vezetékét.

A város gázcsőhálózatának hossza, 1986 végén, kerekén 94 km volt. Ebből 48 km acél,

44 km kemény polietilén (KPE)

2,3 km eternit és
0,9 km öntöttvascső.

Nyomás szerint:

16,2 km hosszú nagyközépnomású,
11,2 km a középnomású és
76,1 km a kisnyomású vezeték.

1989. XLIII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Baumann József: A Soproni Gázmű története (1976–1986) / 4. Átállás városi gázzól földgázra

4. Átállás városi gázzól földgázra

A szénhidrogénbontók által előállított városi gáz és a földgáz sok szempontból különböznek egymástól:

1. a városi gáz főleg négyféle éghető és kétféle nem éghető összetevőből áll; a földgáz túlnyomó része metán (CH_4) azonkívül kevés nehéz szénhidrogén, nitrogén és széndioxid van benne;
2. A földgáz fűtőértéke közel kétszerese a városi gázénak;
3. A földgáz gyulladási sebessége kisebb;
4. A földgáz közvetlenül felhasználható, a városi gáz viszont szénhidrogénekből sok energiát fogyasztó eljárással állítható elő;
5. A földgáz páratartalma minimális, ezért ezt pótolni kell;
6. A városi gáz szénmonoxid-(CO) tartalma miatt mérgező, a földgázban nincs CO.

Fenti okok miatt földgázra történő átálláskor a gázfogyasztó készülékek egy részét ki kell cserélni, másik részébe új égőt kell szerelni, a többinek égőjét át kell alakítani és végül a gáz nyomását a régiek háromszorosára kell emelni. A cserék és átalakítások sok munkát és időt igényelnek, ezért az átállás megszervezése nem kis feladatot jelent. A soproni gázmű vezetői meglátogatták a budapesti, győri, szombathelyi és pécsi gázművet, az ott nyert tapasztalatok megismerése céljából. Ezek alapján, és tekintetbe véve azt, hogy sok fogyasztó lakását csak gázzal tudja fűteni, úgy döntöttek, hogy az átállást 1985 áprilisa és szeptember vége között kell végrehajtani, amikor a fűtés, ha néha nehezen is, de nélkülözhető.

Az első feladat a fogyasztóknál felszerelt gázkészülékek típus szerinti összeírása volt a minden egyes fogyasztóról külön kiállított űrlapokon.

A számítógéppel összesített adatokból kiderült, hogy 94 különböző típusú készülék működik a fogyasztóknál, amelyekből 30 fajtát elavultságuk, földgázra való alkalmatlanságuk, nehéz átalakíthatóságuk és kis darabszámuk miatt célszerűbb kicserélni és újabb típusúval pótolni. Az adatok alapján meg lehetett állapítani a szükséges új készülékek (főleg falifűtők), gázégők (főleg vízmelegítőkhöz és cirkójezrékhez), égőalkatrészek fajtáját és számát.

Egyes készülékek cseréjéhez, illetve átalakításához szükséges munkaidő ismert, így az egyéb elvégzendő munkát is figyelembe véve ki lehetett számítani, hogy az átállás 23 hét alatti végrehajtásához hány gázszereelőre van szükség. A 16 soproniak száma ennél kisebb volt, ezért a győri, szombathelyi és a pécsi gázműtől, a Gelkától, a Fegyver- és Gázkészülékgyártól, a győri Prometheus cégtől (a túlnyomásos

égőkhöz) és a KERIPAR-tól (a gázüstökhöz) kellett mintegy 60 szerelőt kölcsönkérni. Szállást számukra a soproni IBUSZ biztosított.

A fogyasztók és a gázkészülékek száma és fajtája alapján a csőhálózaton elhelyezett karimás kötések figyelembevételével a várost 8 körzetre osztották. Ezek átállítása egymás után általában 3 hetes időszakokban volt végrehajtható. Egy körzetben a fogyasztók száma 1500 és 3000, a gázkészülékek száma 3000 és 5000 közé esett; összesen pedig 15 000 fogyasztót kellett átkötni és 36 000 készülék zömét átalakítani, kisebb részét kicserélni. Minden körzetet úgy kellett átkötni, hogy a többi zavartalanul tovább is el legyen látva városi gázzal. Ezért a körzet határán áthaladó vezetéseket, egy kivételével, karimás kötésbe elhelyezett tárcsával (vakperemmel) el kellett zárni. Miután a határok kijelölése a meglévő kötések figyelembevételével történt, csak néhány helyen volt szükség új karimáskötés beépítésére. Az egy megmaradó összeköttetésen át engedték átállításkor a földgázt a körzetbe. Elsőnek a Május 1. tér, a tőle D-re a vasútvonalig terjedő terület utcái kaptak földgázt. Itt kilenc vezetékot kellett vakperemmel elzárni. A Május 1. teret a vele délen határos körzet követte, melynek befejezése után a közös határon áthaladó csövekből ki lehetett szerelni az elzáró vakperemeket. Ezután került sor a többi körzetre, utoljára az ÉNY-on fekvő Jereván-lakótelepre.

Az átállítás időpontjáról és az ezzel kapcsolatos teendőikről a fogyasztók postai levelezőlapon és a lépcsőházban kifüggesztett vagy a szerelők által kézbesített nyomtatványokon kaptak tájékoztatást. Ha senki sem tartózkodott otthon, a lakó az ajtajára erősített lapon tartozott közölni a szerelővel, kitől kaphatja meg a lakás kulcsát.

A körzetek átállítása keddi napon indult. Az átlag ötven szerelőpár megkezdte a fogyasztók látogatását, akiknél lezárták a főcsapokat, kicserélték a tűzhelyek égőinek fűvókáját, tájékoztatták a fogyasztókat és meghallgatták kívánságaikat. Miután ez 10 óra tájban befejeződött, a csoportvezető irányításával beengedték a hálózatba a földgázt és annak végein kiengedték a városi gázt és a két gáz keverékét.

Ezután a fogyasztóknál rendszerint gumicső segítségével, szabadba engedték a ház csőhálózatát megtöltő gázkeveréket, beszabályozták a gáztűzhelyeket, elvégezték az átállításra készült technológiai utasítás szerinti tömörségi vizsgálatokat, leolvasták a gázmérőket és kitöltötték a felmérési naplót. Ezzel a módszerrel elérhető volt, hogy a háztartások legrosszabb esetben az átállítás napjának reggelétől estéjéig voltak kénytelenek a gáztűzhelyet nélkülözni. Ha a körzetben nagykonyha működött, az abban elhelyezett készülékeknek üzembehelyezése is megtörtént a keddi napon. Szerdától péntekig újból sorra látogatták a fogyasztókat és átalakították, illetve lecserélték a többi készüléket (vízmelegítő, cirkogejzír, falifűtő). Külön nyomozót alkalmazott a gázgyár az üresen álló lakások lakóinak felkutatására. Ha ő sem járt eredménnyel, a lakás csatlakozóvezetékét kívülről el kellett vágni. Szerdától-péntekig történt meg a körzet ipari és kommunális fogyasztóinak bekapcsolása, melyek jelentős része csak fűtésre használja a gázt. Azok, akik egy napig sem nélkülözhatték a gázt vagy akiknél az átalakítás hosszú ideig tartott, pébé készüléket és palackot kaptak.

A szerelőpárok pontos listát kaptak az általuk átállítandó fogyasztókról, hogy senki ki ne maradjon. El lettek látva a lezárt csapra vagy készülékre erősítendő figyelmeztető címkével. Megkapták a kezelendő készülékek és a rájuk fordítandó munkaidők listáját.

17Utoljára került sor a melegvízzel ellátott és fűtött Jereván-lakótelep átállítására, ahol a lakásokban a tűzhelyeken kívül más gázkészülék nem működik. Ennek ellenére a háztartások egy része 2, 3 sőt 4 napig is kénytelen volt a főzésről és sütésről lemondani, mert a közel 4000 fogyasztót lehetetlen volt egy nap alatt

átállítani. Az átállítás befejezése még nem jelentett a szerelőgárda részére pihenést. A készülékek legkedvezőbb beszállításához hosszú időre és több próbálkozásra van szükség, ezért még hónapokig sok bejelentést és reklamációt kellett megoldani.

A háztartások és a közintézmények készülékeinek cseréjével és átalakításával járó költségek a gázművet terhelték és ez vonatkozik a csatlakozások és belső csőhálózatok részben még hátra lévő cseréjének költségeire is. A többi fogyasztó, az összes nagyipari és az általános célúak mintegy 70%-a, a fenti költségek terhét maga viselte és a munkákat írásban megrendelhette a gázműnél.

Szeptember végén a Jereván-lakóteleppel befejeződött a teljes csőhálózat és az összes fogyasztó átkötése földgázra. Az Ágfalvi úti bontókat végleg le lehetett állítani; a nagy értéket képviselő berendezésre már sehol nincs szükség, ezért lebontásra kerülnek és néhány használható alkatrész, főleg műszer kivételével már csak nyersanyagként értékesíthetők.

A bontóüzem értékes nagy területe és épületei más üzem céljára jól felhasználhatók, ezért eladásuk előbb-utóbb megoldható. Ugyancsak feleslegessé váltak a csúcsfogyasztás fedezésére használt nagy értékű gáztartók, ugyanis a sokezer kilométer hosszú nagynyomású elosztó csővezeték tárolókapacitása sokszorosa a gáztartókéknak. Ezekre valahol még felmerülhet szükség és áthelyezhetők, ezért érdemes karbantartásukról gondoskodni.

Ha mérleget akarunk vonni a bontott és a földgáz között, először a földgáz két óriási előnyét kell hangsúlyozni. Az egyik: a földgáz minden átalakítás és energiafogyasztás nélkül felhasználható; a másik: hogy a bontott gáz 10%-ot meghaladó mérgező szénmonoxidtartalma miatt minden gázömlés nagy veszélyt jelent a lakosság számára, viszont a földgáz nem tartalmaz mérgező alkotórészt. A robbanásveszély azonban utóbbinál is fennáll, ezért a gázömlések sürgős felderítése és megszüntetése ennél is rendkívül fontos.

A fogyasztók, főleg a lakosság szempontjából hátránya a földgáznak, hogy az égők nehezebben gyulladnak, illetve maradnak égve, továbbá hogy a fűtési célú földgáz ára nem alacsonyabb, hanem azonos a más háztartási célra használt gázénál.

Igaz, hogy az utóbbi körülmény minden propagandánál hathatósabban ösztönzi a lakosságot a takarékosagra. Mert földünknek ez a csodálatos ajándéka nem áll korlátlanul rendelkezésünkre és ma még nem tudjuk, hogy néhány évtized múlva földgáz helyett mivel fogunk fűteni, főzni.

1989. XLIII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Mollay Károly: Középkori háztörténet és várostörténet Első rész

18 Mollay Károly: Középkori háztörténet és várostörténet Első rész

**1989. XLIII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Mollay Károly: Középkori háztörténet és várostörténet Első rész
/ I. Bevezetés**

I. Bevezetés

1. „Sopron városa a 18. században” (Sopron, 1939) című művében Thirring Gusztáv „a város XVIII. századi topográfiáját, épület- és lakásvizonyainak kialakulását és a népesség demográfiai és társadalmi viszonyait tárgyalja mindazon szempontok szerint, amelyeket az idevonatkozó anyag felölel; ismerteti továbbá a város gazdasági életét és a polgárság vagyoni, birtok- és adózási viszonyait. Ehhez csatlakozik a munka ötödik része és függeléke, amely a város XVIII. századbeli lakosságának 1715–1798-ig teljes névsorát adja, társadalmi állásuk és vagyoni állapotuk vázolásával, amely anyag a soproni családok egy évszázadon belüli fennállásáról, felbukkanásáról és eltűnéséről érdekes képet nyújt” (Előszó). Az előszóban a szerző utalt arra, hogy a Magyar Statisztikai Társaság 1931. jún. 7-i soproni ünnepi ülésén Sopronyi-Thurner Mihály, a város messze tekintő polgármestere arra kérte őt, hogy kutatásait 1379-ig visszamenőleg folytassa. Thirring Gusztáv erre nemcsak előrehaladott koránál fogva nem vállalkozhatott, hanem azért sem, mivel a XVIII. századra „a város levéltárában oly gazdag, szinte kimeríthetetlen anyag áll rendelkezésre, melyhez fogható más hazai városban alig található fel” (Bevezetés).

Mindez bizonyos áttétellel és megszorítással a középkorra is érvényes. Itt ugyan nem rendelkezünk a telekkönyveknek olyan gazdag sorozatával, mint a XVIII. században, de van egy 1379. évi házösszeírás, 1417-től kezdve adó-, bordézsmá- és gabonadézsmajegyzékek, amelyek a házaknak nagyjából azonos összeírási sorrendjében készültek. A Házi Jenő által kiadott 13 kötetnyi (SoprOkl. I. rész: 1–7.; II. rész: 1–6. kötet) forrásanyag, valamint a még kiadatlan anyag más városokéhoz képest valóban gazdag, de nem hiánytalan. Különösen hiányosak az 1380–1416, az 1469–1487, az 1510–1522 közti évek forrásai. Ezeket a hiányokat csak aprólékos kutatásokkal lehet áthidalni. A kiadatlan forrásanyagból legfontosabbak az ún. városi könyvek, mint pl. a bírói ítéletkönyv 1427–1531 (Gerichtsbuch = GerB.), a polgárok ill. a büntetések könyve 1476–1548 (Burgerbüchel vnd ächtbuechl = Bb.), az ún. telekkönyv az ingatlanok eladásáról 1480–1553 (Grundbuch = Gb.), a feljegyzési könyv 1492–1543 (Gedenkbuch = GedB.), a papi könyv 1493–1571 (Preisterbuch = Pb.) stb. Ezeket csak úgy lehet eredményesen felhasználni, ha mutatókat készítünk hozzájuk.

Aprólékos kutatást követel meg forrásaink tartalmi gazdagsága. A középkornak a mienkétől különböző gazdasági és társadalmi berendezkedése, műveltsége és nyelve a források értelmezésénél nagy körültekintést követel meg. Sopron mint Nyugat-Magyarországnak Pozsony után legjelentősebb városa egyaránt befogadta és közvetítette mind a magyarországi, mind pedig az ausztriai hatóságokat. Gondoljunk csak pl. a pénznemek és a mértékek használatára, átszámítására, vagy pedig a naptárra, amelyről már szóltam (SSz. 1962, 215–226, 299–311). Forrásaink nyelve vagy az ún. korai újfelnémet osztrák kancelláriai változata, soproni nyelvjárási elemekkel, vagy pedig az ún. középlatin, ill. a humanista latin nyelv: mindkettőben magyar nyelvi elemekkel is (erről a többnyelvűségről vö. SSz. 1967, 155–171, 205–223, 317–333; 1968, 37–58, 130–150). Amikor [19](#)Házi Jenő városi okmánytára II. részének 4. kötetét és benne egy értékes számadást rendezett sajtó alá, nem boldogult a számadásban előforduló *kuerssen kungrukenn*, ill. a *kungruken kuerssen* (II/4: 387, 388) kifejezéssel. Bécsben járván, a Staatsarchiv kutatói, akadémikusok között köröztette a két szövegrészletet, amely Haberleiter Miklós pátricius (háza a mai Storno-ház helyén) árva unokáinak ruházatára vonatkozott. A ma is élő *Kürschner* ’szücs’, alapján nyilvánvaló volt, hogy a *kuerssen* csak a szótárakban is adatolt korai újfelnémet *kürschen* ’Pelzmantel’ lehet, ennek jelzőjével nem tudtak mit kezdeni. 1941-ben, a számadás feldolgozásakor én magyaráztam meg: *kung* ’König(hase)’+*ruken* ’Rücken’, azaz ’az üregi nyúl hátának prémjéből készült bunda’. Az egész középkori soproni anyagban ez a szó máshol nem fordul elő, de a magyarázattal a bunda ára és a társadalmi háttér együtt már értelmezhetővé vált (SSz. 1941, 166, 59. jegyzet). Számolnunk kell azzal is, hogy egy ma is élő szónak a középkorban esetleg más jelentése, más tárgy- vagy társadalomtörténeti háttere lehetett, pl. *hauptgut* ’tőke’, *dienst* ’kamat’, *freund* ’rokon férfi’, *freundin* ’rokon nő’, *freundschaft*

'vérokonság'. Az utóbbi jelentése a mai napig megvan a soproni nyelvjárásban és ez arra figyelmeztet, hogy a szövegek értelmezésénél a nyelvjárási ismeretek segíthetnek.

Egy-egy gazdagabban adatolt család története egymagában is tanulságos bepillantást enged a középkori soproni társadalom történetébe, az egész társadalomra érvényes megállapításokat tesz lehetővé, mint pl. a már idézett Haberleiter-családé (SSz. 1941, 109–122. 153–172). Azonos foglalkozású családok története, ha egyidőben vizsgáljuk, egy-egy társadalmi rétegen keresztül mintegy keresztmetszetben mutatja be a soproni társadalmat, pl. a vargákat (SSz. 1987, 289–307), a mészárosokat (SSz. 1988, 292–325). Egy-egy házban élő családok története nemcsak a város építéstörténete, topográfiájának alakulása, hanem a városszerkezet társadalmi tanulságai (pl. a belváros és a külváros elkülönülése a társadalmi értékítéletben) szempontjából is tanulságos, mint pl. a Szt. György utca 3. számú házé (SSz. 1959, 121–136, 193–204), a Fabricius-házé (SSz. 1964, 1–14, 97–117), a három középkori városháza története (SSz. 1977, 234–247).

Mindezek a kutatások sok-sok apró részlet értelmezését, a forrásokban rejlő összefüggések kifejtését, lényegében tehát anyagfeltárást tesznek szükségessé. Mindez azonban egyúttal fontos előmunkát egy majdan megírható várostörténet számára. A várostörténet megírásának ideje még nem érkezett el.

A következőkben háromszor két-két külvárosi ház történetét göngyölytjük fel. A hat ház története összefügg egymással: mindegyik ház rövidebb-hosszabb ideig papi, sőt javadalmas ház volt, története a soproni egyháztörténetnek is része. Sopron középkori egyháztörténetéről Házi Jenő írta a legújabb összefoglaló művet (Sopron középkori egyháztörténete. Sopron. 1939), amelynek adatait az általa 1939 után közzétett források, a háztörténettel feltáruló összefüggések alapján ma már kiegészíthetjük, helyesbíthetjük. Ez is példázza, hogy összefoglaló művek megírása előtt mennyire fontos az alapkutatások elvégzése.

A Szt. Mihály (ma Pozsonyi) utca 3. számú házat az 1970-es években alapos falkutatás után, mai műemlékvédelmünk szempontjai szerint, kiválóan állították helyre (erről lásd Dávid Ferenc és Schönerné Pusztai Iлона beszámolóját: Magyar műemlékvédelem 1973–1974. Bp., 1977, 125–145). Bár a művészettörténészek írott forrásokat is felhasználtak, érdemes a ház történetét teljes egészében feldolgozni, hogy a műemléki kutatást kiegészíthessük, kiigazíthassuk. A ház valóban 1459–1778-ig volt javadalmas ház, első adatunk azonban nem 1459-ből, hanem 1424-ből való. Ha majd sikerül azonosítani az 1379. évi összeírás házait az 1417-ben, ill. 1424-ben kezdődő összeírások házaival, akkor írott forrással is igazolható lesz a művészettörténészek véleménye, akik az épületmaradványok alapján a XIV. század közepéig viszik vissza a ház építését. A háztörténettel is igazolható, hogy a ház először földszintes volt (ezért az első építési periódusban csak a Szt. Mihály-plébániatemplom Háromkirályok-oltárának javadalmasai lakták); a második periódusban emeletet húztak rá és ekkor a Szt. György-kápolna főoltárának javadalmasai is beköltözhetnek. Nem állja meg azonban a helyét a művészettörténészeknek Házi Jenőre (i. m. 100) alapozott állítása, hogy 1485-ben „úgy tűnik, egyben szanálják az egykor oly fényes alapítványt” (i.h. 134). Éppen Házi Jenő által 1939 után közzétett források ellentmondanak ennek az állításnak. Örvendetes, hogy a műemléki helyreállítás során kiderült: „Az emeletes, erkéllyel díszített épület a XV. század végén a városrész egyik legkiemelkedőbb épülete lehetett” (i.h. 132). A háztörténettel is igazolható a műemléki kutatásnak a megállapítása: „A Pozsonyi út 3. sz. ház telke telekkönyvileg egészen napjainkig egybetartozott a Jégverem utca sarkát elfoglaló Pozsonyi út 1. sz. házzal” (i.h. 125). Ezt a házat a műemléki feltárás során nem vizsgálták. Történetét a következőkben kiderítjük. Csak tanulságul említjük, hogy ennek eddig ismert első tulajdonosa volt 1424–1452-ig az a Miklós kőműves, aki fiával és 1 segédmunkással 1432-ben 11 nap alatt vakolta be a Fő tér 7. sz. házban ma is látható koragótikus lakótornyot. A topografikus sorrendben készült összeírások alapján kiderült, hogy a középkorban még nem állt ház a Jégverem 2., 4. számú és a Pozsonyi út 5., 7. számú telkek helyén. A Pozsonyi út 1. és 3. számú

telkén álló házak az 1390-es évektől 1869-ig a második fertály 4. körzetébe tartoztak, különleges elhelyezkedésük miatt hol a Fövényverem házaival, hol a Szt. Mihály (ma Pozsonyi) utca házai után, a fertály végén írták őket össze.

A Szt. Mihály (ma Pozsonyi) utca 2. számú ház a Szt. Mihály és a Halász utca sarkán két, eredetileg önálló házból alakult. Falkutatása már megtörtént, amely középkori részleteket eredményezett, helyreállítása folyamatban van. Szt. Mihály utcai oldalát 1379-től, Halász utcai oldalát 1421-től kezdve tudjuk nyomon követni. Az első házat 1421-ben és 1520-ban a „volt plébániaház”-nak nevezik. Ezt az elnevezést a mai plébániaház (Szentlélek utca 2. sz.) telkén feltételezésünk szerint az 1360–1370-es években épült „új plébániaház”-tól való megkülönböztetésül kapta. A „volt plébániaház”-nak tehát korábban kellett épülnie, de 1379-ben már nincsen a városplébános tulajdonában; 1400-ban lesz a Szt. Mihály-plébániatemplom ekkor alapított Nagyboldogasszony-oltárának javadalmas háza. A másik ház az „új plébániaház” telkén 1400 előtt épült Szentlélek-kápolna 1406 előtt alapított Szt. Erasmus-oltárának javadalmas háza volt 1421-ig. Ekkor a javadalmasok a két házat egymással elcserélték. Az első házzal támpontot kapunk a város régi „kötél”-beosztásának és az 1390-es évek óta gyakorolt fertálybeosztásának összekapcsolásához. A fertálybeosztás szerint az első ház a második fertály utolsó háza, a másik ház a harmadik fertály első háza lett, mégis előfordult, hogy mindkét házat (hiszen egybeépültek!) a második, esetleg a harmadik fertályban írták össze! Ez megnehezíti az összeírások értelmezését, amit csak a háztörténet ismeretében lehet megoldani.

A Halász utca 1. és 3. számú házak történetét is – egyelőre – 1424-től kezdve ismerjük. Ezeket is az 1970-es években hozta helyre a műemlékvédelem. Az 1. számú a már említett Haberleiter Miklós alapítványából 1485-ben lett a Szt. Mihály-plébániatemplom Kisboldogasszony-oltárának javadalmas háza. A műemléki kutatás szerint „lényegében még ma is középkori helyzetét tükrözi... nem annyira előkerült középkori részletei jelentősek, hanem inkább az, hogy egész elrendezésével egy különleges háztípust képvisel, azt nem is említve, hogy gótikus 21 fedélszéke úgyszólván épen maradt ránk” (i.h. 19). A 3. számú ház a Szt. Mihály-plébániatemplom Szt. Simon- és Szt. Júdás-oltárának lett a javadalmas háza. Az oltárjavadalom első említése nem 1480-ból (így Házi i.m. 226), hanem 1490-ből való, de még ennek előtte kellett létrejönnie.

1989. XLIII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Mollay Károly: Középkori háztörténet és várostörténet Első rész / II. A Szt. Mihály utca 2. számú ház

II. A Szt. Mihály utca 2. számú ház

1989. XLIII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Mollay Károly: Középkori háztörténet és várostörténet Első rész / II. A Szt. Mihály utca 2. számú ház / II/1. A Szentlélek-kápolna Szt. Erasmus-oltárának javadalmas háza (1379–1537)

II/1. A Szentlélek-kápolna Szt. Erasmus-oltárának javadalmas háza (1379–1537)

2. Az 1379. évi házösszeírásban a külvárosban, az ötödik „kötél”-ben (*Saylmazze*) szerepel a Selegszántóból (ma Antau Burgenlandban) származó *Jacob antawer* 1/2 kötélnyi háza (SoprOkl. I/1:186), amely az 1390-es években végrehajtott közigazgatási átszervezés után 1/4 nagyságúnak számít. A házat az alsóausztriai Weitenből származó, Sopronba Máriazellből jött, nagy műveltségű Orbán (*Vrban von Weyten*) pap, a Szt. Mihály plébániatemplom egyik, a város kegyurasága alá tartozó Krisztus

teste-oltárának javadalmasa¹⁽¹⁾ vette meg, amint ezt 1400. ápr. 21-i végrendeletéből (II/1:178) tudjuk. E végrendelettel alapította meg a plébániatemplom Nagyboldogasszony- (*Vnser frawen altar*) oltárjavadalmát, a házat pedig a mindenkori javadalmas káplán lakásául rendelte. Az első ismert javadalmas, Plettel²⁽²⁾ János káplán a javadalmas házat, *das hws genant der Alt Pharhof zenachst der schul gelegen* 1421. máj. 5-én 15 dénárfont felárral (*aufschacz*) elcserélte néhai Puckl Miklós polgár mostohafiának, István papnak szomszédos házával: *haws gelegen in der Vischergassen... an ainem tayl zenechst dem Alten Pfarrhof vnd an dem andern tayl zenechst Petreins des Wasner haws* (I/2:198–200). E két, egymással szomszédos házból alakult a Szt. Mihály utca (ma Pozsonyi út) 2. számú sarokház: az 1784-ben bevezetett házszámozáskor az első ház (azaz a későbbi sarokház Szt. Mihály utcai része) még a második fertály 4. körzetéhez tartozott, ennek utolsó háza (295. sz.) volt, a második ház (azaz a későbbi sarokház Halász utcai része) viszont még a harmadik fertály 2. körzetéhez számított, ennek első háza (296. sz.) volt. Amikor 1869-ben megszüntették a belváros és külön a külváros házainak folytatólagos számozását (vö. az 1. képet), ill. bevezették az utcák szerinti számozást, a sarokház már nem számított két külön háznak,³⁽³⁾ hanem egyetlen háznak, amely a Szt. Mihály utca 2. számú háza lett.⁴⁽⁴⁾ 1869-ben természetesen megszűnt a külvárosnak négy fertályra, ill. 16 körzetre (alckerület) történő, még a középkorból eredő beosztása.

Az említett 1421. évi házcsereét követően fennmaradt első adójegyzékben, az 1424. éviben valóban a második fertály végén, az utolsó házban található *Stephanus Pugkl* és édesanyja (utóbbi 2 dénárfont adót fizet), a harmadik fertály elején, az első házban (2. kép) pedig Plettel János utódja a Szt. Mihály-plébániatemplom Nagyboldogasszony-javadalmában, ti. a Csepregből származó *dominus Kristannus*, aki az oltárjavadalomhoz nem tartozó vagyona után 3 dénárfonttal ²²és borral is (*similiter vinum*) adózik (II/2:326).⁵⁽⁵⁾ Az összeírásnak ez a sorrendje 1489-ig: az 1488. évi első év eleji adójegyzék negyedik fertályát már az adóközrtek szerint írták össze, az adóközrtek elején feltüntetve a közrtek adószedőjének (azaz a külső tanács megfelelő tagjának) a nevét (II/4:404); következetesen, az egész külvárosban azonban ezt csak az 1489. évi első, év eleji adójegyzék (II/4:410–419) valósítja meg. Az 1489. évi második, azaz év végi (dec. 16.) adójegyzékben (II/5:1–16) már megjelent az adóközrtek *ansag* neve. 1490-ben pedig 1–4-ig számozzák egy-egy fertály adóközrteit, ami az összeírás sorrendjét is meghatározza. A Halász utca ekkor kerül először a harmadik fertály 2. adóközrtebe (*Fabian ansag* II/5:29). Az 1495. nov. 27-i adójegyzék (II/5:42) és az 1496. nov. 11-e utáni bordézmajegyék (II/5:72) ugyan még visszatér a régi összeírási sorrendhez, de az 1505. dec. 4-i adójegyzéktől kezdve véglegessé válik az új összeírási sorrend, a Halász utca összeírása végleg a harmadik fertály 2. közrtevel kezdődik: *Die ander ansag des dritten viertaill des Veit Mokhen* (II/5:170). Mindezt tudnunk kell, ha helyesen akarjuk értelmezni a különböző összeírások topográfiai vonatkozásait (3., 4., kép).

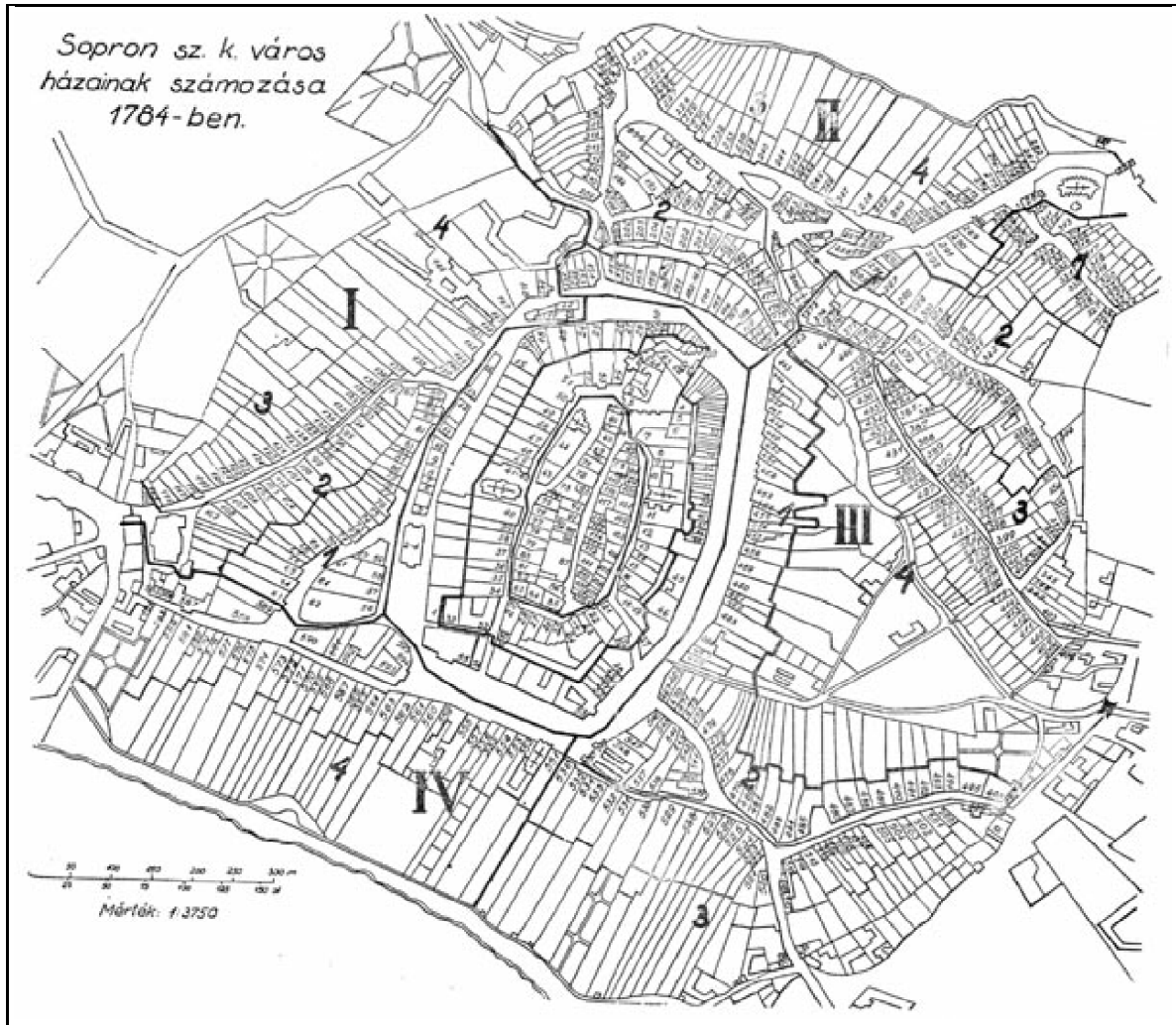
3. Az 1421. évi oklevélben kétszer is említett, a második fertály végén álló „volt plébániaházat” (*haws genant der Alt Pharhof*) Házi Jenő (i.m. 125) nem feltétlenül azonosítja Selegszántói Jakab 1379. évi házával: „A valószínűség inkább amellet szól, hogy Selegszántói Jakab háza nem azonosítható a régi plébániaházzal, hanem ezt a régi plébániaházat a Nagyboldogasszony-oltár káplánja 1400 után szerezte meg a Selegszántói Jakab-féle ház eladásával kapcsolatban”. Ez a feltételezés azon alapszik, hogy az „új” plébániaházat 1410 előtt „annak a háromszög alakú telektömbnek közepében emelték fel, amelynek egyik sarkában a Szent Lélek-kápolna, másik sarkában pedig a mai katolikus elemi iskola fekszik”. Egy 1410. jan. 12-i oklevél *in der cappelln zem Heiligen Geist, gelegen im pharhof daselbs* létesített, a városplébános kegyurasága alá tartozó misealapítványról szól (I/2:23). A Szentlélek-kápolna, mint a városplébános házikápolnája (Házi i.m. 127) természetesen korábban épült, hiszen négy évvel korábbi, 1406. jan. 27-i oklevél ugyancsak *in des Heiligen geistes Cappellen* létesített, szintén a városplébános

kegyurasága alá rendelt misealapítványról szól (I/1:287). Házi Jenő szerint „e kápolna alapjainak lerakását legjobb esetben a XIV. század utolsó negyedére tehetjük” (i.h.); a műemléktopográfia szerint „csak a XIV. század vége felé készült el” (Csatkai Endre–Dercsényi Dezső: Sopron és környéke műemlékei. Bp., 1956². 378).⁶⁽⁶⁾ Az „új” plébániaháznak tehát 1379 előtt kellett épülnie, az „új” plébániaház telkén (*im pharrhof daselbs*) épült fel a Szentlélek-kápolna. Ezt alátámasztja az 1410. évi oklevél, amely nem új, hanem már megszokott plébániaházról beszél, és alátámasztja az 1421-ben kétszer is említett „volt plébániaház” (*der Alt Pharrhof*): több példával is igazolható, hogy egy spontán alakuló új helyrajzi elnevezés a középkori Sopronban általában két nemzedéknyi szájhagyományozás (50–60 esztendő) után tűnik fel az írott forrásokban.⁷⁽⁷⁾ Ezek alapján az új plébániaház építése akár az 1360–1370-es **23** évekre is tehető.⁸⁽⁸⁾ Ezzel nemcsak a Szentlélek-kápolna építési ideje erősíthető meg, hanem fontos támpontot kaptunk az 1379. évi házösszeírás külvárosi részének értelmezéséhez: Selegszántói Jakab háza az ötödik „kötél”-ben valóban az 1390-es évek utáni második fertály utolsó házával azonos.

Ez a ház az 1421. évi oklevél szerint a plébániai latiniskola közelében, *zenachts der schul* feküdt. Házi Jenő (i.m. 125) ezt úgy értelmezte, hogy „a mai Halász-utcában feküdt”, ill. „a mai Halász-utcában közvetlenül az iskola mellett épült”. Ez a téves állítás abból adódott, hogy Házi Jenő nem ismerte fel: az oklevélben szereplő két ház sarokházat képezett, az egyik ház valóban a Halász utcában, a másik viszont a Szt. Mihály utcában feküdt. Utóbbi, azaz Selegszántói Jakab egykori háza, ill. a volt plébániaház (Szt. Mihály utca 2. sz.) valóban a plébániai latiniskola (Szt. Mihály u. 8. sz.) közelében feküdt, ahogy az 1421. évi oklevél állítja. Ebből azonban az is következik, hogy 1421-ben a ház és a plébániai latiniskola közötti két telek még beépítetlen volt. 1784-ben is még csak a Szt. Mihály utca 2. számú ház (295. sz.) ház melletti telken (294. sz.) állt ház (Szt. Mihály utca 4. sz.), a következő telek (ma Szt. Mihály u. 6. sz.) még mindig beépítetlen volt.

Az iskolaépülethez még egy kert is tartozott.⁹⁽⁹⁾ Az ezután következő telken (1784-ben a 292. sz. ház) a középkorban még kert volt, amelyről 1531. nov. 17-én értesülünk: „aines gärtlein mit dem vndtern ort an die schuel vnd kirchweg stossund vnd mit dem andern ort an her michel schaur stiftt garten rüerend (Gb. 93^v). Az itt szereplő *kirchweg* a Szt. Mihály utca, Schaur Mihálynak, a Szt. György kápolna Szt. Simon- és Szt. Judás-oltárjavadalma káplánjának (II/6:448) kertje Halász utca 3. sz. javadalmas házához (1784-ben 298. sz.) tartozott.

4. A Szt. Mihály és a Halász utca sarkán álló két házra vonatkozó adatokkal kiegészíthetők az eddigi egyháztörténeti adatok, teljesebbé válik egy éppen helyreállítandó ház (2–4. kép) középkori története. Házi Jenő (i.m.) még nem tudta, hogy az 1421. évi házcsere egyik szereplője, nevezetesen Puckl István a Szentlélek-kápolnának 1406 előtt alapított Szt. Erasmus-oltára káplánja, a második fertály utolsó háza pedig 1421-től kezdve ennek az oltárjavadalomnak a háza volt. Puckl István közvetlen utódját, Göbel Jánost 1426–1436 között igazolhatjuk a javadalmas házban; bordézsója 4 akó (1426), 7 akó (1429), 1 akó (1431), 3 1/2 akó (1433); Balázs papé 3 akó, 1 akó (1435), 1436-ban nem vetnek ki rá bordézsóát. (II/2:353, 405, 422; II/3:31, 38, 51). Az 1429-ben elhunyt Mórócz belvárosi kalaposmester (*hutter* II/2:412) korábban a Szt. Erasmus-oltárjavadalomtól valamit vett, ennek árával azonban adós maradt: az adóslevelet (*kaufbrief*) Göbel János jogtalanul (*vnrechtlich*) Nachem zsidónak zálogosította el, akitől 1439. márc. 11-én a városplébános, az oltárjavadalom kegyura (*collator*) váltotta vissza (GerB. 33). Göbel János ekkor már nem élt: legkésőbb 1438. aug. 8-án már János belvárosi íjgyártó fia, Farkas a Szt. Erasmus-oltár javadalmasa (II/1:59).

[24-25](#) Sopron sz. k. város házáinak számozása 1784-ben.

Még Göbel János idejében, 1426-ban és 1429-ben a házban tartja borának egy részét a Vas vármegyei Sajtoskálról származó Sörös Mihály (*Michel Vngarus*), aki itt 6, ill. 10 akó bordézmát ró le. A bécsi egyetemet végzett Sörös Mihály eredetileg az 1420-ban a Szt. Mihály-plébániatemplomban alapított Szt. Katalin-oltárjavadalom első káplánja volt, aki ilyen minőségben (*Michel der Vnger*) 1421. jan. 30-án Arbeiter Jánosnak és feleségének, Dorottyának az akkor [26](#)szokásos 10%-os kamat mellett 10 dénárfont kölcsönt nyújt, zálogul véve *vnsern. Rainhof, gelegen in der stat zu Ödenburg an ainem tayl zenechst Andren dem Scherer ind an dem andern tayl zenechst Petrein dem Weber* (I/2:189); 1423. ápr. 22-én pedig Kunter Ulriknak és feleségének, Margitnak 5 dénárfontot kölcsönöz, zálogul véve 1/16 Dudlesz-szőlőt (I/2:245). 1426-ban már a Szt. György kápolna főoltára Hohensinner-alapítványának (*zu des Hohensinner messe*) javadalmasa, aki nov. 9-e előtt 5 dénárfont kölcsönt adott Gábor szabónak, zálogul véve egy Erdburger-szőlőt (II/1:36). 1427-ben Göbel Jánosnak és Sörös Mihálynak együttesen két munkást kell kiállítaniuk a város erődítési munkálataihoz (II/6:136, 142, a keltezésre vö. SSz. 1962, 91); ekkor a házba kerül az említett Gábor szabó özvegye, akinek 1 munkást kell majd fizetnie (II/6:142). Sörös Mihály 1429-ben apjánál, Sörös Jánosnál még 6 akó, 1431-ben és 1433-ban testvérénél, Sörös Tamásnál 2 akó, ill.

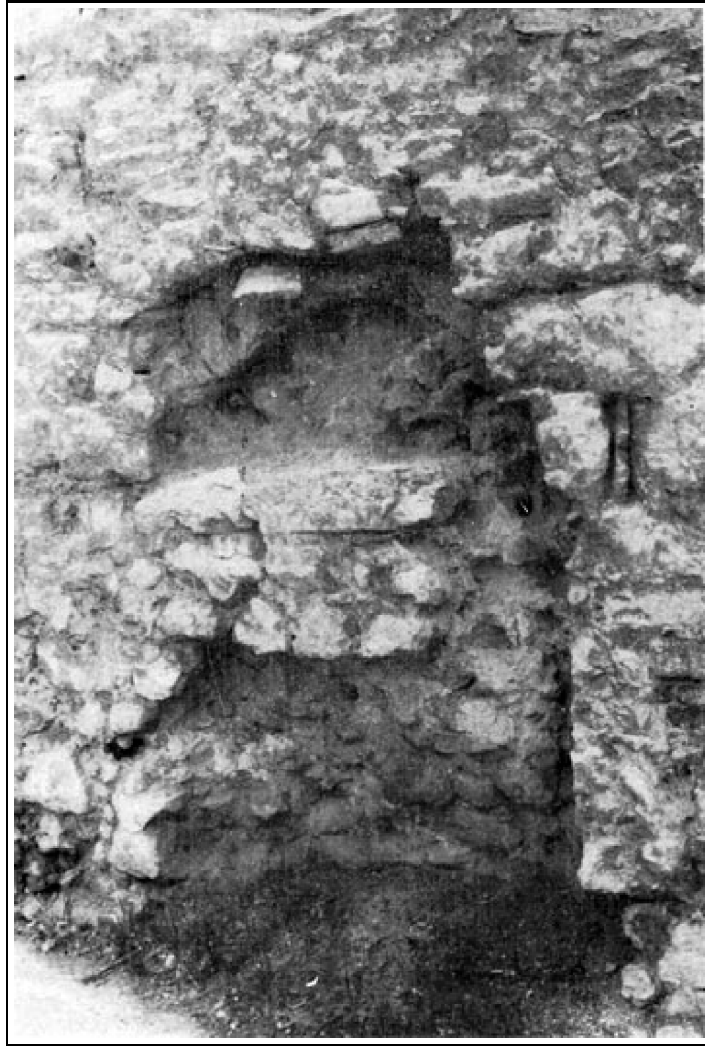
6 akó, 1436-ban ismét apjánál 5 akó bordézmát ró le (II/2:407, 423; II/3:32, 53). Nyilván itt is lakott, apjának, aki külső tanácsos volt a negyedik fertályban, fapiaci (ma: az Ikva-hídtól az Ötvös utca felé) házában, ill. testvérenek, aki másodjegyzője volt a városnak, ugyancsak fapiaci házában.

Apja 1438-ban már nem él (az azévi gabonadézmajegyzékben már özvegye szerepel: *Schurus Jänusin* II/3:91). Ugyancsak a bécsi egyetemet végzett testvére 1440 márciusában még vendégül látja Erzsébet királyné udvarmesterét, Pálóczi Lászlót (ezért márc. 30-án a polgármester 9 solidus 5 dénárt térít meg neki II/3:173), majd nála helyezik őrizetbe az időközben Szönyben, Erzsébet által elfogatott Thallóczi Matkó bánt, az Erzsébet királynéval és a máj. 15-én megkoronázott csecsemő V. László királyságával szembenálló Ulászló-párt egyik vezérének. A titokban Ulászló-párti Sörös Tamás a foglyát megszöktette, ezért máj. 27-én Erzsébet királyné Sörös Tamás minden vagyonát elkobozta és Cillei Ulrik kancellárjának és marsalljának ajándékozta (vö. Mollay, Karl: *Die Denkwürdigkeiten der Helene Kottannerin 1439–1440*. Wien. 1971, 113. jegyzet). Nem véletlen tehát, hogy Sörös Mihály 1440-ben Püchel Péternek, a Szt. Mihály-plébániatemplom Tisztítóhelyen szenvedő lelkek oltára (*Aller Selen altar*) javadalmának Rózsa utcai házában (I/3:116) adózik 1 forintot (II/3:207), tehát itt is lakik. 1447-ben István nyerges Kovács utcai házában tartja borát, amelynek dézsmája 2 akó (II/3:378). Az V. László gyámjának, IV. Frigyes német királynak elzálogosított városban Sörös Mihály testvérenek tette miatt nyilván elvesztette a Szt. György kápolna-főoltára Hohensinner-alapítványának javadalmát. Testvérenek ugyanis el kellett menekülnie a városból és 1451-ben hiába folyamodott a városi tanácshoz kegyelemért (I/3:327). 1452. júl. 29-én mindenesetre a felső-ausztriai Ranshofen-ből származó Ranshofer¹⁰⁽¹⁰⁾ Vince nyeri el a Szt. György kápolna-főoltára Hohensinner-alapítványának javadalmát és írja be német nyelvű reverzálisát a bírói ítéletkönyvbe (GerB. 421; 5. kép). Ő lakik a második fertály utolsó házában; 1454: *Domus domini Vincency nihil, nihil, ibidem Sneemann XXXII den., solvit*; 1457: *Item Weikart in domo domini Vincency LX den.* (II/4:7. 45). Sörös Mihály, *Herr Michael von Chal* csak 1459. aug. 31-én szerepel ismét javadalmasként: nem a régi javadalmát kapta vissza, hanem a Szt. György kápolna főoltára Bertram-alapítványáét (GerB. 93; vö. a 12. fejezetet). Sopron ekkor – 1463. júl. 19-ig – még mindig Frigyesnél (1452 óta III. Frigyes néven német-római császár) volt zálogban, de 1458. jan. 24-e óta Magyarországon Mátyás ²⁷ király uralkodott, bár magyar ellenfelei 1459. márc. 4-én Frigyes (akinek ekkor még birtokában volt a magyar korona) Németújvárott (ma Güssing Burgenlandban) magyar királlyá koronázták.

2. Pozsonyi (Szt. Mihály) út 2. sz. ház

5. Az előző fejezetben láttuk, hogy legkésőbb 1438. aug. 8-án már János belvárosi íjgyártó fia, Farkas, a Szt. Erasmus-oltár javadalmasa (II/1:59). Ekkor már övé néhai Weitenmüllner Erhartnak és feleségének, Margitnak (*Maret*) háza a Kovácsok utcájában (II/2:320), amely legkésőbb 1426-ban került apja tulajdonába (II/2:350, 358). Erre a házra íratja át 1438. aug. 8-án azt a 20 dénárfontos örökláng-alapítványt, amelyet Weitenmüllner Erhart és felesége *Fleischpang* nevű malmuk (II/2:336) terhére a Szentlélek-kápolnában létesítettek. Az átíratással a malom mentesült a teher alól, azaz szabadon lehetett eladni. 1438. nov. 15-én az említett házban rója le 4 akó bordézmáját János íjgyártó (II/3:92), azután a második fertálynak ez a harmadik háza (valamint az első és a második is) nem szerepel többé az adó- és a dézsmajegyzékekben. Ezeket a házakat ugyanis 1440. jún. 26–27-én a tanács rendelkezésére 7 kőműves, 1 napszámos és 19 ács lebontotta (II/3:265), a házak tulajdonosait pedig belvárosi, Zsidó (ezenkívül Új) utcai házakkal kártalanították. Az Új utca neve akkor, ápr. 24-e után készült adójegyzékben fordul elő először: Eckenfelder Liebhart másodjegyző a megszokásból először leírt Zsidó utca nevét áthúzta és utána írta az új utcanevet *In der [Juden] Newngassen* (II/3:217). Ez tanulságos példája a középkorban ritka hivatalos utcanev-változtatásnak.

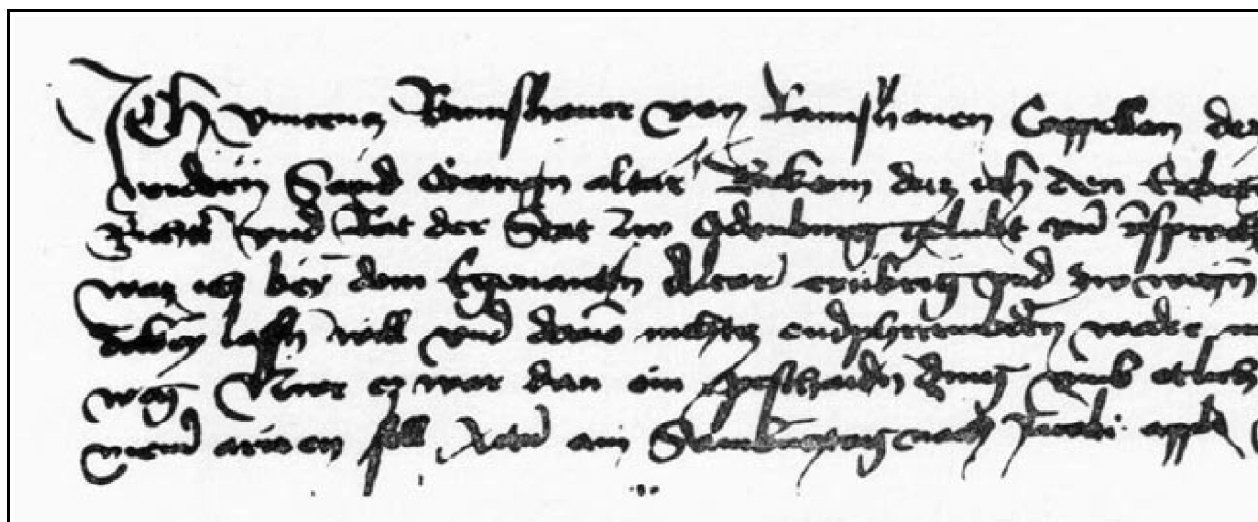

283. Pozsonyi út 2. sz. (falkutatás)

294. Pozsonyi út 2. sz. (falkutatás)

A Kovácsok utcájában volt házának lebontása miatt Farkas káplán 1440-ben a Szt. Erasmus javadalmas házban, azaz a második fertály végén lakik és itt adózik 2 forintot (ugyanitt István, a Szt. György kápolna Mindenszentek oltárának [30](#) javadalmasa [11\(11\)](#) 1 forintot II/3:209); 1442-ben a zsidóktól elvett egyik Új utcai házzal kártalanítják: *Jtem dominus Wolfgangus Pogner, ibidem juden sein holden* (II/3: 358). Utóbbi adat példája annak, hogy az apa foglalkozásnevéből hogyan válik a fiúnál családnév. 1447-ben a Szt. Erasmus javadalmas házban (most először írják össze a harmadik fertály elején) 5 akó bordézmát ró le (ugyanitt öccse, *jung Hans pogner* 1 1/2 akót) és a latiniskolával szemben, a Szt. Mihály utca 3. sz. papi házban (1784-ben 255. sz.) még 7 akót (II/3:379, 381, 384). Számos szőleje közül csak a Habnicht-dülőben fekvőt ismerjük (II/6:153). 1451. márc. 17-én Suchensinn Mihály 7 1/2 dénárfont kölcsönrel tartozik neki (I/2:199). 1452. aug. 7-én nyeri el a várárokmenti Boldogasszony-templom plébániáját (GerB. 421), a negyedik fertálybeli plébániára költözik (II/4:11); a Szt. Erasmus javadalmas házba, amint az előző fejezetben láttuk, ekkor Ranshofer Vince, a Szt. György-kápolna főoltára Hohensinner-alapítványának javadalmasa telepedik.

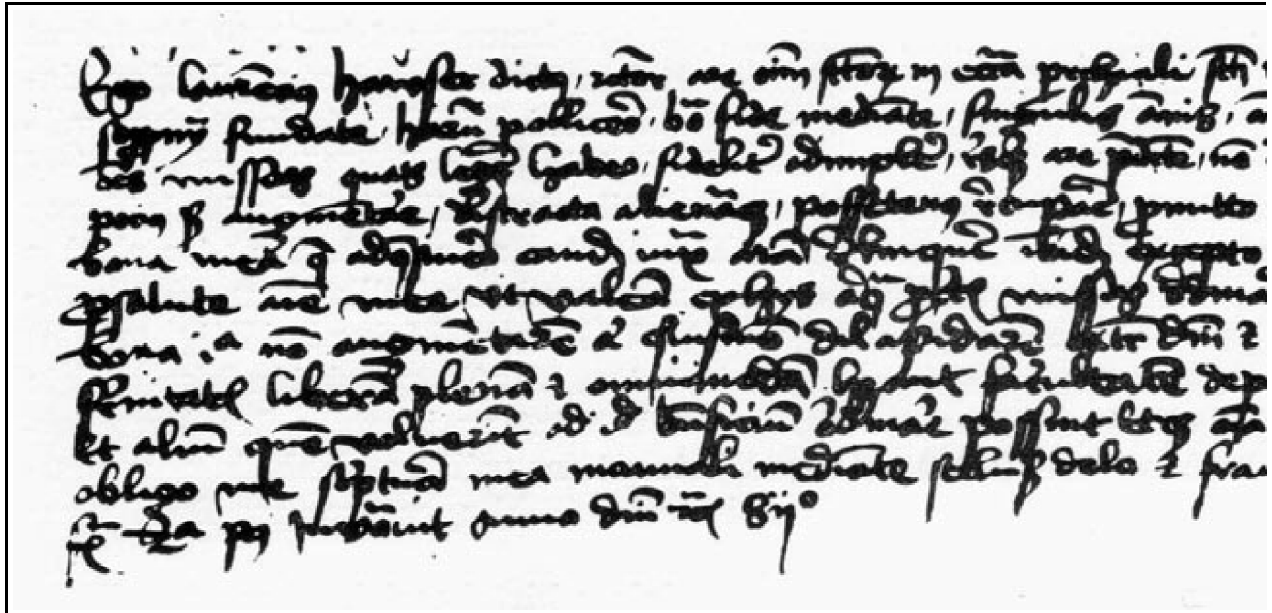

5. Ranshofer Vince pap sajátkezű reverzálisa (1452)

6. Pogner Jánosnak közvetlen utódja a Szt. Erasmus-oltárjavadalomban lehetett Elek káplán,¹²⁽¹²⁾ akit először ugyan csak az 1458. máj. 14-e és aug. 28-a között készült adójegyzék a harmadik fertály elején említ a javadalmas házban: *In domo [Erasmii] domini Allexy* (II/4:67). Az áthúzott *Erasmii* latin birtokos eset az oltárra vonatkozott: a házban csak Engelprecht János fizet 6 dénársolidus adót. 1459-ben már így: *In domo domini Allexy* (II/4:119, 137). Ekkor vagyontalan lakója, Patsch Miklós 32 dénár adót fizet.

Elek utódját, Vid papot ugyan már 1456-ból ismerjük (II/1:78), a Szt. Erasmus-házban csak 1463-ból és 1464-ből: adómentes, miként vagyontalan lakója, Mihály erszénygyártó (*pewtler*) is (II/4:186, 200, 223). Vid káplánt¹³⁽¹³⁾ követte Hauser Lőrinc: az 1466. és az 1468. évi jegyzékekben mindenesetre már ő szerepel, mivel lakója, Karner Jakab 80 dénár, ill. 5 dénárfontra becsült vagyona után 40 dénár adót fizet (II/4:274, 292, 304). Hauser Lőrinc 1466. máj. 6-án a szomszédban lakó Scherer György pap végrendeleti tanúja (II/1:185). 1482. febr. 25-én még elnyeri a Szt. Mihály-plébániatemplom Mindenszentek oltárának javadalmát is: latin nyelvű reverzálisát ekkor írja be a bírói ítéletkönyvben (GerB. 429; 6. kép). Utódai is majd a Szentlélek-kápolna Szt. Erasmus-oltárának és a Szt. Mihály-plébániatemplom Mindenszentek-oltárának javadalmát együtt élvezik. Hauser Lőrinc 1489-ben, aug. 28-a előtt végrendeletkezett (II/1:228–230), mivel a végrendeletben még a Szt. Mihály-plébániatemplom hitszónokaként (*gsell*) említett Willibald mester (*Maister* 'magister') ekkor már Hauser Lőrinc utóda volt ³¹mindkét javadalomban (Gb. 16^r). Hauser Lőrinc többek között intézkedik a temetéséről. E célból a Szt. Mihály-plébániatemplom három hitszónokának (*gsell in dem pharhoff*) 20 dénárfontot hagy, hogy a ravatalára (*grab*) fekete lepelt (*tuech*) vegyenek, továbbá halotti leplet (*uberdan*), viaszt a gyertyákhoz, fizessék a sekrestyést (*mesner*), a sírásót (*todengraber*), az iskolamesternek (*schulmeister*) adjanak 1/2 dénárfontot, 1 1/2 dénárfontot két papnak, akik a temetéskor majd a zsoltárt mondják, egyszóval fedezzenek mindent, ami a temetéshez (*leych oder begrebnus*) szükséges, a maradék pénzt pedig tartásuk meg és imádkozzanak érte. A temetést a városplébános vezesse, aki ezért (*vmb das fuertragen*) azt a 24 akós hordó bort kapja, amely a pinceajtónál fekszik; a temetési menetben (*process oder conduct*) résztvevő papok összesen 18 akó bort kapnak, hogy a halottért könyörögjenek Istenhez. Utódjának, egyúttal a végrendelet egyik tanújának négy hordóban, 16+12+11+10 = 49 akó bort hagy, továbbá egy-egy pintes, félpintes, két meszelyes kancsót, egy bádoggallont (*flaschen*), 7 óntálat, egy vörösréz kést, egy „láng puskát” (*lan puchsen*),¹⁴⁽¹⁴⁾ 3 ágyat, 2 csapot (*pippen*), 20 kapát, 2 ásót vasból, egy csákányt vasból és

harmadik karingét. Gyóntatójának, egyúttal a végrendelet másik tanújának, Benedeknek a Szt. Mihály-plébániatemplom hitszónokának új karingje (*karrock*) jut, továbbá 2 óntál, az ágy (*gerichtzpet*) az új dunyhával (*duckna*) és egy katonaágy (*rayspet*). Egy szegény papnak szánja egyszerű (*slechtigen*) karingjét, továbbá imakönyveit (*pettpuecher*). Az ispotály szegényei kapnak egy rókaprémes subát (*fuchsrücken schauben*), két zekét (*joppen*), négy nadrágot (*hossen*) és fekete kabátot (*rock*), Schwarz Mihály özvegye bélelt (*vnterzogen*) kék (*plaben*) kabátot. Végül a Szt. János kápolna karbantartására (*paw*) 18 akó óbort (*vierding*), a várárokminti Boldogasszony-templom javára pedig 20 akó óbort rendel.

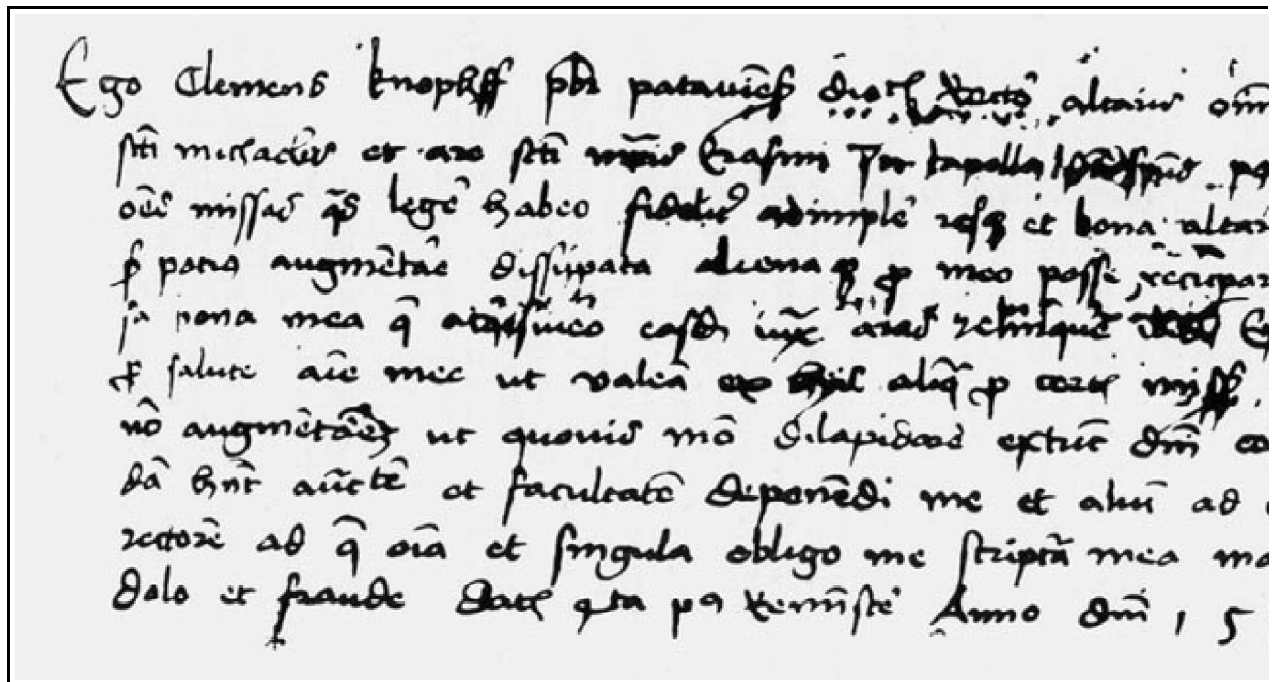
6. Hauser Lőrinc pap sajátkezű reverzálisa (1482)

A végrendelezéskor 38 akó óbora és 91 akó újbora volt, a két javadalomnak tehát több szőleje lehetett. A felsorolt szőlőművelő eszközök (20 kapa, 2 ásó, csákány) arról tanúskodnak, hogy a szőlőművelő kapás napszamosok szerszámjukat a munkáltatótól kapták. Feltűnő, hogy a temetésre hagyott 20 dénárfonton 32kívül pénzről a végrendeletben nem esik szó, sem a kihelyezett kölcsönökről, pedig az ilyen adatokat a végrendeletekben általában felsorolják. Rokonokat sem említ, utódjának, a szegény papnak, valamint az ispotály szegényeinek juttatott ruhadarabok szerény életformáról tanúskodnak. Imakönyvek kivételével könyv nem szerepel a hagyatékban.

Mint említettük, 1489. aug. 28-án már Willibald magister a két javadalom birtokosa. Forrásunk (Gb. 16r) ugyan csak a Szt. Mihály-plébániatemplom Mindenszentek-oltára káplánjának mondja, de nem kétséges, hogy ő is, miként elődje és minden utódja, a Szentlélek-kápolna Szt. Erasmus-oltárának javadalmát is élvezte, hiszen a javadalmas ház is eredetileg ehhez a javadalomhoz tartozott. Forrásunkban ugyanis arról van szó, hogy Herel szücs és Mihály fuvaros megvásárolta a belvárosba költözött Zipser György varga Kovácsok utcai házát, amely a Mindenszentek-oltárjavadalomtól 10%-os kamatra felvett 40 dénárfont kölcsönrel volt megterhelve. A kölcsön felvétele nyilván még Hauser Lőrinc idejében történt: 1489. aug. 28-án a ház új tulajdonosai 3/4, ill. 1/4 elosztásban vállalták a kamat fizetését. Zálogul a második új tulajdonos lekötötte gabonapiaci (*Kornmarkt*, ma Ógabona tér) házát, a nagyobbik részt vállaló első új tulajdonos nyilván a vásárolt házzal felelt. Willibald magister már 1488. jún. 4-e előtt a Szt.

Mihály-plébániatemplom hitszónoka, azaz javadalom nélküli pap és Tremmel Mihály javadalmas pap gyóntatója volt, aki Hauser Lőrinc haláláig, miként a plébániatemplom másik két hitszónoka is, a Szt. Mihály-plébánián lakott (II/1: 228). 1493. jan. 21-én Willibald magistert már mint az ispotály Szt. Erzsébet-templomának plébánosát említik (II/1:235), tehát megvált az előbbi két javadalmától és az ispotályplébániára, a Széplaki utcába (*Schlippergasse*, ma Balfi utca) költözött.

Az 1493–1511 közötti időből a két javadalom birtokosaként ismerjük Klein Márton káplánt. 1496-ban bordézsója 3 akó, ugyanakkor van még 4 hordóban 60 akó óbora (II 5:72, 76). Paur Tamás Széplaki utcai (*Schlippergasse*) polgárnak a várostól felvett 5 dénárfont kölcsöne után Klein Márton kapta a kamatot, 1500. okt. 14-én az 5 dénárfontot is neki fizette vissza az adós, amit Klein Márton a várostorony órája miatt közölt a tanács uraival (*derselb Klain herr Mert hat sy den herren der vr wegen haymgesagt* II/6:172). Ebből arra lehet következtetni, hogy az 1485. ápr. 30-án végrendekezett Resch Jakab káplánnak, aki a várarokmenti Boldogasszony-templom Szt. Anna-oltárának javadalmasa volt, halála után – miként Resch Jakab 1474. jún. 1-től kezdve – Klein Márton ellenszolgáltatásért vállalta a várostorony órájának a kezelését (II/1:218; GerB. 138). Ehhez szükséges volt, hogy saját órája is legyen, amint igazolhatóan Resch Jakabnak is volt. Az említett 5 dénárfontot 1503. máj. 19-én 10%-os kamat fejében adta ismét kölcsön a városi tanács, amely nyilván a kamatokkal fedezte Klein Márton szolgáltatásait (II/6:172).

337. Knopf Kelemen pap sajátkezű reverzálisa (1511)

7. A passauai egyházmegyéből jött Knopf Kelemen latin nyelvű reverzálisát 1511. márc. 19-én írja be az ún. papi könyvbe (Pb. 807; 7. kép). 1514-ben a város egyik jobbágyközségében, Harkán két kaszálót bérel évi 4 dénársolidusért (II/5: 209): a város Egered nevű birtokán levő 1/8 szőleje után pedig okt. 23-án 3 dénársolidust (II/5:212). Lakása, azaz a javadalmas ház, amint már tudjuk, *prope scolam*, vagyis *pey der schull* van. Egy 1520. szept. 19-i vitás ügy kapcsán megtudjuk, hogy ez a lakás *des beneficij hauß alten pfarrhoff genannt, So ietz der wirdig herr Clement knopf besitzt* (GdB. 215). Ez a javadalmas háznak

ugyanolyan meghatározása, amelyet már 1421-ből ismerünk (vö. a 2. fejezetet). Ez a ház (ma a Pozsonyi utca 2. sz. sarokház Pozsonyi utcai oldala) ekkor már összeépült a *beneficium an dy schuel* házával (ma a Pozsonyi utca 2. sz. sarokház 34 Halász utcai oldala), olyannyira, hogy az idézett feljegyzés szerint az utóbbi ház javadalmasai is használták az előbbi ház pincéjét. A vitás ügy abból keletkezett, hogy Knopf Kelemen viszont a másik ház telkére, *auf dem grundt, so gemeltem beneficio an dy schuel Zugehöret*, építkezett. A város polgármestere, bírása és a tanács mint kegyurak (*patronen*) Knopf Kelemen a jogtalan építkezése miatt 25 dénárfont megfizetésére kötelezték a másik javadalmas ház javára, mai szóhasználatlaltal, így adták meg a fennmaradási engedélyt. Knopf Kelemen továbbra is építkezett a házban: 1522–1524 között 2000 téglát vásárolt a városi tégláégetőből és 2 1/2 mérő meszet a városi mészégetőből (115:299, 301, 327, 331, 333, 334, 397, 402). Nem véletlen, hogy 1523. jan. 21-én ő nyújtja be a városi tanácsnak Vince belvárosi kőművesmester végrendeletét (II/5:274).

Az említett pince a továbbiakban is szerepel. 1525. febr. 4-én a városi kamarás 1 solidus 10 dénárt fizet a borkorcsolyásoknak (*den fasziehern*), akik a város által megvásárolt egy hordó bort innen a városi pincébe szállították (II/5: 433). A harmadik fertály első házaként összeírt ház pincéjében Knopf Kelemen bordézsmaja 1525-ben 4 1/2 akó (ugyanitt Stocker Jánosé 3/4 akó). 1526-ban 10 akó (II/6:404, 433). A második fertály utolsó házaként összeírt ház pincéjében bordézsmaja 1528-ban 5 akó (bordézsmajegyzék 4^v), 1534-ben 31 4 akó (bordézsmajegyzék 30.) 1527-ben 8 forint adót fizet (adó. 31). 1532-ben még egyszer végrendeleti tanú (II/2:54), az 1532. jún. 26-i mustrán *Her clemens bei der schuel* vértet és puskát mutat be (SSz. 1983, 221). 1535-ben halt meg: jún. 30-án adja át a város *herr Clement Knopff* utódjának, Újkéri Máténak (*Her Matheusen von Neuenaigen*) hagyatéki leltár alapján a javadalmas házat. Ez a hagyatéki leltár ismét bepillantást enged egy soproni javadalmas pap életformájába.

A hagyatéki leltár fűthető nagyszobát (*stuben*), fűthető küsszobát (*klains stubl*), két nem fűthető kamrát (*khamer*), előszobát (*vorhauss*), konyhát, és pincét említ. A fűthető nagyszobában két asztal volt: az egyik ládafiával (*mit ainer laden*), a másiknak lapja berakásos (*ausgestochen*) valamilyen táblajáték (*brettspill* 'sakk' vagy 'tricktrack') számára, valamint más díszítéssel. Volt itt még mondóalmárium (*giessarmar*), keretes edénytartó fából (*khanndlarme*), rajta öt óntál (*zinschussl*), egy pintes, három félpintes és három meszelyes kancsó (*pindtkhandl, halbkhandl, seittlkhänndl*), továbbá egy támláspad (*lainpannckh*) és két másik pad egybeépítve (*aneinander*), egy teli ecethordócska (*essich vässl*), ládás asztal, ennek lapja azonban az asztalosnál, nyilván javítás céljából (*ain tisch mit ainer truhen, das blatt daruber is beim tischler*). A fűthető küsszobában a leltározók egy ágyládát (*spanpeth*) találtak. A két nem fűthető kamra egyikében találtak ágyat (*pech*) dunyhával (*duchnat*) és két lepedővel (*leinlachen*), a másikban, a külsőben, két pamlagot (*sponndt*). Volt itt két ülőpad (*sidltruhen*), ágyláda, (*truhen fur ain peth gehorig*) és idetartozott még egy láda (*truhen*), amely akkoriban Schützner Pál városi kamarásnál volt; továbbá hat kapa (*haun*), csákány (*khrampen*), ásó (*grabschauffl*), három fürdőcsapó (*khässt*) és egy ládácska (*truhell*) öreg vasedényekkel (*eisengschier*). Az előszobában egy régi asztal és egy régi láda állt, a konyhában pedig két konyhaalmárium (*khuchen allmar*). A pincében a következőket írták össze: két prés (*press*), hat szőlőkád (*potting*), egy taposókád (*drettschaff*), egy cefreka (*schosskar*), egy nagy üres hordó, két üres hordócska, kb. 7 akónyi ürtartalmú (és Saphenbergger Györgynek, a Szt. Mihály-plébániatemplom Háromkirályok-oltára javadalmasának két kis hordója), a mérőedényként is használható két kúfkas (*khueffkhor*),¹⁵⁽¹⁵⁾ 35 két szűknyakú kancsó (*anngster*), tölcser (*trachter*), tányértartó (*tällerpuchsen*) tányérok, bormérő kúf (*schennckkhueffen*) és a maradék-dézsza (*lassschaff*), két lajt (*laitt*, az egyik éppen kölcsönben a városplébánosnál). Külön vették számba a papi felszerelést. A javadalomba való beiktatáskor, nyilván ugyancsak leltár ellenében; annak idején Knopf Kelemennek átadtak egy zöld damaszt miseruhát, amely időközben elveszett. Knopf Kelemen tarka arrasi szövetből készült miseruhával pótolta,

amelybe arany kereszt és néhány kép (*pildnuss*) volt beleszőve. Volt ott ezenkívül egy öreg, vörös bársony miseruhája, két kelyhe, egy aranyozott ezüst *pacifical*. Könyvekről semmi említés (vö. Házi i.m. 348–349).

Ego matheus de wiker presbiter diocesis Januensis
 ecclesie meae parochie et parochie sancti erasmi post obitum
 clematis cepit ad rectorum omnium sancti erasmi
 ecclesie et michaelis coponensis suffraganeorum ad hunc
 debitam rationem me omnes missas que supra sunt
 factas me ablega in ecclesia coponensis
 post conceptionem marie a. d. 1537

8. Újkéri Máté pap sajátkezű reverzálisa (eleje és vége, 1537)

Matheus de wiker, a győri egyházmegye papja 1535-ben vette ugyan át a Szentlélek-kápolna Szt. Erasmus-oltárának és a Szt. Mihály-plébániatemplom Mindenszentek-oltárának javadalmát, latin nyelvű reverzálisát mégis csak 1537-ben írta be a papi könyvbe (Pb. 818–819; 8. kép). Ennek okát egyelőre nem tudjuk.

1989. XLIII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Mollay Károly: Középkori háztörténet és várostörténet Első rész / II. A Szt. Mihály utca 2. számú ház / II/2 A Szt. Mihály-plébániatemplom Nagyboldogasszony oltárának javadalmas háza (1421–1520)

II/2 A Szt. Mihály-plébániatemplom Nagyboldogasszony oltárának javadalmas háza (1421–1520)

8. Valószínű, hogy ez a ház is, miként az előző, 1379-ben már állt. Mivel az 1379. évi házösszeírás külvárosi részének összeírási sorrendjét még nem ismerjük eléggé, a ház történetét az 1421. máj. 15-i házcserevel kell kezdenünk. Ebből kitűnik, hogy a házcsere előtt az 1406 előtt a Szentlélek-kápolnában alapított Szt. Erasmus-oltár javadalmas háza volt, a házcsere után pedig a Szt. Mihály-plébániatemplom Nagyboldogasszony-oltárának javadalmas háza lett. Ilyen minőségben első lakója, amint láttuk, Plettel

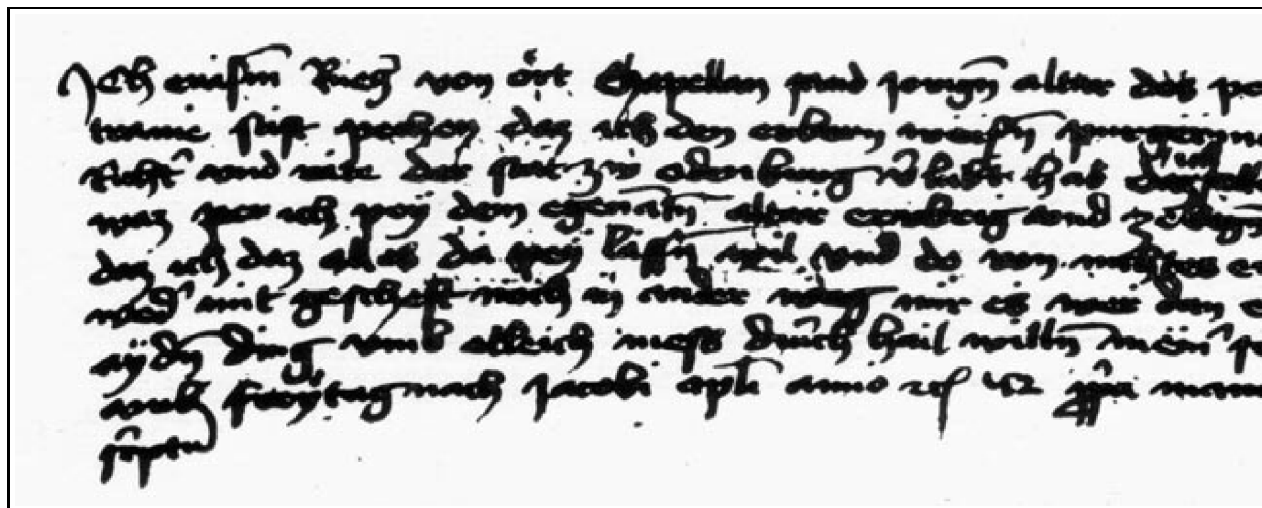
János káplán, akit a Csepregből származott [36](#)Keresztély pap követett: *dominus Kristannus* 1424-ben 3 dénárfont adót (*similiter vinum*) fizet (II/2:326). Házi Jenő (i.m. 98) e minőségében nem ismeri. Keresztély pap 1426-ban már az akkoriban Pfendel Péter pátricius, testvére, Pfendel János, valamint ennek felesége, Ágnes által alapított, fiuk, Pfendel György által a Szt. Mihály-plébániatemplomban fenntartott Szt. Rupert-oltár javadalmasa és ennek a javadalomnak a házában, a Kovácsok utcájában lakik (II/2:351). A Nagyboldogasszony-javadalmat pedig István pap (*presbiter*) kapja meg (II/6:136, 142): ő Michel beim prunn testvére (1426: *Michel cum fonte, ibidem dominus Stephanus, mater hospitis*) és testvérének harmadik fertálybeli házában 1426-ban 5 1/2 akó, Bischof Lénárd második fertálybeli házában 10 akó bordézmát ró le (II/2:353, 350). 1429-ben Greiner István vámos (*mautter*) második fertálybeli házában tartja a borát, amelyre 7 1/2 akó bordézmát vetnek ki (II/2:405). Már az előző (7.) fejezetben láttuk, hogy a Nagyboldogasszony-ház lakói időnként a szomszédos Szt. Erasmus-ház pincéjét használták, mert saját pincéjük vagy egyáltalán nem vagy kicsiny volt. Ezzel érthető, hogy István pap sok borát máshol tárolta. István papot Házi Jenő (i.m. 98) szintén nem említi a Nagyboldogasszony-oltár javadalmasai között.

1431-ben a házban Miklós papra és Balázs papra 1 1/2–1 1/2 akó bordézmát rónak (II/2:422), ami azzal is magyarázható, hogy éppen ebben az esztendőben a Szt. Erasmus-házban Göbel Jánosnak kevés bora volt. Sem Miklós, sem Balázs nem volt kimutathatóan a Nagyboldogasszony-oltár javadalmasa. Az új javadalmas a nyugat-csehországi Zeleviceből (*Zelebicz*) származó, az olműci egyházmegyéből érkezett pap, [16\(16\)](#) akit származási helye után 'cseh'-nek (*Pehaim*) is neveznek 1433-ban 6 akó a bordézmája (II/3:31). 1435. júl. 8-án Molnári Kelemen győri püspök a soproniak bemutatására még kinevezi *altaris Sancti Georgii martyris in capella Sanete Margarethe virginis*, azaz a 'Szt. Margit-kápolna Szt. György-oltárának' javadalmasává (I/3:96). Ezt a javadalmat az 1368–1398 között, eredetileg Szt. György és Szt. Margit tiszteletére épült Szt. György-kápolnában Bertram városi nótárius (1366–1379) adományja után a főoltár Bertram-alapítványának nevezték. György pap továbbra is a Nagyboldogasszony-javadalom házában lakik: bordézmája 4 akó (1435). 2 akó (1436; ugyanott Bertalan papé 1/2 akó), 1/2 akó (1438); 1437-ben nem fizet adót (lakója, Wesch Jakab 1/2 forintot), 1440-ben 1 forintot; Weigel nevű posztókészítő (*tuchbraiter*) lakója 1440-ben 1/2 forintot, 1442-ben 32 dénárt (II/3:38, 51, 93, 71, 209, 350). 1442. március 26-án György, *die zeit kappelan vnd verwesers des vodem altars gelegen in Sand Gorgen kappellen* az akkor szokásos 10%-os kamattal mellett 5 dénárfont kölcsönt nyújt Hemerl Farkasnak és feleségének, Annának, zálogul véve 1/8 Greisser-szőlőt (I/3:223).

1447-ben már az ugyancsak a nyugat-csehországi Zeleviceből származott István, a Szt. György-kápolna Bertram-alapítványának javadalmasa [17\(17\)](#) akinek ekkor a házban 5 akó bordézmája (II/3:379). 1450. szept. 25-én Raidel Péternek és feleségének, Ilonának *her Steffan von Zelebicz... zu des Perchtrams altar* [18\(18\)](#) 6 bécsi dénárfont kölcsönt ad 10%-os kamatra, zálogul véve 3/8 Felberbrunn-szőlőt (I/3: 296).

György pap is, István pap is a Szt. Mihály-plébániatemplom Nagyboldogasszony-oltárának javadalmas házában laktak ugyan, de nem tudjuk, hogy az első [37](#)a Nagyboldogasszony-javadalmat megtartotta-e, a második pedig elnyerte-e [19\(19\)](#). Utódjuk, a valamelyik ausztriai Ort faluból származó Rueger Erasmus német nyelvű reverzálisát 1452. júl. 28-án csak mint a Szt. György-kápolna Bertram-alapítványának javadalmasa írja be a bírói ítéletkönyvbe (GerB. 421; 9. kép). 1456. ápr. 9-én a végrendelkező Eibinger Zsigmond pátriciusnak 1 dénárfonttal, továbbá 1/2 akó és 7 pint borral tartozik (pintjét 10 dénárral számítva), amit gyászmisékkal (*selmeß*) törlesszen (II/1:80). 1458. ápr. 28-án az esztergomi érsek 18 soproni polgár, ill. Kanizsai Imre és ennek familiárisa, Laki Kaczor György ügyében az esztergomi szentszék elé soproni papokat is megidéz és többek között domino *Erasmus* javadalmas papnak is küld idézést (I/4:276). 1459-ben a városi tanácsnak mint kegyúrnak engedélyével 15 dénárfontért eladja a

javadalomhoz tartozó 1–4 Klausner-szőlőt (II/6:205). Nyilván ezt a pénzt is befektette abba a házvételbe, amellyel 1459. ápr. 21-én a Szt. György-kápolna főoltára Bertram-alapítványa és a Szt. Mihály-plébániatemplom Háromkirályok-oltára javadalmasai számára állandó lakást akart biztosítani. A házvételig Rueger Erasmus is talán a Nagyboldogasszony-javadalom házában lakott, bár ezt nem tudjuk igazolni, az új javadalmas házba (Szt. Mihály-utca 3. sz.) viszont – nyilván halála miatt – már nem tudott beköltözni (lásd a III. rész 12. fejezetét).

9. Rueger Erasmus pap sajátkezű reverzálisa (1452)

9. Rueger Erasmus idejében a Nagyboldogasszony-javadalom birtokosa Hermann káplán, akinek a javadalmas ház átalakításához (*pro reformatione domus sue*) a szintén a házban lakó Scherer György (l. alább) káplán két hosszú fát **38**(*ligna*) vett, amellyel Hermann még 1466. máj. 6-án is tartozott (II/1:185). Az 1468. ápr. 21-én végrendelező Eilinsgrab Farkas pátriciusnak 12 forintnyi adósságából még 4 forint és 5 dénársolidus hátraléka van (II/1:107). 1468-ban adómentes, vagyontalan lakója, Schwab Ulrik 32 dénár adót fizet (II/4:292, 304). A házban szorosan lehettek, mivel Scherer György 1466. máj. 6-i végrendeletében arra kérte a városi tanácsot mint kegyuraságot, hogy javadalma következő káplánját lássák el lakással (*cum habitacione*). Scherer (Rasoris) György a felső-ausztriai Gallneukirchenből származott és egy posztónyíró (németül *scherer*, latinul *rasor*) fia volt. 1452. jún. 9-én még a városplébános hitszónoka (*gesell*), tehát a városplébánián lakik (II/1:71), javadalma még nincsen. Nem tudni, mikor kapta meg az 1442–1447 között elhalt Laistel Gáspár és felesége által a Szt. György-kápolnában alapított Háromkirályok-oltárának javadalmát: 1456. jún. 21-én mindenestre már van szőlője a Wiederer-dűlőben (II/1:82), 1458. jan. 21-én pedig *her Jörg von Gallnewnkirchen, kaplan der heiligen Dreyerkünig altar in Sand Jörgen kapellen* már mint Pühel Péter pap végrendeletének egyik végrehajtója jelenik meg a tanács előtt (I/4:257). Bár még a végrendeletében is kérnie kell a tanácsot, mint a javadalom kegyuraságát, állítsa ki végre a javadalom alapítólevelét (*littera fundacionis*), javadalma ingatlanait birtokba vehette. Ezek adómentesek, lakója, egy vagyontalan takács 32 dénár (1463), Füders István piaci árus (*fragner*) (II/4:183, 197) 1464-ben semmi adót, 1465-ben 32 dénárt fizet (II/4: 186, 200, 223, 248). 1466. jan. 10-én a végrendelező Wiener János 1 bőrpárnát, 1 lepedőt és 1 dénárfontot hagy rá (II/1:97), máj. 6-án maga is végrendelezik (II/1:184–185). Ekkor már övé a Szt. Mihály-plébániatemplomban a város kegyurasága alá tartozó Krisztus teste-oltár javadalma is. Ha már 1459-ben az övé volt a javadalom, akkor ő adott 5 dénárfont kölcsönt 10%-os kamat mellett Popp János bognárnak és feleségének, Krisztinának, zálogul

lekötte a Gabonapiacon (ma Ógabonatér) fekvő házukat.²⁰⁽²⁰⁾ A végrendeletből kiderül a két javadalom vagyona, valamint birtokosának kötelezettsége. A Szt. György-kápolna Háromkirályok-oltárjavadalomé volt: 3/8 Steiner-, 1/4–1/4 Ingerler- és Scheiben-szőlő, ezek fejében a javadalmasnak minden csütörtökön (*quinta feria*)²¹⁽²¹⁾ és szombaton ³⁹egy-egy misét kell mondania; továbbá 1/8 Kanratz-(Conradtsperg)-szőlő, ezért minden szerdán és vasárnap kell egy-egy misét mondania; 32 hold szántó az Erdburger-szőlők mellett, amelyet az oltárjavadalom alapítói a Salve Regina misericordiae kezdetű antifona²²⁽²²⁾ szombatonkénti eléneklésére hagyományoztak; egy nagy rét Kópházán, ezért minden Katalin-napon (nov. 25) gyázmisével (*requiem*), ennek előestéjén pedig 9 szentleckével meg kellett emlékeznie az alapító Laistel Gáspár és felesége haláláról.²³⁽²³⁾ A végrendelet idején a 32 hold szántó és a kópházi rét a városplébános kezelésében volt, bérük (32 hold szántó: évi 2 dénárfont) fejében neki kellett gondoskodnia az utóbbi két kötelezettség teljesítéséről.

A Krisztus teste-javadalomhoz tartozott: 1/4 Scheiben-szőlő, amelyet Scherer György vásárolt 28 dénárfontért; 1/4 Erdburger-szőlő, amelyet ugyancsak ő vásárolt 30 aranyforintért, mivel eladott egy majort minden tartozékával; az ezekkel kapcsolatos kötelezettségekről a végrendelet nem szólt.

Művelődéstörténeti szempontból tanulságos a végrendelet többi része. Scherer György számos könyve közül kiemeli Justinianus kelet-római császár (483–565.) „Institutiones” című híres joggyűjteményének XII. századi provanszál nyelvű kivonatból Ricardus Pisanus által készített latin fordítását (*Summa Pysani*), kézirat másolatban, amelyet az ugyancsak nagy könyvbarát Malzer Lénárdnak (SSz. 1968, 49), az ispotálytemplom Szt. Kereszt-oltára javadalmasának hagyott: ezzel kívánja törleszteni adósságát (2 1/2 dénárfont, 400 zsendely és 500 zsendelyszeg ára) Malzer Lénárdnál és Gábor nevű lakos vagyontalan özvegyénél (II/4: 281), akinek Malzer Lénárdtól 1 aranyforintot kell kapnia.²⁴⁽²⁴⁾ Pogner Farkas, a várarokmenti Boldogasszony-templom plébánosa, ill. templomának Szt. Anna-oltára kapja papír misekönyvét (*missale in papiro*): Scherer György ezzel kívánja törleszteni. Pogner Farkasnál fennálló 2 dénárfontnyi és Herrant Jánosnál, a Szt. György-kápolna főoltára Hohensinner-alapítványa javadalmasánál levő 3 dénársolidusnyi adósságát. Pogner Farkas öröklő összes többi könyvét breviáriumait, jobbik köntösét, valamint ingóságait. A papok testvérületére hagyja barna és jó, csuklyás köpenyét. A vorauai (Stájerország) ágostonrendi konvent tagjainak az eladott gyertyatartó (*stantanarium*) árából vegyenek *aliqua propina*.²⁵⁽²⁵⁾ Fivére, Lénárd prémes ágytakarót (*lectus pellicius*), dolmányt, (*tunica subducta*), a rosszabbik köntöst kapja. Perusch János, a Szt. György-kápolna Szt. Farkas-oltárának a javadalmasa 76 dénárral tartozik még Scherer Györgynek, ⁴⁰Hermann káplán adósságáról fent már szóltam. Scherer György nem emlékezik meg utódjáról, nem emlékezik meg végrendeletének harmadik egyházi tanújáról, Neff Jánosról, a Szt. György-kápolna Szt. Anna-oltárának javadalmasáról, csak a másik kettőről (Pogner Farkas, Malzer Lénárd); a végrendelet világi tanúi közül a Szt. Mihály-plébániatemplom plébánosát a Szentlélek-kápolna Szt. Erasmus-oltárának kegyuraként emlegeti, Joachim János belső tanácsost pedig már humanista latinsággal *consul*-nak nevezi.

10. Hermann káplán után, azaz 1469–1495-ig nem ismerjük a Szt. Mihály-plébániatemplom Nagyboldogasszony-oltárának javadalmasát. 1496-ban viszont Benedek káplán a javadalmas, akinek ekkor 3 1/2 akó a bordézmája, 7 hordóban van 70 akó óbora (II/5:72, 76). Ebből következik, hogy már 1495-ben is ő volt a javadalom birtokosa. 1499-ben Stadel Mihály kádár legjobb könyvét (*pests puech*) öröklő (II/1:261). 1489-ben még nincsen javadalma, hitszónok, Hauser Lőrincnek, a Szentlélek-kápolna Szt. Erasmus-oltára javadalmasának gyóntatója és ezért örököl tőle egyet-mást (6. fejezet). Lehet, hogy azonos azzal a Benedek hitszónok-pappal, aki 1520. aug. 4-én Flächel Farkas káplántól (Halászt utca 1. sz.), a Szt. Mihály plébániatemplom Kisboldogasszony-oltárának javadalmasától négy könyvet örököl: Guilhelmus

Duranti (1237–1296.) francia kánonjogász „Rationale divinatorum officiorum” című, 1459-től nyomtatásban is megjelent liturgiátörténeti művét, Jacobus a Voragine (1230–1298) a szentek életével foglalkozó „Historia lombardica” (*lamperticam historiam*) legendagyűjteményét,²⁶⁽²⁶⁾ a „Rosarium beatae Mariae Virginis” (Antwerpen, 1489) című idézetgyűjteményt és Angelus Carleti († 1495) olasz ferences „Summa angelica de casibus conscientiae” (Chiavasso, 1486-tól) című, betűrendbe szedett útmutatóját gyóntatók számára (*summam angelicam* II/1:355; SSz. 1968. 49, 53). Az örökhatározó végrendeletéből kiderül, hogy ezeket a könyveket a prédikációkhoz való felkészüléshez használták: ha Benedek pap nem akarna tovább prédikálni avagy meghalna, a könyvek kerüljenek a Szentlélek-kápolna könyvtárába.

(Folytatjuk)

1989. XLIII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI

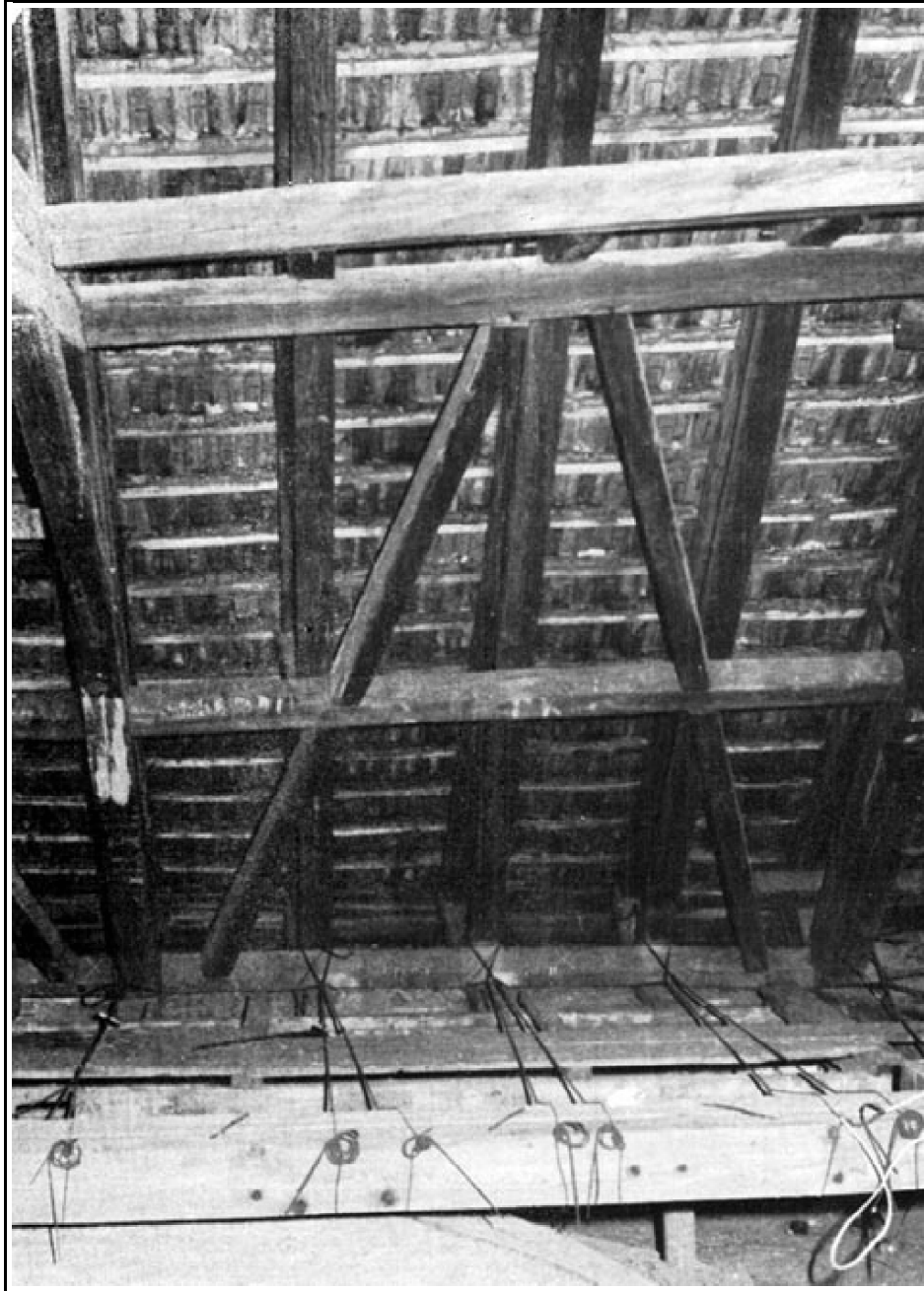
HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI

1989. XLIII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI / Mányoki János–Németh László: A soproni evangélikus templom fedélszerkezetének helyreállítási munkái

Mányoki János–Németh László: A soproni evangélikus templom fedélszerkezetének helyreállítási munkái

1989. XLIII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI / Mányoki János–Németh László: A soproni evangélikus templom fedélszerkezetének helyreállítási munkái / 1. Előzmények

1. Előzmények

411. A veszélyes tetőszakasz visszakötése

A történelmi belváros nyugati határán elhelyezkedő, „M”-műemléki védettségű, 200 éves evangélikus templom északi oldalán lévő átjárót 1986 tavaszán lezárták, a gyalogos forgalmat a déli oldalon kialakított keskeny folyosóra irányították. Sokakban merült fel a kérdés, mi történt, hiszen a templom napjainkban elénk táruló külső megjelenéséből is megállapítható, hogy karbantartott, tömegében és állékonyságában megnyugtató építménnyel állunk szemben. Ez az érzés különösen megerősödik a szemlélődőben, vagy egy-egy hangverseny alkalmával a hallgatóságban, ha a templom 42belső szerkezetének, vastag

főfalrendszereinek, boltozatainak méreteit, együttes térhatását látja. A tény: a nagyméretű barokk tetőszerkezet az északi hosszoldalon tönkrement, az ez által keletkezett vízszintes tolóerő a főpárkányt – mintegy 20 m-es szakaszon – kinyomta és a kifordulás veszélye alulról is jól láthatóan mutatkozott.

A veszélyhelyzet elhárítására az Evangélikus Lelkészi Hivatal (a továbbiakban: az építtető) az Országos Műemléki Felügyelőség helyi kirendeltségének segítségét kérte, melynek eredményeként a veszélyes tetőszakasz főfalán nyugvó elemeinek tetőtéri visszakötése csavaros kapcsolatokkal, ideiglenes faelemek beépítésével, acélhuzalokkal megtörtént (1. kép). Az első szakvélemények a megerősítési munkák haladéktalan elvégzését javasolták, tartva attól, hogy a tetőszerkezet további elmozdulása nemcsak a főpárkányra, hanem a főfalakra is veszélyt jelenthet, ez esetben viszont már a boltozati szerkezetek is elmozdulhatnak, ami beláthatatlan következményekkel járhat.

Az OMF helyi szervezete a végleges helyreállítást megkezdeni a legalapvetőbb feltételek hiánya miatt – kiviteli tervek, hitelfedezet, építési kapacitás – nem tudta, ezek biztosítására az építtető figyelmét 1986. máj. 28-án kelt levelében felhívta.

Az OMF Igazgatósága, mérlegelve a templom kiemelkedő műemléki értékét és védett területen belüli helyét, vállalta a megerősítés terveinek részbeni elkészítését, de a teljes tervezésre és kivitelezésre végleges állásfoglalását csak 1987. év első hónapjaira ígérte.

Építtető a pénzügyi támogatással kapcsolatos leveleire – melyeket az illetékes püspökséghez, a városi és megyei tanácsi vezetőkhez, valamint az OMF-hez intézett – nemleges válasz nem érkezett, de mindegyik szerv tervek és költségvetések bemutatását kérte.

Az építtető felkérésére Dr. Winkler Gábor, Ybl-díjas építész vállalta és 1986. szept. 29-ére elkészítette azt a reprezentatív programszintű – fényképekkel, rajzokkal és költségbecsléssel ellátott – dokumentációt, mely kiválóan szemléltette a meghibásodás jellemző helyeit és a felújítás költségeinek várható mértékét. Ezt az összeállítást a tervező az OMF területi felügyelőjével is egyeztette. A jelzett szemléltető tervanyag a történelmi előzményeken túl, elemzi a meghibásodás fő okait, tartalmazza már az OMF statikusának tetőmegerősítési koncepcióját is.

Az építtető 1986 októberében már látja, hogy anyagi támogatást a már említett szervektől, vagy állami célhitelt csak azon esetben igényelhet, ha a munkákat saját erőforrások felkutatásával, ill. megteremtésével megkezdi.

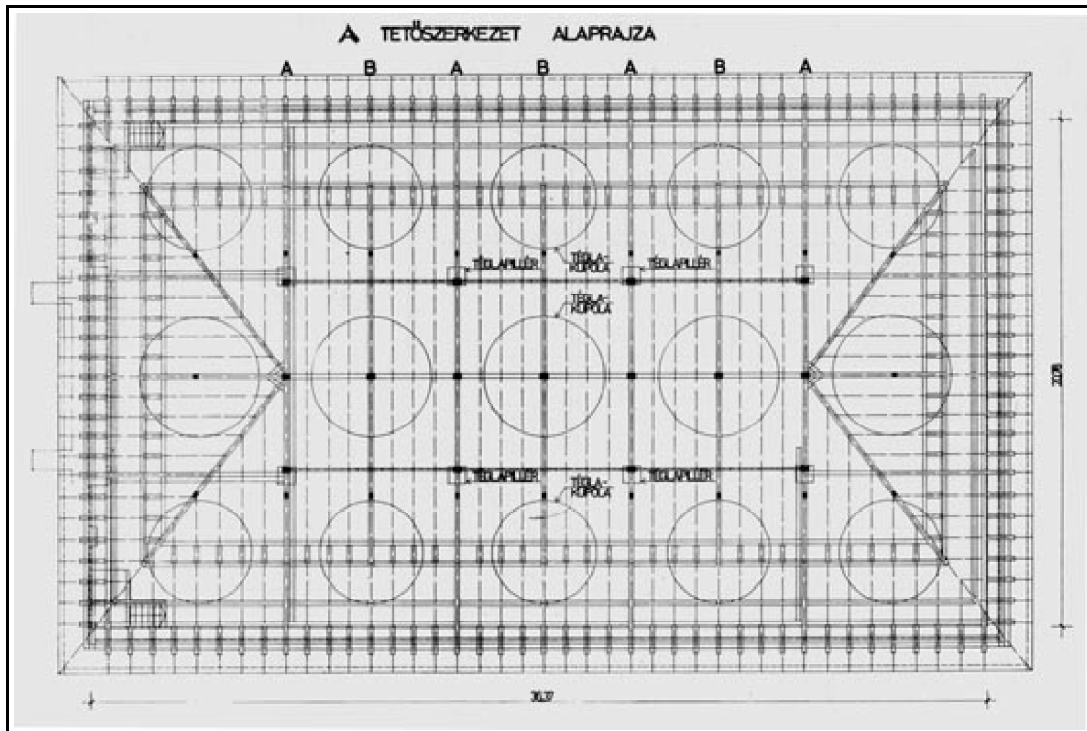
Kivitelező szervezetet megbízni – ismerve városunk építőipari vállalatainak fokozott megterhelését és a felújítási munkákkal szembeni negatív vállalási készségét – 1986 utolsó negyedében már nem lehetett.

A költségbecslés szerint a tetőmegerősítési munkák az 1986. évi árszinten 4,6 millió Ft-ba kerültek volna. Ezt az összeget prognosztizálva az évi árszínvonal növekedésével, a felújítás 1987-ben 5,3 millió Ft hitel biztosítását igényelte.

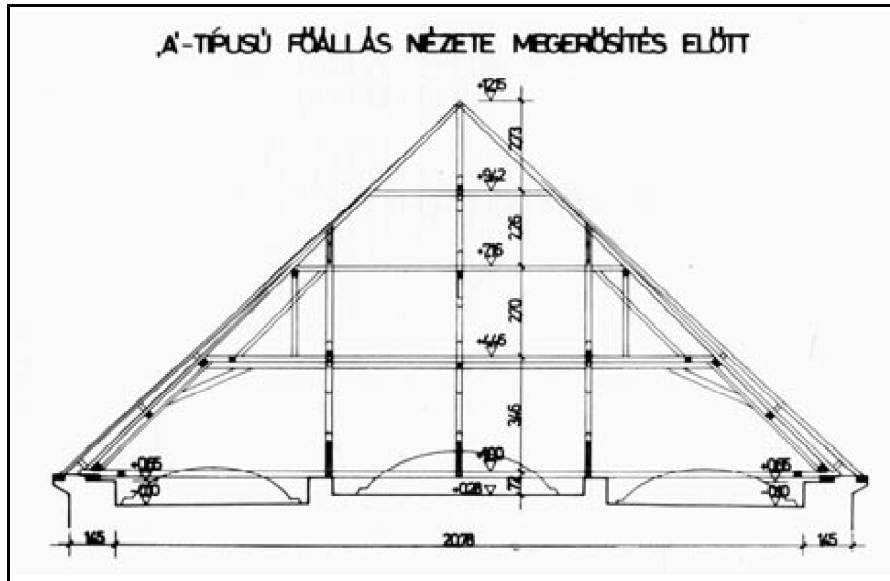
A jelzett nagyságrendű felújítási feladat műszaki előkészítésére a kivitelező kapacitások biztosítására, koordinálására, megfelelő szakirányításra és ellenőrzésre, mind e feladatokkal járó adminisztratív teendők ellátására a Lelkészi Hivatal vezetősége nem vállalkozhatott. A kivitelezés további késleltetésének elkerülése céljából a felsorolt feladatok elvégzésével Németh Lászlót, a Győr megyei Áll. Ép. Váll. nyugdíjas helyi főépítésvezetőjét bízta meg.

1989. XLIII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI / Mányoki János–Németh László: A soproni evangélikus templom fedélszerkezetének helyreállítási munkái / II. A fedélszék jellemzői és a szerkezeti hibák okai

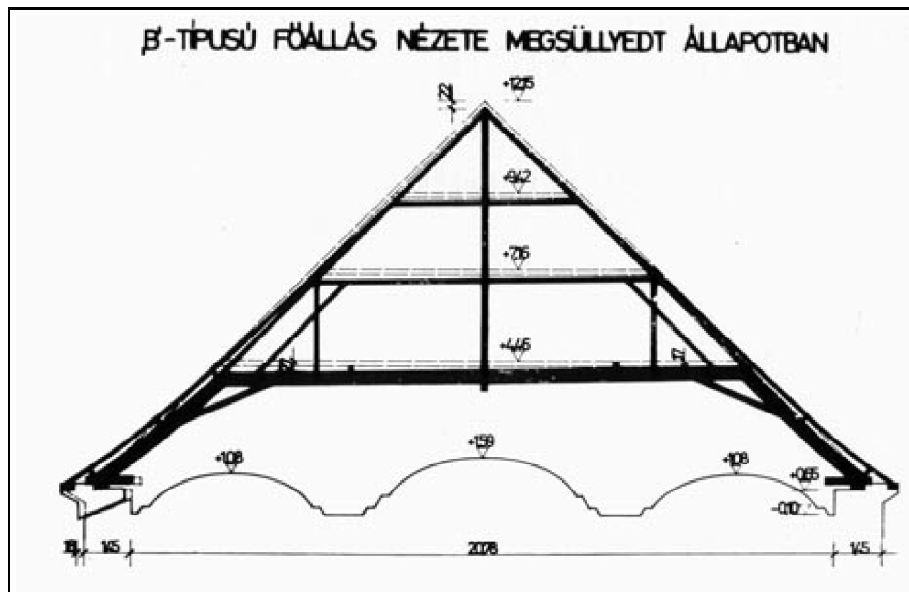
II. A fedélszék jellemzői és a szerkezeti hibák okai

43A tetőszerkezet alaprajza

44.,A"-típusú főállás nézete megerősítés előtt

45.,B"-típusú főállás nézete megsüllyedt állapotban

A tető egy egyszerű mértani test lezárását szolgálja, teljes vetületi mérete $39,51 \text{ m} \times 24,81 \text{ m} = 980,24 \text{ m}^2$, ami a fából épített magastetők sorában rendkívül nagyméretűnek számít. Szerkezeti kialakítása, közel 11,0 m-es belső magassága, mely egyébként a 14,0 m magasságban lévő párkány szintjéről indul, városunk legnagyobb támaszközü tetőszerkezeteinek élére sorolja. Anyaga Ausztriából származó, rendkívüli méreteken megmunkált faragott-fa, a mai gyakorlatban teljesen szokatlan 15–25 m-es szálhosszakkal. A tetősík a gerinctől a párkány éléig 16,47 m, a négy élszaru pedig 18,87 m [46](#)hosszú. A templom három hajója felett elhelyezkedő – 5 db nagy és 2×5 db kisebb – csehsüveg boltozatok kupola záródása a

főszaruáliások helyét meghatározta és szerkezeti kialakítását is kétféle megoldásra készítette (2–4. kép).

A 3. képen jelzett „A”-jelű főállás kötőgerendás (20/22), 3 páros szelvényű, összecsavazott székoszloppal (2×16×19 cm), oldalanként 3-3 szelemmel készült. A két szélső székoszlop a templom középső hajóját hordó oszlopok folytatásában felfalazott tetőtéri pilléren helyezkedik el.

A 3 db „B”-jelű állás (4. kép) nagyméretű kapuzattal kialakított feszítőmű. A két szélső támasz 18/28 cm méretű, a kapuzat vízszintes része páros elem, mérete 18×19×21 cm, alátámasztás nélküli hossza 16,69 m, természetesen egy fából faragva. A feszítőmű e vízszintes elemének közepéről indul a középső páros elemű székoszlop 2×16/19 cm mérettel a taréj magasságáig.

Végső soron mind a hét főszékállás (főszaruállás) támasz- és kapuzatrendszere ugyanaz, de a négy „A”-állásnál mód nyílt kötőgerendákat elhelyezni és ezzel a szélső székoszlopokat a már említett falazott pillérekre helyezni.

Mind a kötőgerendás, mind a feszítőműves főállás hosszirányban és a farazatokon (kontyokon) szélrácsrendszerrel van ellátva 15/16 méretű támaszelemekkel és két vízszintes merevítővel.

Az eddig vázolt szerkezet egy koporsófedél alakú teherhordó alépítmény, szellemesen kombinált két főállással. Ehhez most már egy egyszerű tetőfelépítmény csatlakozik, oldalanként két középszelemmel, 7,01 m és 9,24 m magasságban szarufánként elhelyezett torokgerenda-sorral.

A tető szarufarendszere kettős: az alsó, egy fából faragott szarufa a szelemenekre és alul a fiókkötőkre, közvetve a főfalra terhel. A felső héjszarufa változó méretű bakokon az alsó szaruzaton ül, szerepe a nagykiülésű főpárkány külső éle és a gerinc közötti tetősík enyhe hajlású kialakítása. A héjszarufák ferde vágású toldásokkal készültek. A hatalmas tetősík így is enyhén hajlott, de ez tudatosan, mint egy sátor helyezkedik a főfal külső síkjára.

A tető faelemeinek kapcsolatai mindenütt a fakötések szigorú betartásával készültek. A csapolások, lapolások, egyéb horgolások pontosan kialakított csomópontokat hoztak létre. A csapok kötése mindenütt keményfából készített faszegekkel történt. A tetőlécezésen kívül a tetőszerkezetben szeg nincs.

Ezt erősíti meg a jelen Soproni Szemle címképén nagyon szépen látható tetőkép, teljesen egyenes gerinc-síkkal, egyenletes tetőfelületekkel. A fénykép valószínűleg az 1930-as évek első felében készült, hiszen a háttérben még nem látszik a Károly-kilátó jellegzetes képe. Az eltelt 160 év után deformálódás jele sem a gerinc, sem a tetősíkon nem mutatkozik. Ebből és a feltárásokból következtetve a meghibásodás a II. világháború befejezését követő 41 év után jelentkezett, a háború utolsó évében keletkezett aknabecsapódás következményeként. (Ezt az aknabecsapódást egyesek kétségbevonják.)

Ez a robbanás a tető északi oldalán a cserépfedés jelentős részét leszórta, de a szerkezetben csak kisebb károkat okozott.

A boltozatrendszer nem sérült meg, mindössze egy főállásköznél törte el a szélrács elemeit. Ugyanitt a főpárkány is megsérült, az újrafalazás során a kibontott anyagok között üreges válaszfalakok is előkerültek. A tető újrafedése során – nyilván az akkori nehéz időszakban – megfelelő mennyiségű kettős sima cserép nem állt rendelkezésre, így kétféle hornyolt cserép felhasználásával javítottak, kisebb átfedéssel és belső hézagolás nélkül. A 14,0 m feletti tetőfelület a Templom utcai épületek magasságát meghaladja és ezért fokozottan ki volt téve az É-i, és ÉNY-i széllel érkező csapadéknak és porhónak. A folyamatos átázás és nedvesedés elindította elsősorban az alul elhelyezkedő, de legfontosabb szerkezeti elemek lassú

korhadását. Az egész tetőszerkezet terhet viselő sárgerendarendszer porrá korhadt, a fiókgerendák és a talpszelemenek az északi főfal teljes hosszában elmozdultak, nagyrészen tönkrementek, erősen deformálódtak. A tetőszerkezet egyéb elemei csak ott korhadtak el, ahol a tető beázott, elsősorban a tetőablakok közelében, a gerincvégeken, a vaskeresztek rögzítése környékén. A főfal és a tetőszerkezet találkozási élein a két évszázadban felgyülemlett galambtrágya a sárgerendák, fiókkötők, talpszelemenek szellőzését elzárta, 47a csapadék elpárolgási idejét jelentősen meghosszabbította. A templom déli, a toronyhoz nyaktaggal csatlakozó, kontyolt szerkezete a legkevésbé sérült és deformálódott, ezért az északi és nyugati felületeken bekövetkezett 15–20 cm-es süllyedések a teljes tetőszerkezet átlós irányú elmozdulását és a főállások 13–14 cm-es megdőlését eredményezték. A feszítőművek középső székoszlopai 26–31 cm-t szálltak meg, a 14,0 m hosszú szelemenek nagy mérvű behajlása a tetősíkot szokatlanul erősen hullámos felületté alakította (5–6. kép).

Összegezve az eddigieket: a tetőszerkezet meghibásodása oly súlyos volt, hogy helyreállításának megnyugtató megtervezése és kivitelezése a műemléki feladatokban gyakorlott személyek bevonását igényelte.

1989. XLIII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI / Mányoki János–Németh László: A soproni evangélikus templom fedélszerkezetének helyreállítási munkái / III. A helyreállítás előkészítése:

III. A helyreállítás előkészítése:

Az építető egyidőben indította az előkészítési, anyagbeszerzési kapacitás-biztosítási intézkedéseket annak reményében, hogy a munkák befejezését még az 1987. év végéig biztosítani lehet. Ebben az időszakban még nem volt érzékelhető az a sok akadály, amely a későbbiekben a határidővel kapcsolatos elképzeléseket meghiúsította.

A tervezési munkákra a Győr-Sopron megyei Tanács Tervező Vállalat kapott megbízást, kétütemű tervszállítási határidővel. Az I. ütemben a tetőmegerősítési dokumentációt 1987. május 31-re, a templom teljes felújítását tartalmazó komplett kiviteli terveket 1987. szept. 30-ig vállalták. Varga István Ybl-díjas építész és Gábor Jenő az építészeti, Mányoki János és Nemes József a szerkezettervezési, Egyházi Gábor az elektromos ellátási feladatokat tervezi.

Az első egyeztetés a tervezés legfőbb szempontjait a következőkben határozta meg:

- a megerősítésre olyan megoldást kell találni, melynek megjelenése nem sérti az eredeti szép barokk szerkezeteket, ugyanakkor kizárja a már részletezett meghibásodás okait;
- a megerősítés lehetőleg ne konzerválja a létrejött deformált helyzetet, hanem törekedjék az eredeti állapot részleges vagy teljes visszaállítására;
- a vállalkozó kis szervezetekkel olyan kiviteli technológiát kell egyeztetni, mely az építési segédesszközökben a legkisebb befektetéseket igényli;
- a templom beázás mentességét szakaszos kivitelezés mellett biztosítani kell, a kupolákat a lehulló anyagoktól meg kell védeni;

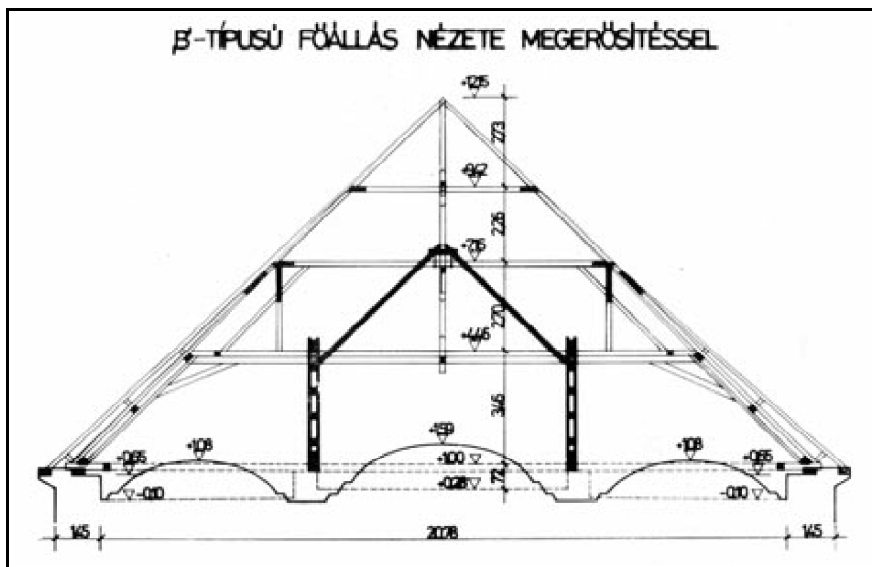
– a költségek alakulásánál az építető anyagi erőforrásait figyelemmel kell kísérni.

Ugyanezen időben megbízatást kapott Dr. Varga Ferenc egyetemi adjunktus is a tetőszerkezet faanyagának megvizsgálására és szakvélemény elkészítésére. A vizsgálat eredménye nagyon kedvező képet adott. A cserére tervezett faanyag mennyisége nem haladta meg a 20,0 m³-t, ami a teljes 130,0 m³ beépített faanyagnak csak kis hányada.

Kapacitást foglaló felhívásainkra pozitív válaszokat kapott az építető, de a kisiparosok és a GM-ek az anyagok beszerzését nem vállalták. Az anyagok rendelését, a szállítások szervezését Megbízó végezte. A Tanulmányi Állami Erdőgazdaság, a Tégla- és Cserépipari Vállalat és a GYÁÉV készséges segítése nélkül a munkák beindításának lehetősége nem nyílt volna meg, vagy lényegesen lassúbb és jelentős többletköltséget igénylő megoldásokkal kellett volna számolnunk.

A tervező az I. ütemben meghatározott feladatokhoz a terveket határidőre szállította. Ezzel részleteiben megismerhetővé vált mind az építető, mind a vállalkozók számára a tényleges feladat és annak költség háttere. Lépéseket lehetett tenni az anyagok beszerzésére, a kivitelezési idők prognosztizálására. Az előzetes informálódások már sejtették, hogy a nagy mennyiségű anyag beszerzése ezévből már olyan ütemben nem biztosítható, hogy a teljes munka befejezését elérjük, viszont azt a felelősséget vállalni nem lehetett, hogy a tető a téli időszakban akár rövid ideig is nyitva maradjon.

A dokumentálással arra is fény derült, hogy az I. ütemű munkák költségvetés szerinti végösszege 11,0 millió Ft. Ez az összeg meghaladta az addigi becslések nagyságát, ami annál inkább is ijesztően hatott, mert ebben az időben már jelezték a várható 1988. évi infláció mértékét és az adózás bevezetését.

48. „B”-típusú főállás nézete megerősítéssel

49A költségvetés magas összegét elsősorban a védelemhez és a munkák ellátásához szükséges segédeszközök teljes értékű kalkulációja idézte elő. Ezért vált sürgőssé a GYÁÉV-vel a mielőbbi kölcsönbérleti szerződés létrehozása a gépekre és egyéb segédeszközökre.

6. A tetősíkok szokatlanul erősen hullámos felülete

A tervezők 1987. június 18-án a terveket a helyszínen az építetővel és az érintett vállalkozókkal ismertették és a kivitelezési technológiát meghatározták. A szerkezet megerősítésének és szabályozásának lényege a következő: a nagy mesterségbeli tudással létrehozott tetőszerkezet két különböző típusú, statikailag eltérő erőjátékú főtartósorra támaszkodik. Az „A”-jelű (3. kép) a kötőgerenda épségét feltételezve, a falszerkezetekre veszélyes vízszintes erőt nem ad át.

A „B”-jelű szerkezet megoldása a maga idejében kiváló érzékkel igyekezett a vízszintes erők csökkentésére, és a talpmerevítés útján az egyensúlyi állapot megteremtésére. Ez a szerkezet könnyen sebezhető, érzékeny a kiviteli pontatlanságokra, a fa romlására, sérülésére, következésképp a háborús roncsolódás a párkány vízszintes elmozdulását idézte elő.

Ezt a megállapítást ma könnyű megfogalmazni, azonban építő elődeink tapasztalati, gyakorlati eredményeinek a mai kor elméleti megfontolásain alapuló kritikája értelmetlen és ízlésünk ellen való. Csupán a helyreállítás statikai elvének kiválasztását illetően van a kontrasztosabb megfogalmazásnak jelentősége.

A helyreállítás fő célkitűzésének a következőket fogadtuk el:

- az „A”-jelű főtartó eredeti szerepének megfelelően módosítás nélkül legyen felújítva;
- a „B”-jelű főtartó a falszerkezeteket vízszintesen ne terhelje, azaz: csomóponti terheit vigyük át az

„A”-jelű tartók alatti oszlopcsonkokra, a tartók síkjára merőleges 50°-ban. A középső oszlop emelését és stabilizálását oldjuk meg, és az emelés legyen szabályozható.

A megoldást a 7, 8. és a 9. képen mutatjuk be. (A kivitelezés során a kiegészítő elemek jól működtek, a szerkezet emelése és szabályozása megtörtént.)

Az előkészítési munkák ezzel lezárultak és a Lelkészi Hivatal vezetősége a kivitelezés indítására döntését meghozta.

1989. XLIII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI / Mányoki János–Németh László: A soproni evangélikus templom fedélszerkezetének helyreállítási munkái / IV. A helyreállítás

IV. A helyreállítás

A tervezők a kivitelezési dokumentációban szerkezeti technológiai műleírást adtak, melyben a boltozat védelme és a tetőmegegerősítés leglényegesebb folyamatait sorrendbe foglalták. Itt kell megemlíteni azt, hogy a tető maximális 31 cm-es elmozdulását a további elmozdulás ellen stabilizálni kellett.

A kivitelezés három szakaszra bontható, melyeknek egyes részfolyamatai a kivitelezés során természetesen ismétlődtek.

Első szakasz:

- Az északi kimozdult főpárkány biztonságos alátámasztása kombinált főállványrendszerrel, mely egyben megoldotta az összes anyagok gépi és kézi mozgatását, fogadását, a sérült párkány bontását és újraépítését, a tetőtér külső megközelítését.
- A beépítésre szánt faanyagok beépítési előkészítése és rovarirtószeres áztatása.
- A munkavégzés segédeszközeinek biztosítása és a végleges beépítéshez szükséges kiegészítő elemek – vonóvasak, csavarok, acélkengyelek, ácskapcsok, hófogókampók stb. – rendelése, biztosítása.
- A munkaterület körülzárása, munka- és tűzvédelmi intézkedések, védőtetők építése.

Második szakasz:

- A boltozatos tetőtér előkészítése, védelme és a munkavégzési szintek létesítése.
- A feszítőműveket aláfogó bakrendszer elhelyezése és feszültség alá helyezése.

Harmadik szakasz:

- A tetőhéjalás lebontása, a tetőszerkezet tehermentesítése, helyre emelése I–V. ütemben.
- A sérült és korhadt elemek cseréje I–V. ütemben.
- Megmaradó, régi faanyag rovarmentesítése I–V. ütemben
- Új bádogos és tetőfedő munka elkészítése I–V. ütemben.

Az első és a második szakaszok munkáit 1987. nov. 30-ig terveztük, a harmadik szakasz befejezését 1988. augusztus 31-re jelöltük meg.

A felsoroltakon belül a tető teljes területét I–V. ütemre bontottuk, mert

– a vállalkozó kisiparosok olyan kapacitással nem rendelkeztek, hogy 1000 m² vetületi területen egyidőben tudtak volna dolgozni.

– Az ácsmunkákhoz felhasznált nagyméretű és -hosszúságú, valamint bontásra és visszaépítésre szánt faanyagok mozgatása akadályozta volna a többi szakma nagyobb létszámú foglalkoztatását;

– a fedés teljes lebontása nagyobb veszélyt jelentett volna az esetleges beázásokra;

– az első és a második ütemekben szerzett gyakorlati tapasztalatok feltétlen megkönnyítették és gyorsították a további munkákat. A felvonulási és előkészítési munkák 1987. július első napjaiban megindultak, a felvonulási területek elkerítése, a védőfolyosók kialakítása megtörtént. A főállvány és a külső feljáró elkészült, az energiaellátás és a gyorsfelvonó szerelése megtörtént, ezek lehetővé tették, hogy augusztus közepén a második szakasz munkái beinduljanak. Ez lényegében a csehsüveg-boltozatok védelméből és az ácsmunkákhoz szükséges munkaterületek kialakításából állt.

51A közel 1000 m² csehsüvegkupolák felületére a több évtizedes galambtrágya rárakódott, melynek letisztítása a téglafelületeket szabaddá és láthatóvá tette. A boltozatok műszaki állapota megnyugtató volt, de huzamosabb esőzés átázást okozott volna az átépítés során. A teljes felület átvonása 2 cm vastagságú víztaszító (trikozálos) cementhabarccsal megoldotta az ázásmentességet, egyben feljavította a kupolák záradékának hézagolását. A háromhajós kupolarendszer a tetőtérben, a két szélső főfal irányában lejtett, így a cementsimítással 3%-os lejtést lehetett kialakítani. A két hosszirányú főfalat 5-5 helyen átfúrva, a műanyag vízköpők elhelyezése a csapadék víz elvezetését biztosították.

A mechanikus sérülések ellen zárt pallóterítést alkalmaztunk, mely mind a bontásnál, mind az építésnél a biztonságos közlekedést, az anyagok tetőtéri tárolását megoldotta. Ez idő alatt a beépítésre érkezett új faanyag rovarmentesítő áztatása történt meg. Érkeztek az anyagok, a nagycenki Mezőgazdasági Termelőszövetkezet gépműhelye a megerősítéshez szükséges acélszerkezeteket és csavarokat, kapcsokat legyártotta, így a tervezett alátámasztó, páros szelvényű bakrendszer leszabási és helyszíni szerelési munkái október 26-án beindultak. Az alsó 6 pár tartószerkezet szerelését november 17-én befejezték. A hosszú emelőcsavarok meghúzásával a feszítőmű kapuzatait alátámasztva, működésbe helyezték a kiváltó tartórendszert. A tető statikai helyzete átrendeződött, a „B”-állások terhelése az „A”-állások alatti oszlopokra került. A párkány kifordulását előidéző vízszintes tolóerő hatása megszűnt. A feszítőmű kapuzatainak esetleges süllyedésének ellenőrzésére mérőléceket helyeztünk el.

Az 1987. évre tervezett munkákat ezzel elvégeztük, a párkány alátámasztásával, a feszítőművek aládúcolásával november 24-én a teljes biztonságot megteremtettük.

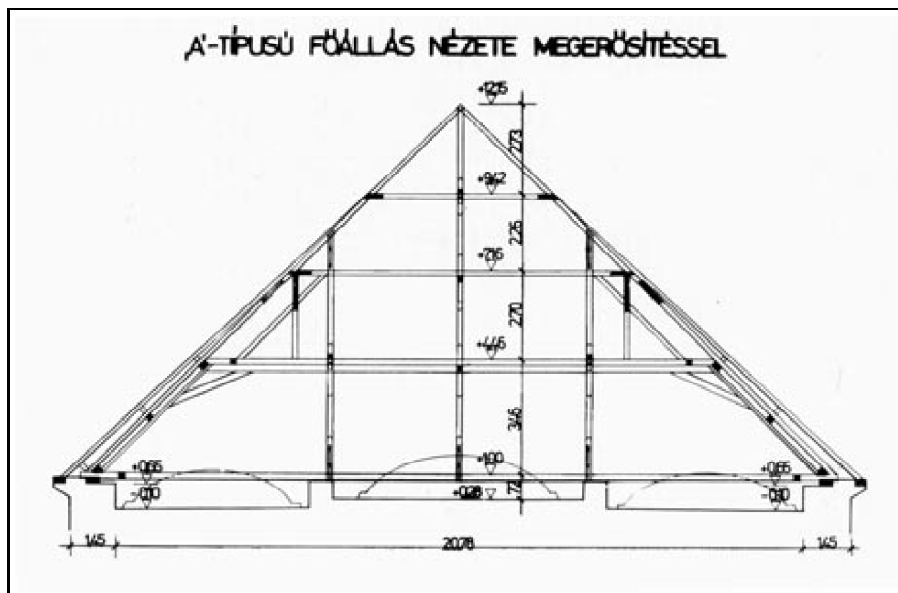
Az 1988. jan. 1-vel bevezetett új pénzügyi intézkedések és adórendelkezések nemcsak drágították a betervezett munkákat, hanem a kivitelezésben résztvevő kisiparosokat anyagmentes, szolgáltatás jellegű szerződések létrehozására készítették. Ez azt jelentette, hogy minden anyagot, szállítóeszközt, gépet a Lelkészi Hivatalnak kellett beszereznie és biztosítania. A megcélzott 1988. 08. 31-i befejezési határidő betartása szükségessé tette Pósch János ács, Salamon Ervin bádogos, és Németh Péter tetőfedő kisiparosok bevonását a tulajdonképpeni harmadik szakasz kivitelezésére, mivel az addigi munkákat végző GM

kapacitása – a felmért munkaórák szerint kevésnek bizonyult. A kapcsolódó elektromos és villámvédelmi kivitelezést Gálos Ernő közreműködésével Busznyák Ferenc szerelő vállalta.

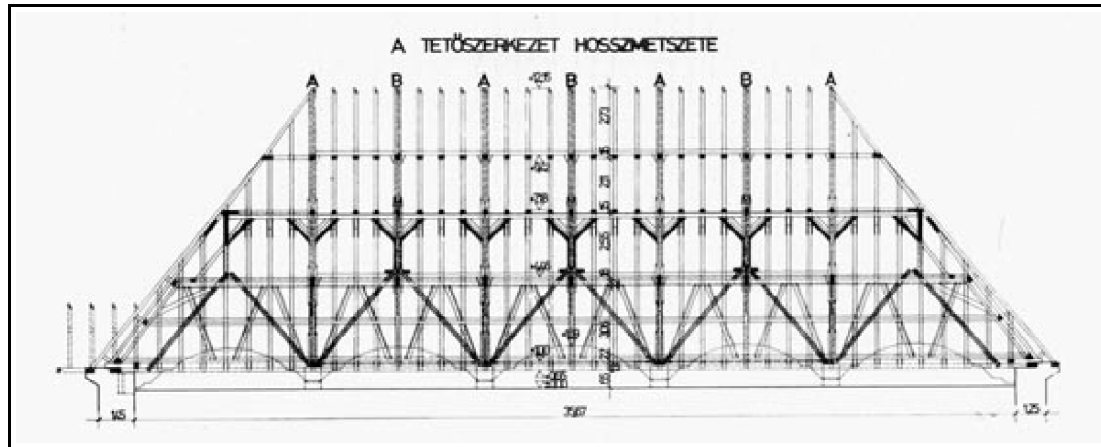
A kedvező téli időjárás a munkák megkezdését 1988. febr. 5-én lehetővé tette, a tetőtér védelme alatt elkezdődött a cserére tervezett tetőelemek méretre szabása; a szükséges fakötések elkészítése. Az ács munkák helyszíni irányításában, a régi tetőrendszereket és kötéseket nagyszerűen ismerő Fülöp Imre – a GYÁÉV nyugdíjas ács brigádvezetője – meghatározó szerepet játszott.

A tetőszerkezet legkorhadtabb elemei a legalsó, a főfallal és párkánnyal érintkező területeken helyezkedtek el, ezek is elsősorban az É-i hosszfőfal mentén. Az OMF által készített ideiglenes huzalmerevítések és visszakötések elvágása lehetővé tette a helyszíni pontos méretfelvételeket. A már részletezett alátámasztó rendszer kiegészült a „B”-állások közepén lévő páros főszlop alátámasztására tervezett bakrendszerrel. Kettős biztonság céljából a feszítőművek támaszelemeit alul, hosszú kötélzettel ellátott romboló csörlővel összekötöttük és enyhén megfeszítettük. Ez különösen a szerkezet későbbi emelése során teremtett megnyugvást.

A 23 m-es kötőgerendák végei az északi főfalon elkorhadtak és összeroppantak, ezért a végek megtoldása, előtte megemelése vált szükségessé. A főállások teljes terhelését a főfalak belső síkjára váltottuk ki, hogy a kibillent főpárkány teljes elbontására sor kerülhessen. Ehhez biztonsági okokból – tervezői javaslatra – a héjszarufákat ácskapoccsal visszakötöttük a főszarufarendszerhez.

52. „A”-típusú főállás nézete megerősítéssel

53A tetőszerkezet hosszmeteszete

Az ismertett biztonsági intézkedések után, febr. 20-án a megbillent főpárkány elbontására sor került. Ekkor láthatóvá vált, hogy a párkány a főfaltól függetlenül a tető felállítása után készült. A konzolos köelemeket áttoló-vasas kapcsokkal minden 54. harmadik héjszarufához visszakötötték. A 23,0 m hosszban lebontott főpárkány helyére 1,0 m széles és 8 cm vastagságú monolit vasbetonlemez került, melynek a magassága a párkány legnagyobb konzolos kiülésével azonos síkra került. Ez a vasbeton szerkezet az addigi legkritikusabb szakaszon végérvényesen megoldotta a tetőterhelés főfalra helyezését. Létrehozta azt a végleges falszintet, melyre a legsúlyosabban sérült és tönkrement tetőszakasz új talpszerkezetét rá lehetett építeni. A már említett I–V. ütemek területileg szakaszolták a munkát, de egy-egy ütemen belül a feladatok sorrendje ugyanaz maradt. Az egyes főállások között a szerkezetek famennyiségének cseréje a korhadás és deformálódások mértékétől függően változott. A tető a torony felőli oldalon mozdult el a legkevésbé, így az ütemekre bontott részfolyamatok itt indultak és a Színház utcai konty helyreállításával fejeződtek be.

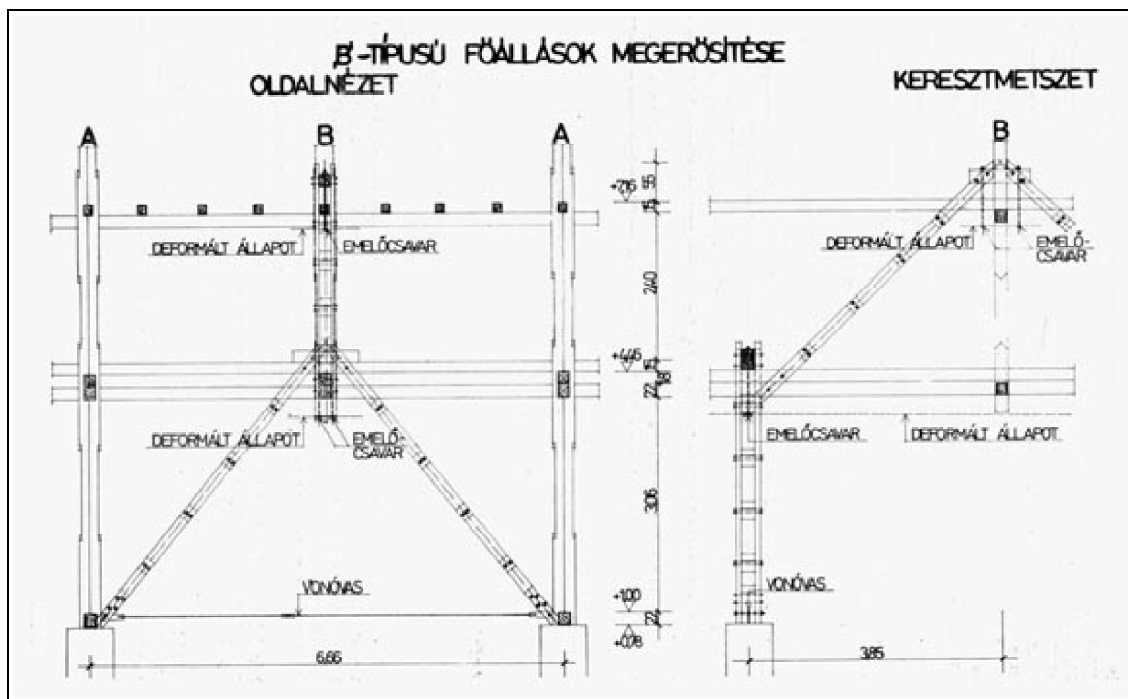
Az egész tetőfelújítási munka ritmusát az ácsmunka üteme határozta meg. A megtervezett megerősítés ugyancsak igényelt egy technológiai sorrendet, de egyébként is az alsó talpszerkezetek és főállások véglegesítése volt az első lépés. Ezt a szelemenek cseréje követte, majd a szarufák visszahelyezése. Az alapszerkezet helyreállításának menetét könnyebb érzékeltetni, ha az egyes, de meghatározó elemekkel kapcsolatos munkákat részletezzük.

A sárgerendák, talpszelemenek és fiókkötők az északi főfal teljes hosszában teljesen elkorhadtak. A fiókváltók jelentős része is tönkrement. Ennek következményeként ezen a hosszú főfalszakaszon teljesen új talpszerkezet készült. A sárgerendák 2 db 20/20 cm méretű, párosított, átfedéssel és csavaros kötésekkel ellátva készültek, melyekre a megerősített kötőgerendák és a fiók-kötők feküdtek. A kötőgerendákat kétoldalt 12×25 cm méretű rácsavazott heveder-fával erősítették meg és ezáltal nemcsak a felfekvést, de a talpszelemen megfelelő kapcsolatát is megfelelően biztosították. A kötőgerendák megerősítését szolgáló hevederekhez rögzítették az új gerendákat acélszerkezetes csavarozással. A fiókváltókat a „B”-jelű feszítőmű támaszának közelében laposacél horgonyzással is visszakötötték a megerősített kötőgerendákhoz. Ezt a visszakötést a déli hosszfőfal mentén is elkészítették. Ez már kettős biztonságot jelent. Az új talpszelemen 45°-os megdöntése kedvező kapcsolatot biztosított a főállaskapuzatok támaszelemeinek és a szélrácsrendszer támaszgerendáinak. Az eddig felsorolt elemekből álló alsó koszorúrendszer lehetővé tette a főállások és a középső szelemensor emelését.

A legnagyobb mértékű (28–32 cm méret) behajlás a +7,01 m-es szinten fekvő középszelemeneknél

jelentkezett, így a terveknek megfelelően ennek teljes cseréjére sor került. A cserét csak úgy lehetett végrehajtani, ha a szelemen feletti tetőszakaszt teljes egészében elbontjuk, majd ismételtén összeszereljük. Az így elkülönített bontás az összes szarufák elvágásával és ismételt összeszerelésével járt. A jelzett szinten a torokgerendák kibontása is megtörtént. A szarufák elvágása után a felső párokat és az alsó kettős szaruelemeket is a szomszédos szaruállás mezőire helyezték. Így a szelemenek beépítését az emeléssel együtt végezték el. Az emelés 2 db 7 tonnás olajemelővel történt, ellenőrző léceket szereltek fel és ezeket folyamatosan figyelték. A megerősítő támaszelemek hosszú emelőcsavarainak folyamatos meghúzásával az eredeti magasságban véglegesen rögzítették a feszítőmű vízszintes kapuzatát és egyben a +7,01 szinten beépített új szelement is. Ezt követően került sor a felső szarufapárok visszahelyezésére és a csavaros kötésű toldásokra. A szarufatoldások felett a torokgerendák magasságában acéllemez-kengyel beépítésével a most már toldott szarufák bekötése is megtörtént. A héjszaruk felhelyezésekor a tetősíkok beszabályozását a fatuskók beépítésével végezték el.

A tetőszerkezet megerősítési munkái ezzel a művelettel lezárultak, a tetősík belécezése és deszkázása már csak mennyiségi munkában jelentett gondot. Ugyanezen időszakban az alsó szerkezeteknél és a főfalak közelében a faanyag gombamentesítő permetezése is megtörtént, kétszeri felületkezeléssel.

55. B"-típusú főállások megerősítése
oldalnézet – keresztmetszet

A tetőlécezés időszakában megkezdődött a nagymennyiségű cserép felszállítása és kirakása a tetősíkra. Az első elgondolások szerint az épen maradt bontott cserép visszarakásával vegyes fedés készült volna, de a többféle méretű régi cserép és a korábbi átrakás során beépített hódfarkú cserép nagyon rossz minősége ezt nem tette lehetővé. Ezért a Lelkészi Hivatal vezetősége úgy döntött, hogy a teljes felületre új cserép kerül. Így dolgoztak be 30 000 db tatai és 30 000 db csornai piros, hódfarkú cserepet. A cserepet 8-9 cm átfedéssel helyezték el, a gerincek és a faragások szegezett kivitelben készültek. A porhó befúvásának

megakadályozására a tetősík alsó két méterén belső kikenést fogunk végeztetni a jövő év tavaszán, melyhez a homok felszállítása már megtörtént.

A párkányfedések, a fekvőereszcsontrák, a lefolyócsövek, a tetőablakok 0,7 mm-es félkemény vörösrézről készültek. A tetősík alsó szakaszán három sor műemlék típusú hófogókampót helyeztek el a nagytömegű hó lecsúszásának meggátlására.

1989. XLIII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI / Mányoki János–Németh László: A soproni evangélikus templom fedélszerkezetének helyreállítási munkái / V. Összefoglalás

V. Összefoglalás

A templomtető helyreállításánál az ácsmunka szerepe – mint említettük – meghatározó volt, de a jó minőséget a bádgos és a tetőfedőmunka kivitele is meghatározta. Kár, hogy a beépített faanyag minősége a régi fa minőségét nem közelítette meg.

Ha összegezzük az eddigieket, megállapítható, hogy a gyors tervezés időben lehetővé tette az anyagbeszerzést és az építésselőkészítést. A tetőtér védelmi munkáinak kezdetétől számítva a tető teljes rekonstrukciója 12 hónapot vett igénybe, ami a kisiparosok közreműködésével jó teljesítménynek számít.

A templom legveszélyesebb része elkészült és a megerősítés megnyugtató. Ez nem jelenti azt, hogy eleget tettünk az ún. folyamatos karbantartás követelményeinek. A torony kőszerkezeteinek kifagyása fokozatosan növekszik, ez hullásveszélyt jelent. A homlokzat kifakult és foltos, sok helyen feltáskásodott a vakolat. Az ablakok cseréje időszerű, a templombelső is festésre vár. Az orgona nagyon alapos felújítása elkerülhetetlen.

Befejezésként idézzük azt a régi népi mondást: „A jó gazda legalább minden két évben megnézi a padlást, hogy a későbbiekben ne a padlás nézze meg a gazdát.”¹⁽²⁷⁾

1989. XLIII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK

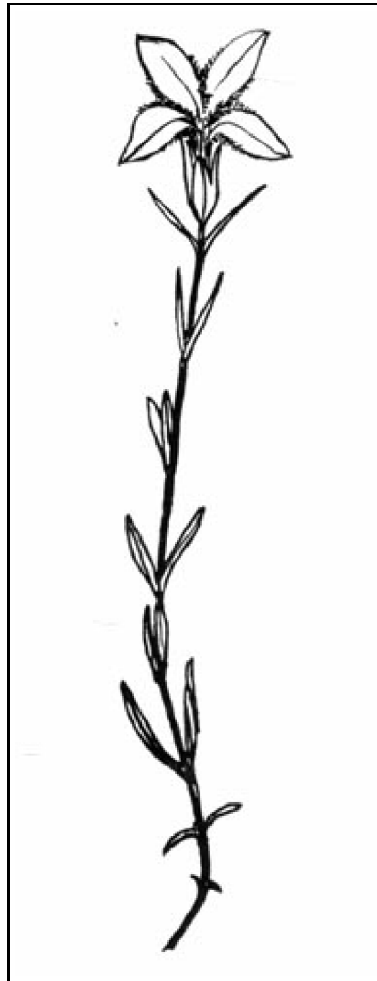
KISEBB KÖZLEMÉNYEK

1989. XLIII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Andrassy Péter: A soproni Bécsi-domb két botanikai ritkaságáról

Andrassy Péter: A soproni Bécsi-domb két botanikai ritkaságáról

Az ember környezetátalakító, természetromboló tevékenysége felgyorsult és ennek következményei egyre súlyosabbak és visszafordíthatatlanok: mindez napjainkra közhellyé vált. Az értékelő, a figyelmeztető

szavak és írások sokasága meglehetősen kis hatékonyságú, de talán még nem egészen felesleges. Ennek reményében szólok e terület értékeiről és védelmük szükségességéről.

571. Prémes tárnicska (*Gentianella ciliata*)

2. Szívlevelű gubóvirág (*Globularia cordifolia*)

A „Barangolások a soproni erdőkben” című könyvben,¹⁽²⁸⁾ melynek kézirata 1972-ben készült, olvashatjuk, hogy a „...Bécsidomb 250 méter magasságában húzódó gerincéről Sopron legszebb panorámája tárul elénk. A völgyben elterülő várost a Lövérek magaslatai és a Soproni hegység vonulatai koszorúzzák...” A koszorúk természetesen 1988-ban is igazak és innen a város körüli erdők újkeletű szenvedései kevésbé érzékelhetőek. Azokat a soproniakat azonban, akik nem jártak az elmúlt 15 évben e dombsornak motorkerékpárok által feldúlt környékén, zavarba hozhatja a várost innen megörökítő fotó. Az ősi városközpontot, sőt a hegyek egy részét ⁵⁸ugyanis a nyugati lakótelep szürke tömbje és gyárkémények takarják el. Nem csoda, ha e képek láttán sokan Komlóra, Tatabányára vagy szlovákiai városokra gondolnak. De csalódást okoz a mai látogatónak az említett műben a „...városkörnyék szépítésének egyik legszebb példája”-ként említett Hubertus-vendéglői környék „bekerített parkjának” állapota, nem elsősorban a kerítés hiánya miatt. Innen az országhatár irányába haladva egyre inkább az elhanyagoltság, az összevisszaság a jellemző. A szőlőket védő élőnövények közelében illegális szemételep hordalékát teríti a szél, sok a megcsonkított fa és cserje, az összetört pad és szemétygyűjtő. A Bécsi út hátsorának a műútra néző udvarai is inkább riasztó, mint kedvesnialó előszobái a városnak. Üde színfoltot az Ikva-parti réteken kialakított kertek és a lakótelepi horgászto jelentenek. Kevés kivétellel hasonló kép fogadja a Sopronba más irányból érkezőt is. Különösen visszataszító a vasútvonalról feltáruló termelőszövetkezeti géppark, amely ócskavastelepre emlékeztet.

A Bécsi-domb mai képére az elhanyagoltság, a gazdátlanság jellemző. Van ugyan itt a meszes kopáron, az ültetett erdei fenyves mellett két magánház, gazdasági kerttel és „magán úttal”. Akadnak a szétszórt fák és cserjék között rendszeresen kaszált legelőrészek és alig járt gyepek is. Egyre nagyobb területet túrtak fel az elmúlt években a motorozó fiatalok és a „ridegtartású” szarvasmarhák. Ez utóbbiak birtoka köré kerítésféle is készült talán az állatokat féltve a „hivatalos” motoros rendezvények hatásától. A feltúrás utat engedett az erózióknak és elüldözte a sétálókat, a pihenést keresőket. A természet erejét, tűrőképességét mutatja, hogy ilyen mostoha körülmények között is az erősen igénybevett és a háborítatlanabb területeken egyaránt gazdag növény- és állatvilág – főként a rovarok – él, jórészt a Szárhalmi erdő és a Dudlesz sztyeppréteihez hasonló fajokkal. Közöttük sok a területi védelemtől független védett faj. Pl. a szártalan bábakalács, a leánykőkörörcsin, a madarak közül a sárgarigó, a nagy fülemüle, többféle gébics, a rovarok közül az

imádkozó sáska. A terület tudatos, aktív védelme – amely összefügg az emberek tájékoztatásával is –, ahogy azt Kaán Károly már 1931-ben szorgalmazta, ma fokozottabban indokolt.

A védett növények közül a szakleírásokban eddig még nem találkoztunk – a város környékén főként a Dudlesz-erdő és a Szárhalmi-erdő sztyepprétején előforduló – *prémes tárnicskával* (*Gentianella ciliata*). A már említett parkosított résztől nyugatra, a szőlők melletti földúttól alig 5-6 méternyire, a magasfeszültségű vezeték alatti sűrű gyeppen 1986. szeptember 5-én, három virágzó példányt találtunk az 1000 forintos eszmei értékkel védett növényből. Szerettünk volna a 12–15 centiméteres magasságú, élénk kék színű tárnicskáról fotókat készíteni, de hiába hasaltunk le melléjük, nem volt elegendő a fény. Egy közelben lévő „szőlősgazda” minden bizonnyal arra gondolt, hogy elvesztettünk valamit, ezért távozásunk után lekaszálta a néhány négyzetméternyi területet. 1987. augusztus végén érthető izgalommal kerestük növénykénket. Nagy örömünkre öt példányát találtuk meg. Az előző évinél sokkal óvatosabban készítettünk diafelvételeket. Az alig 2 centiméteres virággal rendelkező növény 4 cimpájának töve sűrűn rojtos (innen a név). Átellenes állású szárlevelei keskeny lándzsásak, egyrekeszű toktermése sok magot érlel. Reménykedhetünk fennmaradásában, mert fejlődésének feltételei: meszes, laza talaj, elegendő fény. Ezek itt adóttak és talán a vegyszerezéstől sem kell tartani. Igaz, hogy a zárt gyepp akadályozza elterjedését, de ezen könnyű segíteni.

A Bécsi-domb másik növényritkasága a *szívlevelű gubóvirág* (*Globularia cordifolia*) sokkal régebben ismert. Csapody István „A soproni természetvédelem múltja, jelene és feladatai” című munkájában²⁽²⁹⁾ erről így ír: „...a legnevezetesebb természeti emlék. A *Festucetum sulcatae* gyeppen, a 261-es háromszögelési gúla közelében néhány négyzetméternyi foltban tenyészik, s hazánkban sehol másutt nem található. Előfordulása növényföldrajzilag azért érdekes, mert az Alpok több ezer méteres magasságaiból leereszkedve, jellegzetes pannon-jellegű flóra társaságában tűnik fel.”

Az 1956-ban megjelent közlemény óta sajnos a „néhány négyzetméternyi terület” egyre csökkent. Ami reményt jelenthet, az a korábbi előfordulási helyétől 5-6 ⁵⁹méterre megjelent kisebb „foltocska”, a talajra simuló, fásodott hajtású törpecserjéből.³⁽³⁰⁾ A közelében tömegesen előforduló közönséges gubóvirágtól a heverő szárán kívül a lényegesen kisebb, szív alakú levelei, az alig 4-5 centiméteres nyélen ülő virágainak halványkék színe alapján tudjuk megkülönböztetni. A szívlevelű gubóvirág április közepétől május elejéig, a hazánkban sok helyen gyakori, nagyobb termetű fajtársa általában egy hónappal később virágzik.

A Sopron város által 1942 óta, a megyei határozat alapján több mint 10 éve védett növény populációja rendkívül kicsi. Előfordulási területén a konkurens fajok „kigyomlálásával” az elmúlt két-három évben erőteljesebb hajtásokat és több virágot fejlesztett. Létét elsősorban az veszélyezteti, hogy közvetlen mellette gyalogút vezet. Ennek néhány méterrel távolabbra helyezése minden bizonnyal elősegítheti fennmaradását, a soproni flóra értéknövekedését. Eredményesebb védelme persze szorosan összefügg a Bécsi-domb egészének rendezettségével.⁴⁽³¹⁾

1989. XLIII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Ifj. Hiller István: Magyar nádorválasztás és európai politika

Ifj. Hiller István: Magyar nádorválasztás és európai politika

1989. XLIII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Ifj. Hiller István: Magyar nádorválasztás és európai politika / Az 1625. évi soproni országgyűlés nemzetközi diplomáciai vonatkozásai

Az 1625. évi soproni országgyűlés nemzetközi diplomáciai vonatkozásai

1. 1623–24 fordulóján Donna Maria Anna további sorsa teljességgel bizonytalan volt. A spanyol infánsnőnek, IV. Fülöp király testvérének fontos szerepet szánt az államtanács; ő lett volna hazája új szövetséges országának királynéja. Ezidőtájt azonban nem lehetett tudni, hogy a Spanyol Királyság kivel fog, illetve kivel képes szövetségre lépni. Az nyilvánvalóvá vált Madridban, hogy az ország további helyzetén, stabilitásán csak valamiféle előnyös diplomáciai szerződés segíthet. Az állandóan nyugtalan Németalföld, a tengereken fenyegető s elhatalmasodó angol fölény, a kontinensen hadakozó Franciaország nehéz helyzetbe juttatta a spanyol államkasszát. Békére volt szükség, hogy a királyság ismét egyensúlyba kerülhessen; ez azonban csakis szövetségkötés útján volt elérhető.

Az évszázados ellentét, az állandó rivalizálás és ellenségeskedés nem jelenthette és nem is jelentette, hogy Anglia nem számít a potenciális szövetségesek közé. Az 1623. május 1-jén Londonban megkötött fegyverszüneti egyezmény komoly esélyeket csillantott fel.¹⁽³²⁾ Az esetleges megállapodás Spanyolország számára remek alapot teremtett volna későbbi politikájához. Angol segítséggel a németalföldi kérdés rendezése lényegesen egyszerűbb és gyorsabb lett volna, jócskán csökkent volna a spanyol hajóhadra nehezedő nyomás, s teljesen új megvilágításba kerülhetett volna a Franciaországgal fennálló viszony. Mindezek figyelembevételével Donna Maria Anna joggal számíthatott arra, hogy Károly walesi herceg felesége lesz. A házasságkötés esélye még realisabbá vált azzal, hogy a herceg 1623 nyarának végén világos szándékkal Madridba érkezett,²⁽³³⁾ s elutazása napján (szept. 9.) úgy tűnt, a tárgyalások eredményre vezettek. Az infánsnő ekkor még nem tudhatta, hogy bár a felszínen minden rendben megy, házasságának komoly akadályai vannak. Az angol fél a megkötendő szövetség alapvető feltételül a vitás pfalzi kérdés rendezését szabta. Ezt a szigetországban már csak azért is jogosnak vélték, mert a trónjáról letaszított Frigyes pfalzi választófejedelem, 60I. Jakab angol király veje volt, s így Miksa bajor uralkodó területfoglalását az angol koronára nézve közvetlenül is sérelmesnek tartották.

IV. Fülöp az angol feltételeket csak a bécsi udvaron keresztül teljesíthette volna; Bécs viselkedése azonban korántsem volt egyértelmű. Bár az említett londoni fegyverszüneti tárgyalásokba a császár is be volt vonva, a pfalzi kérdés angol szájíz szerinti megoldása alapvető problémákat eredményezhetett volna Bajorország és Bécs viszonyában. II. Ferdinánd így is komoly gondokkal küszködött; a cseh felkelés, s az egyre nagyobb nemzetközi tekintélynek örvendő Bethlen Gábor Erdélye mellett egyáltalán nem volt szüksége egy esetleges vitára I. Miksa bajor választóval. A császár bár kifejezte készségét, hogy segíti madridi rokonát, rövid idő alatt nem akart, és nem is tudott volna komoly lépéseket tenni. Madrid számára azonban ez csaknem egyértelmű elutasítást jelentett, hiszen a madridi angol követ december 9-én ismét világosan leszögezte, hogy a házasság pfalzi területek visszaadása előtt szóba sem jöhet.

Donna Maria Anna bizonytalanságát – amennyiben mindezekről értesült – csak fokozhatta Olivarez gróf, IV. Fülöp legbefolyásosabb miniszterének véleménye.³⁽³⁴⁾ A „Conde Duque” kezdettől fogva ellenezte a

házasságot az angol herceggel, s bár az Államtanácson belül is volt ellenzéke, ekkor érvényre tudta juttatni akarátát. A Spanyolországban szőtt terveket véglegesen a francia–angol közeledés híre rombolta szét. A walesi herceg új jelöltje XIII. Lajos király húga volt. Az angol–spanyol szövetségtervezet így teljesen elvesztette realitását.

A spanyol államháztartás problémái azonban megmaradtak.⁴⁽³⁵⁾ A madridi diplomáciának új irányba kellett orientálódnia, új szövetségest, s új völegényt találni.

1624 májusában a Consejo de Estado ülésén komolyan szóba került egy esetleges Madrid–Bécs–München szövetség létrehozása, más német katolikus fejedelemségek bevonásával. A tervet nemcsak Spanyolországban, hanem a császárvárosban is erőteljesen pártfogolták.⁵⁽³⁶⁾ 1624 őszén a szövetség létrehozásáról Bécsben Ossona gróf spanyol követ, Madridban Khevenhiller gróf császári követ⁶⁽³⁷⁾ folytatott rendszeres tárgyalásokat. A diplomaták hamarosan kölcsönösen jelenthették, hogy mindkét fél kifejezte készségét a szerződés részleteinek megtárgyalására, majd ezt követően megkötésére. A spanyol infánsnő szerepe változatlan maradt, csak jövedébelijének személye változott. A császári udvar számára is világos volt, hogy a szerződést rokoni szálakkal is erősíteni, mintegy megpecsételni kell. Maria Anna férjéül Ferdinánd Erneszt főherceget szánta a Burg, mint a császár legidősebb fiát s örökösét. 1625. március 7-én II. Ferdinánd aláírta a Khevenhiller által fogalmazott jegyzéket, az udvar tulajdonképpeni elképzelését a szerződésről, amelyet a spanyol Államtanács június 30-án megtárgyalta s el is fogadott. A jegyzék lényegi részét Olivarez és Khevenhiller már korábban egyeztetette, így a spanyol döntés nem jelentett meglepetést. Ekkor tehát úgy látszott, hogy a szerződés megkötésének semmiféle gyakorlati akadályai nincsen. A gondok ismét a házasság körül jöttek létre. A spanyol udvar feltétlenül elvárta, hogy ilyen fontos szerződést rangnak megfelelő házassággal fogjanak szorosabbra. A probléma nem is a főherceg személyével, mint inkább rangjával volt. Az a szövetség, amely egységbe kovácsolta volna a két Habsburg birodalmat, s amely döntő változások alapja lehetett volna egész Európában, feltétlenül királyi házasságot igényelt.

A madridi kérést semmiképpen sem szabad akadékoskodásnak tekinteni. A kor szokása és a diplomácia követelménye egyértelművé tette mindezt. A XVII. század diplomáciai gyakorlatában a házasságot a politikában éppúgy fel kellett használni, mint adott esetben a fegyvereket. Spanyolországban pedig, ahol a protokollnak számunkra már-már körosnak tűnő tisztelete dívott, elképzelhetetlennek látszott az elvártnál alacsonyabb rangú frigy. A házasság a politikai szerződés szerves részét képezte, ⁶¹attól semmilyen módon nem különülhetett el, így egyben a diplomáciának nemcsak eszköze, mondhatnánk „fegyvere” volt, hanem megjelenési formája is.⁷⁽³⁸⁾

Ferdinánd Erneszt főherceg számára a királyi cím és rang egyébként is esedékes volt a Hofburg megítélése szerint. A század első két évtizede azonban óvatosságra és számos probléma újragondolására intette Ferdinándot és környezetét.

A császár már 1624 tavaszán foglalkozott a gondolattal,⁸⁽³⁹⁾ hogy fia királlyá koronázása ügyében összehívja a magyar rendeket, s országgyűlésen tárja eléjük szándékát. Az uralkodó Pázmány érseket és Sennyey kancellárt bízta meg azzal a kényes feladattal, hogy tájékozzódjanak a magyar rendek véleményéről. Az érsek és a kancellár, megbízásuknak eleget téve, azt javasolták II. Ferdinándnak, hogy a királyválasztás ügyét halassa el; ne hívja össze az országgyűlést.

Thurzó Szaniszló nádor halála, illetve a madridi házassági feltétel azonban új helyzetet idézett elő. Az ország nádor nélkül állt, a Habsburg diplomáciának pedig fontos volt, hogy a főherceg minél előbb

viselhesse a magyar királyi koronát. Nádort is, királyt is csak az országgyűlés választhatott. II. Ferdinánd úgy döntött tehát, hogy 1625. szeptember 8-ra összehívhatja a magyar országgyűlést. Pozsony több szempontból se volt alkalmas az országgyűlés megtartására. A városban pestis ütötte fel a fejét, s Ferdinánd az erdélyi fejedelemtől is tartott, így minden szempontból biztonságosabbnak látszott a nyugati országrész Bécshez közel levő központi városa, Sopron.⁹⁽⁴⁰⁾

2. A királyválasztás ügye azonban még ekkor sem volt eldöntött kérdés. Elevenen élt és hatott a Burgban éppúgy, mint az országgyűlés rendjei között Bethlen Gábor hadjáratának és királlyá választásának emléke. Pázmány és Sennyey jelentése hűen tükrözte a valóságot, a magyarországi katolikus-protestáns ellentét pedig egyáltalán nem nyújtott biztosítékot arra, hogy Sopronban minden a bécsi udvar elképzelései szerint, rendben fog menni.¹⁰⁽⁴¹⁾

A tények azt bizonyítják, hogy II. Ferdinánd és legszűkebb környezete tökéletesen tisztában volt a fennálló helyzettel. S mivel a rendek csak lassan gyülekeztek az országgyűlésre, alkalom nyílt rá, hogy a királyválasztás kérdését ismételten napirendre tűzzék. A császár – aki családjával és udvartartásával már korábban Bécsújhelyre utazott, – szeptember 30-án szűkkörű tanácskozást tartott. A császári család érintett tagjain, s a legfelsőbb tanácsadókon kívül csak Pázmány, Sennyey, Esterházy, a pápai nuncius, a spanyol követ volt jelen.¹¹⁽⁴²⁾ A későbbi eseményekből, a fennmaradt jelentésekből és bizalmas levelekből ítélve már itt megmutatkozott az az éles ellentét, mely az országgyűlés ideje alatt a császár ezen legfelsőbb tanácsadó testületét jellemezte.

Az országgyűlés elé terjesztett Propositiones alapján – ezek nem tartalmazták sem a nádor- sem a királyválasztást napirendi pontként – nagy valószínűséggel arra következtethetünk, hogy a tanácskozás mindkét fontos napirendi pont elhalasztása mellett foglalt állást. Ezt támasztja alá Khevenhiller gróf madridi követ több megjegyzése is, amelyeket a nádori intézménnyel kapcsolatban tett: „valójában azonban a magyar király (II. Ferdinánd) azért nem akart igazán nádort, mert az túlságosan is nagy tekintéllyel bír, s mivel nem irányítható jól, sok kárt és bajt okozhat, amit Magyarország korábbi királyai alaposan tapasztaltak és mindenkor minden lehetőséget megragadtak arra, hogy a választást (ti. a nádorválasztást) megakadályozzák”.¹²⁽⁴³⁾ Másutt Khevenhiller II. Mátyás III. Fülöp spanyol királyhoz intézett leveléről tudósít. Ebben a Habsburg uralkodó kifejtette, hogy amíg a nádori méltóság fennáll Magyarországon, nem lesz béke és nyugalom. A császári diplomata feljegyzései hűen ábrázolják a Habsburgok abszolutista elképzeléseit, de az 1625-ös eseményeket tekintve hamis képet nyernénk, ha csak ezeket vennénk figyelembe. Ezek a gondolatok inkább a császári terveket, majdhogynem vágyakat hozzák felszínre. A Habsburg-diplomácia azonban sokkal reálisabban mérte fel saját helyzetét, minthogy ekkor(!) ilyen gondolatokat próbáljon megvalósítani. A bécsújhelyi megbeszélés igazi döntésére Carafa pápai nuncius egy elejtett mondatából következtethetünk: „mivel nagy jelentőségű dologról volt szó, (ti. a királyválasztás) amelytől szinte a császár csorbítatlan tekintélye függött, úgy tűnt, hogy igen nagy óvatossággal kell eljárni, s hogy a szerencsét nem a főherceg ügyében kell kipróbálni, hanem előrelátóan úgy gondolták, hogy előbb a nádorválasztást kell lebonyolítani, bizonyos reményt szerezve; ha a császár tetszése szerint választják meg a nádort, sokkal biztosabban kerülhet sor Ferdinánd főherceg királlyá választására.”¹³⁽⁴⁴⁾ Carafa közlését mivel biztosan szemtanúja, sőt aktív résztvevője volt ennek a tanácskozásnak, – figyelembe véve a megbeszélést követő eseményeket – hihetőnek tartom.¹⁴⁽⁴⁵⁾ Az országgyűlés más forrásokból is ismert napirendje is a pápai nuncius szavait igazolja. Ezek szerint a bécsújhelyi tanácskozás döntéseit következőképpen rekonstruálhatjuk: A királyi előterjesztésben ne szerepeljen se a nádor, se a királyválasztás kérdése. Nagy biztonsággal várható, hogy a rendek a palatinus megválasztását erőteljesen sürgetni fogják, így a nádorválasztás elkerülhetetlen és szükséges lesz. A nádorjelöltek között Esterházynek

feltétlenül szerepelnie kell, s elsődlegesen az a cél, hogy őt válasszák meg. A nádorválasztás kimeneteléből, a szavazás arányából pontosabb következtetéseket lehet majd levonni, s ennek megfelelően a királyválasztás ügyét ismét napirendre kell tűzni, hasonlóan szűk körben.

3. Számításaikban nem csalódtak. Khevenhiller beszámolt arról, hogy bár a Propositiones nem tartalmazta a nádorválasztást, a rendek ragaszkodtak ehhez az ősi privilégiumukhoz. A két katolikus jelölt, Esterházy Miklós és Pálffy János mellett két protestáns, Nádasdy Pál és Ostrosich István szerepelt. Bár a pontos számarányokról más-más adataink vannak,¹⁵⁽⁴⁶⁾ annyi bizonyos, hogy Esterházyt a magyar országgyűlés nagy fölényrel nádorrá választotta. „Aztán, hogy a választást lebonyolították, 11 órakor a Városházából, ahol együtt voltak, kikiáltottak az ablakon, hogy megválasztották a nádort.”¹⁶⁽⁴⁷⁾

A nádorválasztás körülményei miatt feltétlenül tisztázásra szorul egy lényeges momentum. Esterházyt nem azért választották nádorrá a rendek, hogy a bécsi bel- és külpolitika irányítóinak könnyebb dolguk legyen. A magyar rendek, akik nagy valószínűséggel nem ismerték részletesen a Habsburg-liga létrehozásáról folyó tárgyalásokat, elsősorban saját törvényes jogukat juttatták érvényre. Rendi törekvéseik legfőbb képviselőjét, s irányítóját választották meg. Az udvar semmiképpen sem tudta volna megakadályozni a nádorválasztást, számos gondjukat az egyébként is kritikus ⁶³magatartást tanúsító magyar nemesség ellenállásának kiprovokálásával sem akarták tetézni. Esterházy Miklós személyében pedig olyan kompromisszum jött létre, amely a rendek és az udvar számára is kielégítőnek tűnt. Magát a nádorválasztást az udvari politika – a bécsújhelyi tárgyalás értelmében – indikátorként felhasználta későbbi terveihez. De ez a tény a rendek számára nem jelentett semmilyen akadályt, főként, hogy – mivel természetesen a bécsújhelyi megbeszélés titokban maradt – nem is tudtak róla. A palatinus megválasztása után az országgyűlés a királyi előterjesztésekről, a benyújtott 101 pontos sérelmi listáról tárgyalt. Mindez alkalmat és időt nyújtott ahhoz, hogy Ferdinánd főherceg királyválasztása, szűk körben ismét napirendre kerüljön.

A királyválasztás kérdésében, hasonlóan a szeptemberi megbeszéléshez, most is erősen eltérő álláspontok alakultak ki. A helyzet megítélésében a tárgyalás résztvevői két ellentétes táborra oszlottak. Nagy valószínűséggel ez a két csoport már Bécsújhelyen is létezett, de mivel a nádorválasztást követő ülés mondta ki a végleges döntést, célszerűnek tartom a szembenálló nézeteket részletesen itt ismertetni.¹⁷⁽⁴⁸⁾ Az egyik tábor a császár miniszterei, tanácsosai alkották, s feltehetően a szeptember végi tanácskozáson az ő véleményük kerekedett felül. Ezen állásponttal szemben Carafa pápai nuntius, Ossona gróf spanyol követ, Harrach gróf, Pázmány Péter esztergomi érsek és Esterházy Miklós nádor képviselték az ellenpártot. A császár ebben a helyzetben úgy tűnik valóban döntésképtelen volt, s a vita kimenetelétől tette függővé, milyen álláspontra helyezkedik.

II. Ferdinánd tanácsosai, bár Esterházy megválasztásából fontos következtetéseket vonhattak le, kitartottak azon álláspontjuk mellett, hogy a főherceg királyválasztását el kell halasztani. Véleményüket már csak azért is nagyon figyelemreméltónak tartom, mert gyakorlatilag ők voltak a Habsburg birodalom irányítói, akiknek tökéletesen át kellett látni a belpolitika és a külpolitika összefüggéseit. Pontosban tudták, hogy a királyválasztás és a spanyol szövetség kérdése szoros kapcsolatban állnak egymással s a nádorválasztást is kedvező jelnek tekinthették. Megítélésük szerint azonban ezek az érvek alulmaradtak a vallási, politikai ellentétekkel szemben, amelyeket a királyválasztás ügye az országgyűlésen esetlegesen felszínre hozhatott volna. Carafa, aki végig résztvevett a tárgyalásokon, részletesen ismerteti mindkét fél indokait. Az „udvari párt” elsősorban attól féltette a leendő királyt, hogy olyan hitlevél kiadására készítetik a rendek – megválasztása fejében – amely Bécs szémszögéből hátrányos a birodalomra, a „catholica religiora” egyaránt. Kimondva, kimondatlanul állandó utalások történtek Bethlen Gáborra, s a magyar nemesség erős,

Erdély által befolyásolt protestáns részére. Indoklásukat csak alátámasztották avval, hogy a császár erős és egészséges, s a választást sokkal aktuálisabbnak tekintenék később, egy másik országgyűlés alkalmával, amikor nem katolikus, nem Habsburg királyjelölt nevének mégcsak említésétől sem kell tartani. A bécsi miniszterek félelmei jól kirajzolódnak az ellenpárt érvrendszeréből is. Az Ossona gróf nevével fémjelezhető tábor Bethlen Gáborral kapcsolatban leszögezte, hogy az erdélyi fejedelem ügye nem lehet döntő a főherceg esetében, „mivel Bethlen Gábortól a királyi címet elvették, mert ámbár megválasztották királlyá, de sohasem koronázták meg!”¹⁸⁽⁴⁹⁾ Legalább ilyen súllyal esett a latba az infánsnővel megkötendő házasságtervezet is. Indokaikból világosan kiderül, hogy a házasság létrejöttéhez feltétlenül szükségesnek tartották a királyválasztást és a koronázást is!

4. Forrásaink arról tanúskodnak, hogy az új magyar palatinus saját álláspontját külön, a fent említett kétféle vélemény elhangzása után fejtette ki. Nádori minőségében ez volt első fontos szereplése; mindkét párt s a császár is érdeklődéssel várta Esterházy javaslatát.

64A nádor egyértelműen a királyválasztás és a koronázás mellett foglalt állást, de úgy, hogy az új király hitlevélben biztosítsa a magyar rendeket arról, hogy privilégiumaikat – beleértve a vallási jellegűeket is – tiszteletben tartja, s eszerint fog élni törvényes hatalmával. Nem titkolta, hogy a későbbiek során lát módot a helyesbítésre; „a vallási ügyekben könnyű lesz változtatást elérni, ha több lesz a katolikus.” A magyarországi ellenreformációra márpedig joggal apellálhatott, hiszen a teremben levő Pázmány Péter érsek irányításával mindenki által ismert eredményeket ért el a katolikus egyház.

Esterházy Miklós ezzel a javaslattal, mintegy kompromisszumos megoldást terjesztett elő, amely korántsem csak a tárgyaláson résztvevők érdekeit szolgálta. A császári tanácsosok számára a nádor előterjesztése elfogadhatónak tűnt, hiszen irreális lett volna azt feltételezni, hogy a Burg vallási kérdésben elérhet valamiféle komolyabb eredményt az országgyűlésen. Féltenivalója éppen Bécsnek volt, így a hitlevél, amely a fennálló erőviszonyokat ismerte el és konzerválta, jó kiindulási pontnak látszott. A magyar rendek számára az új király által aláírt okmány hivatkozási jogalap lehetett, s ha a nemesség protestáns részétől nem is volt várható ujjongás, a nemesi privilégiumok teljességének biztosítása feltétlen elismerésre számíthatott. A Habsburg liga érdekeit, s a házasság terveit elsődlegesen szem előtt tartó csoportot, amelyhez a nádor is tartozott, Esterházy az előterjesztéssel végképp megnyerte a maga számára. A császár döntéséről Carafa nuntius számol be: „Ezektől az érvektől meggyőzve a császár nemcsak a választással, de a koronázással is egyetértett (amely súlyt ad a tekintélynek, s nagyban sarkallja a magyarok lelkét az állhatatosságra, midőn látják királyukat Szent István koronájával megkoronázva) a privilégiumok megerősítését nemcsak a fiú (Ferdinánd főhg.), hanem az apa által is előrebocsátva.”¹⁹⁽⁵⁰⁾ A császár ezzel kimondta a döntést. Esterházy javaslata teljes megértésre talált.

A nádor november 23-án terjesztette az országgyűlés elé indítványát, amelyet – bár voltak ellenzők – a rendek el is fogadtak. Két nap múlva az esztergomi érsek ékes latin nyelvű szónoklattal fordult a nemesség nevében II. Ferdinándhoz, hogy engedélyezze Ferdinánd főherceg királyválasztását. Ezt követően már csak a díszes formalitások, a korona fogadása, a koronázás ceremóniája, s a hosszas ünneplés maradt hátra.

Esterházy nádor javaslatának elemzésekor fel kell tenni a kérdést: Vajon ismerte-e és átlátta-e a palatinus a királyválasztás problémájának minden összetevőjét? Teljesen tisztában volt-e azzal, hogy állásfoglalásával nemcsak a magyar rendek és az udvar viszonyát érinti, hanem erőteljesen résztvesz az európai diplomácia alakításában is? Rendelkezett-e elegendő és biztos információval, amelyek alapján felelősséggel dönthetett, avagy csak politikai érzékével magyarázható, hogy mindenki számára kielégítő megoldást talált? Végül

választ kell találnunk arra is, mennyiben volt érdekelve személy szerint maga Esterházy Miklós abban, hogy ez a „gordiuszi csomó” gyorsan megoldódjon?

A megválasztott nádorról biztonsággal állítható, hogy a királyi Magyarország és a Habsburg-ház viszonyát, a rendiség érdekeit s törekvéseit teljességgel átlátta már 1625-ben is. Gyorsan ívelő pályáját a kortársak is csodálták. Nádorra választása előtt közmegelegedéssel látta el az országbírói tiszteletet. Vitathatatlan tehetségéhez túlságosan is agresszív modor és rendkívüli teherbírás párosult. Az ország nemessége ismerte és elismerte, s az udvari körök is pozitív véleménnyel voltak róla.

Lényegesen nehezebb választ találni arra a kérdésre, hogy a nádor átlátta-e a királyválasztás és a nemzetközi politika összefüggéseit. A XVII. századi királyi Magyarország külkapcsolatait mindezekig történetírásunk nem, vagy egészen felszínesen vizsgálta. Általánossá lett az a nézet, miszerint a Habsburg udvar a magyar ügyek tekintetében tökéletesen kisajátította a külügyek irányítását és kezelését, s [65a](#) magyar rendek semmiféle befolyással nem rendelkeztek a diplomácia alakításában. Ezt véve alapul, feleslegesnek látszott a királyi Magyarország „nemlétező” külkapcsolatait vizsgálni. Mindamellet a Habsburg diplomácia magyar szemszögből monografikus értékelése sem történt meg.

Esterházy Miklós nádor külföldi kapcsolatairól, diplomáciai elképzeléseiről rendkívül keveset tudunk. Az uralkodóhoz írt, a Habsburg külpolitikai gépezet ostromló beadványain és feliratain, illetve a budai basákkal folytatott levelezésén kívül ismert néhány forrás, amely lengyelországi kapcsolataira vall. Spanyolország viszonylatában csak annyit állapított meg történetírásunk, hogy a palatinus baráti viszonyban volt a bécsi spanyol követtel, amelynek valamiféle eredménye, hogy Esterházy megkapta az Aranygyapjas-rendet. [20\(51\)](#)

5. Valójában Esterházy Miklós külkapcsolatai ennél lényegesen szélesebbek és jóval bonyolultabbak voltak. A lengyel királyokkal – III. Zsigmond, majd IV. Ulászló – állandó és szoros kapcsolatot épített ki és tartott fenn. Rendszeresen tájékoztatták egymást bel- és külföldi eseményekről, kölcsönösen segítséget kértek és adtak egymás pártfogoltjainak. [21\(52\)](#) János Kázmér herceg, a későbbi lengyel uralkodó, 1642-ben a nádor vendégként tartózkodott Magyarországon és folytatott politikai megbeszéléseket. [22\(53\)](#) Fontos szerepe volt a palatinus külkapcsolataiban a Vatikánnak. Barberini kardinális, VIII. Orbán pápa testvére, a Szentszék nagyhatalmú államtitkára, a pápai diplomáciai gépezet irányítója számos levelet váltott a magyar nádorral politikai ügyekben. [23\(54\)](#) Esterházy kapcsolatban állt a bajor királlyal éppúgy, mint a brandenburgi választóval, a rajnai palotagróffal, vagy a krakkói vajdával. [24\(55\)](#) Diplomáciai elképzeléseit volt alkalma konkrét esetben is megvalósítani; 1644-ben I. Rákóczi György magyarországi hadjáratának idején. [25\(56\)](#)

Esterházy Miklós spanyol kapcsolatai – elsődlegesen levéltári források tükrében – jól végigkísérhetők. Ezek a források arról tanúskodnak, hogy a nádor, sőt már az országbíró Esterházy is rendkívül szoros kapcsolatot tartott fenn a spanyol udvarral, s ez az összeköttetés korántsem csak a bécsi spanyol követ személyét jelenti.

A spanyol király neki már 1623 decemberében – két évvel nádorrá választása előtt – baráti hangvétellű, de hivatalos diplomáciai levelet küldött. [26\(57\)](#) IV. Fülöp közölte Esterházyval, hogy távozó követe, Onate gróf helyébe Ossona gróftól nevezi ki és küldi követként a Habsburg udvarba, Bécsbe. Ha figyelembe vesszük, hogy Ossona 1624 júliusától lett csak ténylegesen bécsi követ, a király közlését nem tekinthetjük egyszerű udvariassági formulának; főként mivel Esterházy ekkor csak országbíró volt, s rangját illetően nem lett volna feltétlenül szükséges a királyi irat. A spanyol király hivatalos tájékoztatásának értékét és rangját jól bizonyítja, hogy szóról-szóra azonos levelet küldött Pázmány Péter esztergomi érseknek is. Csakhogy

Pázmány 1623-ban magyar s főként a nemzetközi hierarchiában összehasonlíthatatlanul magasabb fokon állt, mint Esterházy. Ez azonban azt bizonyítja, hogy Esterházy Miklós már ekkor kiemelt helyet foglalt el a spanyol udvar megítélése szerint. A megkülönböztetett és kitüntetett figyelem jól tükröződik egy még korábbi, 1622 áprilisi levélből. A spanyol [66](#) király követe, Onate gróf II. Ferdinándtól meghívót kapott a közelgő soproni országgyűlésre. (Természetesen az 1622. évi országgyűlésről van szó.) Onate gróf azzal a kéréssel fordult Esterházyhoz, hogy engedje meg neki és kíséretének, hogy az országgyűlés ideje alatt kismartoni kastélyában lakhasson. A kismartoni rezidencia lényegesen közelebb van Sopronhoz, így az oda és visszaút nem jelentene nagy fáradságot. [27\(58\)](#)

Inigo Velej de Guevara de Onate rendkívül fontos szerepet játszott nemcsak a spanyol diplomácia kialakításában és a tervek végrehajtásában, hanem meghatározó szerepet töltött be a bécsi udvarban is. [28\(59\)](#)

A spanyol diplomata 1624 tavaszán írt leveléből nagy biztonsággal lehet következtetni Esterházy és a követ kapcsolatának politikai oldalára.

„Illustrissime Domine! Egész eddig csodálkoztam, amikor egy állítólagos, a királyi Magyarországon terjesztett irományról – Consultatio az elnyomott magyar nemzetről – hallottam, hogy beszélnek. Most, hogy Nagyságod átküldte nekem ezt, nemcsak érdeklődést, hanem haragot is keltett, hogy annak szerzője nem szégyellte ilyen koholmányokat kiötlölni, s a népek közé szórnival; s akkor még azt hiszi, hogy valakit is megnyer magának az, aki ennyire szavahihető! Ugyanis ez (ti. az irat) oly mértéktelen hazugság, hogy az önmagában teljességgel lázító. Valóban igencsak kívánatos, hogy királyi uram hadserege s a királyi erők, nem másutt tartózkodván a Keresztény Respublica ezen részeinek hozzanak segítséget. Nem kétséges, hogy a királyi fenség (IV. Fülöp) a császári fenség tekintélyének helyreállításáért, az elszakított országok szükséges egybetartozása érdekében a visszacsatolásban, a virágzó Magyar Királyság egykori státusa helyreállításában, amely (ti. Magyarország) az egész kereszténység védőbástyája a török ellenséggel szemben a keresztény név védelmében, szokásos királyi jótékonyágával, nagylelkűséggel segítségre lesz.” [29\(60\)](#)

Bár az Onato–Esterházy kapcsolat így bizonyíthatóan két politikai hivatalos érintkezése, csak a levelezésük alapján mégis elképzelhető lenne, hogy Esterházy spanyol kapcsolatai az ekkori bécsi spanyol követ barátságának, befolyásának és ismeretségének köszönhetők. Onate gróf azonban hamarosan távozott Bécsből, s a Vatikánban folytatta diplomata pályafutását. Esterházy Miklós spanyol kapcsolatai azonban nemhogy megszakadtak volna, de még kiterjedtebbé váltak; egyre rendszeresebb és pontosabb lett a levelezés, s a spanyol követektől kapott információk is egyre lényegesebb mondanivalót hordoztak.

1624 nyaratól IV. Fülöp spanyol király bécsi követe Aytona Francisco de Moncada conde de Ossona lett. [30\(61\)](#) Ossona elsődleges és legsürgetőbb feladata az össz-Habsburg liga előkészítése volt. Jelentéseit sűrűn küldte Olivareznek s az Államtanácsnak Madridba, s a királyválasztás problémakörén kívül csak sikerekről számolhatott be. Khevenhiller gróf, madridi követ jelentéseiben arról adott hírt, hogy a spanyol fél részéről elméleti akadály nincs a szerződésnek. A felmerülő egyetlen politikai [67](#) akadály a magyar királyválasztás és a házasság kérdése volt. A megoldást a spanyol udvar Ossonától várta, így ez a probléma lett Ossona és Esterházy kapcsolatának kiindulópontja.

6. Ferdinánd főherceg királlyá választása Ossona gróf és Esterházy Miklós politikai érintkezésében meghatározó jelentőségű volt. A spanyol követ feladatát – a szövetség előkészítését – csak akkor teljesíthette, ha megtörténik a királyválasztás. Esterházy nádor, a hitlevél kicsikarásával, amely első

tényleges nádori teendője volt, bizonyította a rendek előtt alkalmasságát a tisztségre, s bizalmat szerezve, maga mögé állíthatta a még kételkedőket. Bethlen ellenében a királyi Magyarország számára is biztosíték lehetett a spanyol szövetség, ezért a két politikus közös alapról vehette fel a harcot a királyválasztást, a házasságot, így a szövetséget ellenzőkkel. Esterházy egészen bizonyos, hogy pontosan tudott a spanyol szerződés minden aprólékos részletéről és feltételeiről. A korabeli források egységesen szólnak amellett, hogy Esterházy résztvett azokon az üléseken, ahol a téma – összhangban a királyválasztással – szóba került, már Sopron előtt. Ossona nagy valószínűséggel egyeztetette véleményét Esterházyval és Pázmánnyal is. A követ a zárt üléseken mindig hangsúlyozta, hogy Maria Anna infánsnő csak a megválasztott és megkoronázott magyar királyhoz mehet hozzá.³¹⁽⁶²⁾ Az Ossona–Esterházy–Pázmány-féle vélemény – amelyet több ízben is kifejtettek, de végül a megválasztott nádor által nyerte el a végső formáját – egyesítette az Esterházy és Pázmány képviselte rendi érdekeket a spanyol udvar terveivel. Csak ez az alkalmi koalíció lehetett képes arra, hogy érvényre juttassa a nagy befolyással bíró udvari párt ellenében a közös elképzeléseket. A sikeres jelölés, választás, s koronázás, amely így legfőként Esterházynek köszönhető, komoly haladást és tekintélyt jelentett Ossona grófnak a madridi Államtanács előtt. A követ tehát felettebb érdekelt volt abban, hogy a soproni országgyűlés számára is kedvező és gyors döntést hozzon. A diplomata, aki kiválóan ismerte és alkalmazta a korabeli spanyol diplomácia minden eszközét és fogását, hamar megértette Pázmánnyal és Esterházyval, hogy a mindkét fél számára előnyös határozat nemcsak a két ország érdekeit szolgálhatja, hanem személy szerint az esztergomi érseket s a nádorét is. Pázmány Péter ugyanis már Onate követsége alatt kérte a spanyol királyt, hogy biztosítsa számára is azt az évdíjat, amelyet III. Fülöp alatt elődje, Forgách Ferenc érsek, is megkapott... 1625-ig, bár többször írt levelet Madridba, s Bécsbe is a követnek, célját nem érte el.³²⁽⁶³⁾

A spanyol diplomácia – nem utolsósorban – az Újvilágból befolyt hatalmas mennyiségű nemesfém, aranyat, ezüstöt – ügyesen és talán túlzott bőkezűséggel is használta fel elképzeléseinek megvalósításában. Ennek a diplomáciai módszernek volt egy kialakult formája, az évdíj, amelyet szerte Európában a spanyol érdekek kimagasló képviselői kaptak meg. Az összeg változó nagyságrendű volt, de mindenképpen tekintélyes, amely egyes esetekben komoly inspirációt jelenthetett.³³⁽⁶⁴⁾

Az évdíj azonban korántsem az egyetlen eszköze volt a spanyol udvarnak a számukra fontos döntések elősegítésében. Az Aranygyapjas-rend a kor felfogásában Európa egyik legtekintélyesebb kitüntetésének számított, amelynek tulajdonosa előtt számos, egyébként zárt ajtó nyílt meg. A kontinens legelőkelőbb, komoly anyagiakkal és hatalommal rendelkező uralkodói, hercegei mondhatták magukat a rend lovagjainak. Kialakult ordo, szigorú válogatás, meghatározott köteleességek és végtelenül előnyös jogok jellemezték a rendet, a tekintély s a nemzetközi hírnév mellett. A spanyol udvar elsősorban a Habsburgok alatt, hamar felismerte, hogy érdekeik érvényesítésében diplomáciájuk felettebb fontos eszköze lehet a rend adományozása.³⁴⁽⁶⁵⁾ III. ⁶⁸Fülöp, majd IV. Fülöp is szívesen élt ezzel a lehetőséggel, bár a rend szabályai komoly akadályokat, határokat szabtak az uralkodók akaratának: IV. Fülöp azon kísérlete, hogy a lovagok számát 51-ről 61-re növelje, kudarcot vallott.³⁵⁽⁶⁶⁾ A zárt kvóta mindenképpen erősítette az Aranygyapjas-rend tekintélyét egész Európában. A spanyol Államtanács többnyire persze megtalálta a módját annak, hogy az ország szövetségi politikája érdekében a legkimagaslóbb előkelőségeket így is Madridhoz kösse.³⁶⁽⁶⁷⁾

A szóbanforgó ügy fontossága, s Ossona személyes befolyása elegendő biztosíték volt arra, hogy Pázmány, Forgáchhoz hasonlóan, elnyerje a tekintélyes évdíjat, Esterházy nádor pedig, a spanyol követ jelentése szerint hasonlóképpen nem zárkózott el valamilyen magas kitüntetés elől. Ossona további jelentései, amelyek már a sikerről, a király megválasztásáról, majd megkoronázásáról szóltak, kitértek Esterházy és

Pázmány kimagasló érdemeire.³⁷⁽⁶⁸⁾ A spanyol Államtanács elragadtatva vette tudomásul a történeteket, s 1626. január 1-jei ülésén, Aytona márki javaslatára, ünnepélyes, állami köszönetet szavazott meg a magyar nádornak s az esztergomi érseknek.³⁸⁽⁶⁹⁾ A köszönet mögött azt kellett érteni, hogy Pázmány évdíjügyében pozitív döntést hoztak. Esterházy gróf pedig abban a magas megtiszteltetésben részesült, hogy az Aranygyapjasrend lovagjai közé nyert felvételt. Ossona gyorsan tájékoztatta a nádort a kitüntetéséről, aki már 1626. február 23-án megfogalmazhatta köszönetét a spanyol királynak, s személy szerint bécsi követének.³⁹⁽⁷⁰⁾ IV. Fülöp, adományozó levelében, amellyel Esterházy Miklós gróft az Aranygyapjas-rend lovagjává fogadja, hangsúlyozza hűségét, s a spanyol korona iránt tanúsított kiemelkedő tevékenységét. Bár a levél, pontosabban oklevél nyilvánvalóan protokolláris hangvételű, az események ismeretében világos valódi tartalma.⁴⁰⁽⁷¹⁾ A kitüntetés elnyerésével Esterházy, aki ekkor (1626!) nemcsak nádori pályájának, de egész politikai karrierjének kezdetén járt, olyan nagyságokat mondhatott lovagtársának, mint a lengyel király, a mantovai herceg vagy éppen a Habsburg uralkodó. Élete további részében, s halála után is minden róla szóló követjelentés, jellemzés vagy éppen könyv kiemelte, hogy a Toson d'Oro lovagja.

II. Ferdinánd 1629. február 9-én közölte IV. Fülöppel, hogy a már hónapokkal azelőtt elküldött jelvényeket Wallenstein(!) és Collalto, a haditanács elnöke(!) a háborús események miatt csak a táborban, s nem ünnepélyes körülmények közepette tudták átvenni. A császár arról is írt, hogy Esterházy nádor 1628. december 31-én lett beiktatva magas méltóságába.⁴¹⁽⁷²⁾

Ezek alapján bizonyos, hogy a királyi Magyarország nádora nem személyes kegy vagy egyszerű jóindulat alapján lett az Aranygyapjas-rend lovagja. Ossona grófnak jelentős szerepe volt az ügyben, de a meghatározó Esterházy politikai szereplése volt.

7. Az 1630-as években Sancho de Monroy y Zuniga marquis de Castaneda képviselte IV. Fülöp országát Bécsben. Esterházy és Castaneda levelezése szinte minden fontosabb dolgot érint. A követ legfrissebb híreit közölte Esterházyval itáliai ügyekben. Kiemelte, hogy ezek az információk hivatalosak; jelentések, amelyek nyilván az Itáliában lévő, valamely spanyol követségről származtak. Beszámolt a háború eseményeiről, Belgiumban, Csehországban történt hadisikerekről, vagy kudarcokról. Írt a velencei követtel folytatott levelezéséről, kifejtette véleményét az erdélyi fejedelem ténykedéséről. Jelezte, hogy Pázmány, római diplomáciai követsége alatt levelet küldött neki Bécsbe. Egy másik alkalommal hálás köszönetet mondott az Esterházy által küldött szép és egészséges lovakért, amely ajándék ebben a korban a tisztelet, a megbecsülés és barátság jelképe is volt. Rendszeres futár hozta és vitte a híreket Kismarton és Bécs között. A gyakori levélváltás bizonyítéka, hogy Esterházy 1640. augusztus 6-27- és 29-én írt leveleire már 31-én válaszolt Castaneda. 1633 júniusában értesülve, hogy a nádor leesett a lóról, s komolyabban megütötte magát, június 6-án, majd június 9-én is írt a spanyol követ érdeklődve és javulást kívánva.⁴²⁽⁷³⁾

1633 januárjában, amikor IV. Fülöp oratorként, vagyis rövidebb időtartamra szóló diplomáciai megbízatással ismét Bécsbe küldte nagy tapasztalatokkal rendelkező, egyik legmegbízhatóbb emberét, a már ismert Onate gróft, késedelem nélkül utasította diplomatáját hogy üdvözlő levelét vigye el a magyar nádornak.⁴³⁽⁷⁴⁾

Esterházy Miklós spanyol kapcsolatait tehát bizonyíthatóan 18 éven át, 1622-től 1640-ig végig tudjuk kísérni a levéltári források tükrében. Nagy valószínűséggel állítható, hogy a nádor haláláig jó kapcsolatot tartott fenn a madridi udvarral és diplomatáival. Ez a kapcsolat nem ideiglenes vagy személyhez kötött volt, hanem a Spanyol Királyság mindenkori képviselője illetve a madridi udvar és Esterházy hivatalos, politikai érintkezése, amely gyakran baráti jelleget is öltött. A magyar országbíró, majd nádor külkapcsolatainak olyan lényeges szála a spanyol, amely Esterházy számára biztonsággal lehetővé tette az Európára való

kitekintést és rálátást, nagyban segítségére volt a felelős döntések meghozatalában, s jócskán növelte tekintélyét nemcsak Bécsben, hanem szerte a kontinensen.

8. Az európai diplomácia az 1625-ös tervezett Madrid–Bécs szerződés fontosságához méltó módon, igen gyorsan reagált. Richelieu, a mindenható kardinális, – aki a kor talán legnagyobb diplomatája volt – pontosan felmérte, hogy az esetlegesen létrejövő össz-Habsburg szövetség, milyen fenyegető veszélyt jelenthet Franciaország számára. A francia diplomáciai gépezet, amely ekkor, színvonalát tekintve már legalább elérte a velenceit, 1626 tavaszán megkezdte az ellenakciókat. A cél eléréséhez, vagyis hogy a szövetség ne jöhessen létre, az látszott a leggyorsabban kivitelezhető megoldásnak, ha Spanyolországot, akár francia áldozatok árán is, érdekeltté teszik abban, hogy a szerződés ügyei elhúzódjának, avagy a tárgyalások abbamaradjanak.⁴⁴⁽⁷⁵⁾

1626 tavaszán nagyon felgyorsultak az események. Májusban Brüsszelben megkezdődtek az egyeztető megbeszélések Madrid és Bécs diplomatái között. A házassági szerződés elkészítése, amely gyakorlatilag csak rutinmunka volt, Khevenhiller és Olivarez, illetve a spanyol miniszterek tárgyalásain múlt.⁴⁵⁽⁷⁶⁾ 1626 június végére azonban a francia politika eredményei már megmutatkoztak. Richelieu gyors döntése alapján 1626. március 5-én Franciaország békét kötött Spanyolországgal Itália kérdéseiben, a spanyol államkasszát komoly terhektől szabadítva meg. A spanyol belpolitikában ez Olivarez tekintélyének pillanatnyi megingását eredményezte, amelyet ellenzéke gyorsan ki is használt. Az 1626. június 24-i Államtanács-ülésem a hangadó Don Pedro de Toledo volt, aki elsőként lépett fel javaslataival. Véleménye szerint a Béccsel folytatott tárgyalásokat fel kell függeszteni, a megváltozott helyzetben a liga felesleges. Álláspontja mérvadóknak minősült. Richelieu számításai tökéletesen beváltak. A Bécs legfontosabb ellenségével kötött spanyol szerződés kizárta az össz-Habsburg liga létrejöttét, egyben Madrid számára ideiglenesen feleslegessé is tette. 1626. október 19-én a brüsszeli tárgyalások eredmény nélkül értek véget. Spanyolország a számára fontos szerződést, amely először Angliával hiúsult meg, majd az osztrák Habsburg-ággal vált tárgytalanná, Franciaországgal kötötte meg. Mindamellett a politikai gondolkodásban tovább élt a Liga-gondolat, s a harmincéves háború további részeiben is gyakran lett a tárgyalások témája.

⁷⁰Donna Maria Anna sorsa azonban ezektől az eseményektől már nem változott meg. A spanyol államapparátus legendás lassúsága, s Khevenhiller hosszú távolléte miatt a házassági szerződést csak 1628. szeptember 3-án írták alá.⁴⁶⁽⁷⁷⁾ Magyarország királynéja 1629. október 17-én indult el népes kíséretével Bécsbe. Utazása a vártnál is jóval tovább tartott. Az Itáliában dúló pestisjárvány miatt, hosszú kényszervárakozások után csak 1630. június 28-án köszönthette a magyar királynét az uralkodó és leendő férje nevében Franz von Dietrichstein kardinális Genuában.⁴⁷⁽⁷⁸⁾

9. A királyi Magyarország XVII. századi külkapcsolatainak történetében jelentős mozzanat volt az 1625. évi soproni országgyűlés. Esterházy Miklós személyében a magyar nádor aktív részese, sőt az adott szituációban komoly alakítója lett a Habsburg-diplomáciának. Természetesen ez a szerep nem állandósult, s a magyar rendek beleszólása a birodalmi külügyekbe a továbbiakban is erősen korlátozott maradt. Esterházy azonban, aki az elkövetkező 20 évben az ország palatinusi tisztét viselte, nemcsak megoldást tudott találni egy lényeges európai problémában, de állásfoglalásával, az Aranygyapjas-rend megszerzésével nemzetközi tekintélyt is vívott ki magának. Carafa pápai nuncius rövid jellemrajza a magyar nádorról az 1625-ös soproni országgyűlés után általános európai véleményt takart: „A nádor, aki most Esterházy gróf úr, Öfenségének hűséges, nagy szellemi adottságokkal rendelkező jó híve, akit a Katolikus Király az Aranygyapjával jutalmazott.”⁴⁸⁽⁷⁹⁾

Németh Alajos: Vándorló fegyház

Azt hiszem, nemcsak én olvastam nagy érdeklődéssel néhány évvel ezelőtt Markos György „Vándorló fegyház” c. könyvét, hanem sokan mások is, akiknek a sopronkőhidai fegyintézethez soha nem volt közük. Nos, valószínű, hogy csak kevesen vannak az idősebb generációkból is, akik tudják, hogy a „soproni országos királyi fegyintézetről már 1946 előtt 25 évvel is kiadhattak volna könyvet ezen a címen: „Vándorló fegyház”. A következőkben személyes élményem és egykorú írások alapján elmondom, hogyan is történtek az akkori események.

A békeszerződést 1920. jún. 4-én aláírták... A soproni szövetségközi katonai bizottság tábornokai és egyéb tagjai 1921. augusztus 6-án visszatértek Sopronba, és Sopron átadásának végső határnapját augusztus 27-ben állapították meg.

A soproni állami hivatalok költözködésre készültek. Egyelőre ideiglenesen fogadták be őket családtagjaikkal együtt különféle vidéki hivatalok. A Sopronvármegye cikkírója vádolta a kormányt hanyagsága miatt, amiért nem intézkedett időben arra az esetre, ha mégis ki kell üríteni Nyugat-Magyarországot: „Most aztán a 24. órában fej nélkül megy minden. Kapkodás az egész vonalon...” (Sopronvármegye, 1921. aug. 18.)

„A sok költözködő hivatal közt alaposan kiürült a legszomorúbb soproni állami intézet, a sopronkőhidai fegyintézet is. Szt. István napján mindazokat a fegyenceket, akik nem nyugatmagyarországi illetőségűek voltak, erős katonai, csendőri és fegyőri fedezet alatt elszállították Kőhidáról új rendeltetési helyükre. Megrázó látvány volt, amikor indulás előtt a sűrű darócruhás, kopaszra nyírt fejű, bűnviselt szomorú emberek, a társadalom kitaszítottjai, sorba álltak, és elénekelték a „Himnusz”-t. Egy 71 éves fegyenc, a fegyház örökösnek szánt lakója vizesre dörzsölte szemét és megindultan dörmögte maga elé: „Ha bűnösök vagyunk is, magyarok vagyunk!”

Az említett fegyencek elszállítása után csak 73 fegyenc maradt Kőhidán. Később, nov. 10-e körül, a soproni népszavazás idejére őket is elszállították a fegyintézetből. A soproni ügyészség fogházába vitték őket; a többi, korábban elszállított fegyenc a budapesti gyűjtőfogházban és más büntetőintézetekben várta be sorsa további alakulását.

A Budapestre költözött fegyőrök családtagjai a legnagyobb bizonytalanságban Kőhidán maradtak. Senki sem tudta, mi fog történni. A rémhírek egymást kergették. Egyik szomszédunk nap mint nap új rémhírekkel jött hozzánk, olyannyira, hogy ki kellett tessékelnünk és azt ajánlani neki, tartsa magát távol tőlünk és ne izgasson bennünket. Rémhíreivel már csaknem idegronccsá tette anyámat, engem is.

A fegyőrök mindaddig Budapesten maradtak, míg Sopron kérdése és jövője végérvényesen tisztázódott. Az itthon maradt 20–25 fegyőr kötelessége volt a fegyintézet el nem szállítható, tehát ott maradt anyagi értékei felett őrködni.

Míg a fegyencek és fegyőrök távol voltak, a közönség, azaz a fegyőrök családtagjai bejárhattak a fegyintézeti templomba istentiszteletre (mise, litánia). A fegyintézeti lelkészek Piacsek Jeromos és Heszler Sámuel ugyanis itthon maradtak. Nagy szó volt és egyedülálló eset a sopronkőhidai fegyintézet addigi

történetében, mivel különben az intézeten kívülről csak a középiskolás fiú-diákok járhattak be vasár- és ünnepnapokon istentiszteletre. Most a közönség minden rétege, tehát férfiak és nők, gyermekek és felnőttek egyaránt bejárhattak. Én pl. mint középiskolás bencés diák naponta jártam be harmóniumon gyakorolni a fegyentemplom kórusára. Sőt, a fegyintézeti betonozott (fegyencek részére készült) fürdőbe is minden családtag bemehetett. Ez értesülésem szerint a későbbi, harmincas években is lehetséges volt még.

A Pozsonyi országot Sopron és Kőhida között két helyen is eltorlaszolták Ostenburg „csendőrei”, és minden arra járót igazoltattak, még minket, diákokat is. Az út eltorlaszolása úgy történt, hogy a közelben lévő nagy gyümölcsfát kivágták és az országúton keresztbe fektették. A „csendőrök” árokparti „rejtekhelyükön” üldögéltek, míg egy-egy járókelő az akadályhoz ért, és akkor igazoltatták. Mindenki tudta, hogy a csendőrkalap a kakastollal az Entente tiszték és az osztrákbarát helybeli lakosság megtévesztését szolgálta. Az Ostenburg-„csendőrök” egy szakasza Kőhidán is megtelepedett. Megszállták azonkívül a Dudlesz-erdőt és Sopront, amíg vidékre nem vezényelték őket. A „felkelők” itt is, ott is feltűntek. Találkoztunk velük az országúton, láttuk őket a Szárhalmi erdő felől – szántóföldeken át – a Dudlesz-erdő felé ballagni. Nem rendezett sorokban mentek, hanem szétszórta. Többen jellegzetes „felkelő kalap”-ot viseltek (egyik oldalon felhajtott karima). Mások rendes hétköznapi öltözködésekben voltak. Inkább csavargóknak nézte volna őket az ember, ha nem tudtuk volna, miről van szó. Gyermekek voltunk, csodáltuk és lelkesedéssel követtük őket szemünkkel, amint puskát tartva kezükben vonultak nyugat felé. Nem ismertük őket, a felnőtt átlagemberek sem, de a remény szikráját jelentették részünkre és mindazok számára, akik az elvesztett országrészeket siratták lelkükben.

Mikor az Ostenburg-„csendőrök” Sopronból kivonultak és Kőhidát is elhagyták, helyüket Kőhidán a rend fenntartása céljából francia katonák foglalták el. Kékesszürke tábori egyenruhát viseltek. Néhány kőhidai lány hamar összebarátkozott velük. Nem a franciák jártak az asszonynépség lakására (talán tilos is volt nekik), hanem a fegyőrlányok ácsorogtak egész nap a tisztalak körül, ahol a francia katonákat elszállásolták.

A soproni népszavazás dec. 14-én megtörtént. Mikor Sopron körül – legalábbis hivatalosan – minden elcsendesült, a népszavazás idejére Kőhidáról a budapesti gyűjtőfogházba, illetőleg különféle büntetőintézetekbe elszállított fegyenceket újra visszavitték Sopronkőhidára. A visszatelepítés nem egyszerre történt, hanem részletekben. A következő év, tehát 1922. május 19-én két vagonnyi vasravert fegyencet szállítottak Vácról Kőhidára. Kb. 40 szuronyos fegyőr kísérte őket. Június 21-én megint Vácról érkezett vissza Kőhidára kb. 40–50 fegyenc, kemény vasra verve, szuronyoktól körülvéve. Augusztus 7-én az esti vonatokkal ismét 60 fegyenc került vissza a budapesti gyűjtőfogházból. Velük együtt tért haza apám is. Még ugyanaznap este Nagykanizsáról szállítottak 20 fegyencet. Természetesen – őreikkel együtt – valamennyien gyalog bandukoltak a kb. 7 kilométeres útszakaszon (a Győr–Sopron–Ebenfurti, illetőleg a Déli Vasútállomásról) előbbi „otthonuk” felé.

Markos György „Vándorló fegyház”-a 1944–1945-től hosszú és viszontagságos utat tett meg, mire végül megint visszakerülhetett eredeti helyére, Sopronkőhidára. Az 1921-i „vándorló fegyház” útja rövidebb volt és kevésbé viszontagságos.

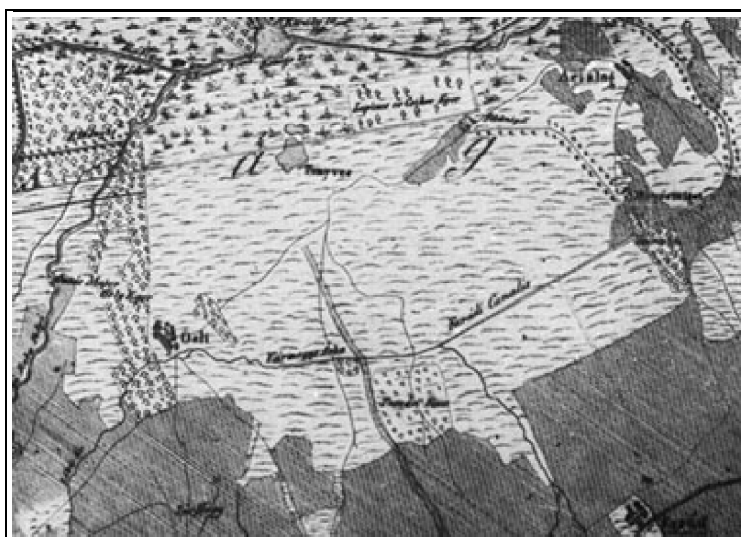
1989. XLIII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Pájer Imre: A Bősárányi kanális

Pájer Imre: A Bősárkányi kanális

A Hanság környékének embere évszázadokon keresztül együtt élt a vízi- és mocsárvilággal. Gazdasági tevékenysége ahhoz alkalmazkodott. Az 1500-as évek közepén Nádasdy Tamásnak, a terület akkori legjelentősebb birtokosának „Barbacs környékén például hat falu hallal adózott...”¹⁽⁸⁰⁾ A halászat mellett fontos szerepet töltött be a szénatermelés, a legeltetés. A főúri divat kielégítését szolgálta a gém- és darutoll gyűjtése, a darvak fiókáinak befogása, tartása. Erről Nádasdynének 1566-ban Ághy Miklós ezt írta Kapuvárról: „Ezidén is igen jártattam darufiaként sejterieket, endrédieket, babócsaiakat, tamásiakat, sárkányiakat azkik ahhoz értenek.”²⁽⁸¹⁾ A Nádasdyak szinte valamennyi Hanság menti falvát felsorolja.

A XVII. században indult meg a földművelő gazdálkodás mind nagyobb, korábban e célra nem használt területekre történő kiterjesztése. A jobbágyok a szabadon művelhető irtásföldek növelésére törekedtek. Erre a Hanság területén a lecsapolás nyújtott módot. Kezdetben ez nem jelentett tervezett, összehangolt vízrendezést, hanem a kevésbé mély területekről a mélyebb részre vezették a vizet. Az első nagyobb szabású kísérlet a Hanság lecsapolására 1658-ban történt. Bősárkány és a Királytó között kiegyenesítették és kimélyítették a Rábcát. A próbálkozás nem hozott jelentős eredményt.³⁽⁸²⁾ Az Eszterházyak 1777–80 között Sarródon át Pomogyra egy úttöltést építettek.⁴⁽⁸³⁾ A töltést számos híd szakította meg, azzal mégis kettéválasztották az addig egységes Fertő- és Hanság-medencét s megindulhatott az utóbbi lecsapolása. A Hegedüs Antal mérnökről elnevezett csatornát 1775 és 1799 között ásták ki, melynek folytatásával 1814-ig Eszterházáig értek. Ebbe a csatornába kötötték be a Kis-Rábcát, a Répcét és az Ikvát is⁵⁽⁸⁴⁾ A munkák terheit a robotoló jobbágyok viselték. Nagyobb mérvű vízrendezésre 1886-ig, a Rába-szabályozás meginduláig – mellyel összefüggésben az 1885. évi XV. tc. hansági munkákat is elrendelt – nem került sor. Több kisebb munkát azonban addig is végeztek. A továbbiakban közülük egynek, a bősárkányi kanális kiépítésének körülményeit mutatom be.

Sopron megye Bizottmánya 1871-ben „minden vízvezető árok kitisztogatását”-t rendelte el.⁶⁽⁸⁵⁾ Válaszul Acsalag és Farád érintett községek, valamint a kapuvári béruradalom igazgatósága a kiadott feladat kiegészítését kérte a megyei bizottmánytól. ⁷A körülményekre tekintettel, „...míszert a Beő Sárkányi határon érintett megyei Canalisban, a víznek esése nincsen, ellenkezőleg ott a víz már most is Rábczából ki, mi felénk folyik...”⁷⁽⁸⁶⁾ és a különféle árkokon ugyanoda jutó belvíz további károkat okoz, „...annak lefolyása csak egyedül a Beő Sárkányi határon az uradalmi és községi birtokon, tagosztálykor kihalított s a térképen meg jelölt leendő canalis ki ásatása által eszközölhető. És míg ezen ujj víz vezető árok ki nem ásattatik, addig az évenként szenvedett káraink szaporítására a megyei Canalis ki tisztogatását nem tellyesítjük.”⁸⁽⁸⁷⁾

1. Wágner Mihály 1844-es vármegyetérképének részlete (SVmL. CsT 32.)

Az említett megyei kanális, a „Vármegye-árka”, folytatásában a „Farádi-kanális”-sal, a mai kapuvár-bősárkányi csatorna.⁹⁽⁸⁸⁾ Nem teljesen azonos nyomvonalon már Wágner Mihály megyei mérnök 1844-es vármegyetérképén szerepel.¹⁰⁽⁸⁹⁾ A csatorna funkciójáról Kövér Fidél megállapítása: „...Ordód belvizeiből kialakuló Lökösárok folytatásaképpen a (Hanság) medence déli oldalán vezet végig, összeszedve a mélyebb részokről lefutó árokhálózat talajvizeit. Csatárimajor és Földsziget között északi irányt követ s a Bősárkány–Szentjános közötti vasúttesttől alig kétszáz méternyire éri el a Rábcát, illetve Új-metszést.”¹¹⁽⁹⁰⁾

A folyamadók kérésére a megyei bizottmány 1871. október 23-án kelt 931. sz. határozata elrendeli a csatorna kiásását, az 1840 évi X. tc. alapján.¹²⁽⁹¹⁾ A munkálatok megindítására, ⁷⁴az érdekeltség összehívására az előző évben kinevezett (1870. szept. 26. 977. sz.) Rábabizottság kapott megbízatást. A megbízatás tartalmazta, hogy meg kell hívni az érintett községek bíróját és egy-egy bizalmi férfit, valamint a kapuvári uradalom képviselőjét, akik az ügyek intézésére „...végrehajtó hatalommal felruházott bizottságot választhatnak, mely bizottság a csatorna ásatási munkálatot haladék nélkül teljesíteni kötelességének ismerendi.”¹³⁽⁹²⁾

A megyei határozat megérkezését követő második napon, 1871. november 23-án már össze is hívták az érintetteket Csornára.¹⁴⁽⁹³⁾ Kinek állt leginkább érdekében ez a gyorsaság? A kapuvári béruradalomnak. Ugyanis az érdekeltség összterületét 38 231 holdban tervezték megállapítani, melynek több mint egy harmada (14 041 hold) az uradalomhoz tartozott, s ez a terület volt a kiömlő, a pangó vizek által leginkább veszélyeztetett. A csatorna számukra való fontosságát bizonyítja az is, hogy a béruradalom igazgatója, báró Berg Gusztáv, már készen hozta magával a gyűlésre a munkálathoz készült lejtmerési tervet, valamint a pénzügyi tervet, illetve az ártérhez számítandó területre a költségek kivetési tervét. Ugyancsak az uradalom nagymérvű érdekeltségét bizonyítja, hogy hajlandó volt az összes költséget megelőlegezni, s a községeket terhelő rész befizetésére két év haladékot adni.¹⁵⁽⁹⁴⁾ Sőt a munkákat már az érdekeltek összehívása előtt megkezdte az uradalom, amit az elvégzett munkáról szóló, Gyulassy Gyula csornai tiszttartó által november 23-a előtt igazolt számlák is bizonyítanak.¹⁶⁽⁹⁵⁾

Az érdekeltség ülése a beterjesztett terv alapján a munka azonnali megkezdéséről határozott – az ugyan

már folyt – továbbá a felmerült módosító javaslatok miatt a kivetési kulcs megállapítására egy újabb összejövetelről – melyre egy az előbbinél bővebb községkör hívandó meg – döntött.¹⁷⁽⁹⁶⁾ Megválasztották továbbá a résztvevők köréből a kivitelezés felügyeletére és ellenőrzésére a Rába-bizottság egy albizottságát. A négy tagú albizottság a kor viszonyaihoz képest demokratikusan alakult, mert még a községek is képviselőkhöz jutottak. Egy fő képviselte a kapuvári béruradalmat, a már említett csornai tisztartó, Szilvássy Boldizsár megyei vízmester, farádi lakos a középbirtokosokat, s két öregesküdt – az acsalagi és a bősárkányi – a községeket. Valamennyiük kiválasztásánál döntő lehetett a kiásandó csatornához közeli lakhely.¹⁸⁽⁹⁷⁾

December 7-én Csornán került sor az érdekeltség újabb ülésére. Ezen elutasították Farád és Osli községek azon javaslatát, hogy a munkát minden község határában az érintett birtokosok végezzék. Döntöttek a kivetési kulcsokról. A döntésnél figyelembe vették Csorna és Bogyoszló községek véleményét, mely szerint határuk egy része nem tartozik az ártérhez. Csorna esetében 12 116 hold helyett 5950-et számítottak az ártérhez tartozónak, Bogyoszlónál 3534 helyett 2292-t. (A terület mindkét település esetében a kapuvári uradalom határukban fekvő birtokát is magába foglalja.) Bár a községek számát a korábban figyelembe vett 14-ről 22-re növelték, a kivetésben érintett terület – fenti csökkentéseket figyelembe véve – lényegesen nem nőtt:

	községek	kapuvári uradalom	összesen
tervezett (hold)	24 190	14 041	38 231 ¹⁹⁽⁹⁸⁾
kivetés (hold)	25 079	13 780	38 859 ²⁰⁽⁹⁹⁾

75A terület kismértékű változása miatt érvényben maradt a holdankénti kivetés összege is. Az összes költséget 6500 forintra becsülték, így az előzetes számítások szerint egy holdra 17 krajcár jutott.²¹⁽¹⁰⁰⁾ Ez nem tekinthető túl nagy költségnek, hisz például a Rába-szabályozás előmunkálatai 1877–78-ban holdanként 75 krajcárba kerültek.²²⁽¹⁰¹⁾

A munkát vállalkozók végezték és gyorsan haladt. Az albizottság 1872. szeptember 30-án már a befejezésről tett jelentést. A jelentéstétellel egyidőben további kiegészítő munkák elvégzésének szükségességét vetette fel. A felvetés a Rábca kismérvű rendezését jelentette azzal a céllal, hogy a kanálsnál befejezett munkát a Rábca vizétől többé-kevésbé megóvják. (Megvalósítására nem került sor.) Ugyanekkor döntöttek a kapuvári uradalom által nyújtott előleg visszafizetésének megkezdéséről is. Egyelőre holdanként 10 krajcárt fizetettek a községekkel az albizottság pénztárnokának.²³⁽¹⁰²⁾

2. Győr-Sopron megye térképének részlete (Bp. 1979.)

Hamarosan – 1872. december 3-án – elkészült a teljes munka tényleges költségének felosztása. Az összes kiadás 4956 forint 55 krajcár volt. Ebből egy holdra valamivel több mint 12 3/4 krajcár jutott.²⁴⁽¹⁰³⁾ A kapuvári és a csornai szolgabírák megkezdték a községek tartozásának beszedését. Mindössze néhány település (Acsalag, Garta, Bősárkány) fizetett, s az ügy a hivatalok útvesztőjében elaludt. A munkák elvégzését követő hatodik évben fordult a kapuvári főbérnökség a Rába-bizottsághoz a tartozás behajtásáért. A bizottság végrehajtó közegét, Hannibál Jenő szolgabíró bízta meg a beszédessel.²⁵⁽¹⁰⁴⁾ A szolgabíró halála miatt erre nem került sor. Az új szolgabíró 1879 áprilisában ⁷⁶kapott megbízást az ügy folytatására.²⁶⁽¹⁰⁵⁾ Szeptemberben beszámolt a bizottságnak, hogy a rossz termés miatt az előlegezett összeget képtelen behajtani.²⁷⁽¹⁰⁶⁾ Ekkor a kérdés ismét nyugvópontra tért.

A csatorna ügye a kapuvári főbérnökség újbóli fellépésére 1882 tavaszán kerül ismét a Rába-bizottság napirendjére.²⁸⁽¹⁰⁷⁾ A döntés a szokásos. Mivel azonban a csatorna elkészülte óta már tíz év telt el, az érintett községek a régen végzett munka költségeit már nem akarták magukra vállalni. Elsőnek a kapuvári járás községei – Babot, Mihályi, Osi, Veszvény, Szárföld – folyamodtak a megye köztörvényhatósági bizottságához, hogy a csatorna ásatási költségeinek megfizetése alól mentsek fel őket. A köztörvényhatósági bizottság véleményt kért a Rába-bizottságtól, amely a folyamodók elutasítását javasolta, s egyben a tartozás beszedésének végső határidejéül a következő év március végét tűzte ki, lehetővé téve a szolgabírónak, hogy szükség esetén végrehajtást is alkalmazhat.²⁹⁽¹⁰⁸⁾

A községek a fizetést megtagadták. Horváth Mihály szolgabíró a határidő előtti utolsó napokban valamennyi érintett csornai járási községben végrehajtási eljárást folytatott le, s zár alá vette a község 1883. évi pótdadjának a követelést fedező részét. Ugyanakkor lehetővé tette eljárása ellen a törvényes fellépést.³⁰⁽¹⁰⁹⁾ A községek éltek ezzel és a megye köztörvényhatósági bizottságához folyamodtak.³¹⁽¹¹⁰⁾ Fellebbezésük ugyanazt az utat járta be mint korábban a kapuvári járás községei. Sopron Vármegye Köztörvényhatósági Bizottsága mindkét járás községeit elutasította.³²⁽¹¹¹⁾ Sattler János baboti lakos további fellebbezésére a Közmunka és Közlekedési m. kir. Minisztériumhoz jutott az ügy. Ott Baross Gábor államtitkár a megyétől bekért iratok alapján a döntést jóváhagyta, s a folyamodványt elutasította.³³⁽¹¹²⁾ Ezek után – több mint tíz évvel a munka elvégzését követően – a községeknek nem

maradt más választásuk, minthogy megfizessék a területük alapján rájuk eső részt.

A bősárkányi kanális a Hanság lecsapolásának apró mozzanata. Figyelemre méltóan mutatja be a nagy szabályozásokat megelőző kisebb, helyi munkák lebonyolításának szervezetét, rendszerét, a nagybirtok érdekérvényesítését és ennek eszközeit. Ezentúl a kanális ügye a kialakuló magyar polgári állam ügyviteli, igazgatási eljárásainak konkrét esetét is példázza.

1989. XLIII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE

77 SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE

1989. XLIII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE / Hegyi Imre: Megnyitó „A fa és az alkotó ember. Emberré válás az Alpokalján” kiállításához¹

Hegyi Imre: Megnyitó „A fa és az alkotó ember. Emberré válás az Alpokalján” kiállításához¹⁽¹¹³⁾

„Kicsiny e haza kiterjedése Európa s a roppant világ nagyságához képest, de nagy-jeles férfiainak dicső tettei- és műveiről, gazdag természeti tárgyairól” – olvashatjuk a Magyar orvosok és természetvizsgálók Munkálatai című sorozat 1844. évi kötete elején. Ilyen jeles férfiakkal és dicső tetteikkel az emléket idézi fel a jelen kiállítás.

Engedjék meg azonban, hogy a kiállítás részletes ismertetése helyett először egy igen fontos, de talán nem eléggé számon tartott évfordulóról beszéljek. Az idén van ugyanis 140. évfordulója annak, hogy a Magyarhoni Földtani Társulat gondolata megszületett. Megszületett pedig itt Sopronban az említett Magyar orvosok és természetvizsgálók Sopron–Kismartonban rendezett közgyűlése alkalmával.

Széchenyi István kora ez, azé az emberé, aki igazi reformerként az elszigetelt erők, izoláltan megszülető gondolatok összefogását sürgette, mondván: „egy magányos ember semmi s csak az egyesületnek van hosszú élete és igazi súlya.” Ennek szellemében, szinte az osztódás biológiai törvénye szerint alakulnak meg – egyik a másik után, egyik a másiktól eredve – a különböző társulatok. Bene Ferenc pesti orvosprofesszor 1840-ben kezdeményezte a Magyar orvosok és természetvizsgálók vándorgyűléseinek évenként más és más városban történő összehívását. Az első, 1841. évi pesti vándorgyűlés alkalmával Bugát Pál egyetemi tanár javaslatot tesz a Királyi Magyar Természettudományi Társulat, – a ma is tevékeny jogutód: a TIT – megalapítására. Az 1847-i soproni vándorgyűlésen a magyar orvosok és természetvizsgálók közül Zisper Mátyás Endre besztecerbányai tanár, mineralógus javasolta egy Földismeis-Bányászati Egyesület alapítását a hazai ásványkincsek felkutatására és feltárására, valamint a hanyatló magyar bányászat felvirágoztatására. Javaslata nyomán a következő, 1848. évben megalakult a Magyarhoni Földtani Társulat.

Javaslattevő beszédében Zisper Mátyás meggyőzően támasztja alá indítványa megvalósításának szükségességét. Mindenekelőtt kiemeli a bányászat fontosságát s ennek bizonyítására felhossa, hogy hiteles

adatok szerint az 1740-től 1772. esztendőig eltelt 32 év alatt „a selmeci és körmöci bányákból 100 millió értékű arany került ki, Erdélyben és Nagybányán pedig ugyanazon idő alatt 50 millió értékű nemesérc hozatott föl a napvilágra a föld gyomrából.” Majd rámutatott arra a visszafordíthatatlannak látszó hanyatlásra, amely a korabeli magyar nemesfémányászatot jellemezte s éppen ennek az agonizáló ipárnak az új életre keltése céljából javasolta a már említett földtani-bányászati egyesület megalakítását.

Javaslatát osztatlan sikert aratott az ülés tagjai körében és az ügy pártfogását a gyűlés jelenlevő elnöke, herceg Esterházy Pál védnöksége alá helyezték. Jó taktikai érzékkel, mert a pártfogó főúr azonnal évi 400 arany forint dotációt ígért meg az alapítandó társulat számára.

A megalapítandó társulat gyakorlati célját azon földnek a gondos és tudományos átkutatásában jelölik meg, „melyen élünk, mely mindnyájunknak naponkénti táplálékot nyújt, mely nemzeti jólétünk és gazdaságunk legtisztább, kiapadhatatlan forrása.”

78Az immár megalakult Társulat alapszabálya körültekintően meghatározza a földtan sokoldalú jelentőségét. „Hogy a földtan művelése a bányászat virágzására szükséges, mindenki átlátja, de azon sem lehet kételkedni, miként a gazdaság emelésére is lényegesen hat, és nem mondunk sokat, ha azt állítjuk, hogy minden korszerű gazdának bírnia kell földtani (t.i. talajtani) ismeretekkel: a gazdaság alapja ugyanis a föld lévén, a földtan, vagyis a föld ismerete első és nélkülözhetetlen kellék, ha gazdaság alatt többet kívánunk érteni, mint hagyományilag és tapogatózás által nyert tapasztalások rendezetlen halmazát. A föld ismeretétől függ annak a benne természetű növények kívánataihoz mért helyes megválasztása és elkészítése, a takarmány mennyiségétől az állattenyésztés többé vagy kevésbé virágzó állapota; a nyers termények jósága és bősége nélkül pedig sem ipar, sem kereskedelem nem virágozhatván, világos, hogy a földtan művelése és helyes alkalmazása az álladalom gazdagságát és virágzását eszközi.” – Mi ez, ha nem az autonóm erdészeti termőhelyismeret, – általában a talajtan – tudományos művelésének az igénye és megfogalmazása?

A Selmeci Bányászati és Erdészeti Akadémiának olyan tagjai vettek részt a Magyarhoni Földtani Társulat alapításában, mint Pettkó János, Winkler Jenő, Szabó József, Péch Antal, Zsigmondy Vilmos és mások. Történelmi alakjuk előtt is tisztelgés a mai kiállítás.

Döbbenetes ez a kiállítás, hiszen aki a forgatókönyvét úgy állította össze, hogy a múltba gyökerezőn a jövőt szolgálja: dr. Németh András azóta maga is múlttá vált. ...Az Alma Mater szellemi örökségének lelkiismeretes sáfára volt Németh András. Az örökségből sokat magával vitt, de sokat hagyott a nyomába lépőkre is. Hagyatékának egyik gyöngyszeme e kiállítás forgatókönyve. A *homo faber*, az alkotó embert akarta vele bemutatni, aki a történelme folyamán főleg azáltal maradt fenn és szaporodhatott el, hogy – Gordon Childe, korának egyik leginvenciózusabb régészének kifejezését használva: – önmaga demiurgosza-magateremtőjeként, tökéletesítette az életéhez szükséges tartozékokat, feltételeket, adottságokat, tárgyakat, eszközöket, szerszámokat, amelyek együttesen teszik lehetővé az ember számára, hogy alkalmazkodni tudjon környezetéhez és uralma alá vesse a természetet.

Ebben természetesen benne van az emberi lét egész múltjának mindennapi tapasztalata, ötlete. Hiszen a pattintott kőből vagy a letört ágból készült legegyszerűbb szerszám is hosszú tapasztalat gyümölcse – próbálkozásoké és hibáké, megjegyzett, emlékezetben tartott és összehasonlított benyomásoké. Az elkészítésben való jártasság megfigyelés, visszaemlékezés és gyakorlat útján szerzhető meg.

Nem túlzás, ha azt mondjuk, hogy minden szerszám a *tudomány* megtestesülése, mivel ugyanolyan jellegű megjegyzett, összehasonlított és összegyűjtött tapasztalatok gyakorlati alkalmazásából áll, mint amelyeket

a tudományos képletekben, leírásokban és előírásokban foglaltak rendszerbe és összegezték.

A tisztelgő emlékezés prizmáján a dolgok néha kedvező fénytörést kapnak. Azt hiszem azonban, hogy a jelen kiállítás valóban olyan sokszínűen, összetetten valósult meg, ahogyan azt a forgatókönyv igyekvő összeállítója megálmodta.

Felbecsülhetetlen értéke a kiállításnak, hogy a kiállított tárgyak 85%-a eredeti lelőhelyről származik és ha valami tragikus véletlen folytán megsemmisülnének, újragyűjtésük lehetetlen volna. Lelőhelyükön azóta autót nyújtózkodik, házak állnak, halastavak vize hullámszik. S hogy e megmentett kincseket most itt láthatjuk: Győrvári Ernőnek köszönhetjük. De sem neki, sem a kiállítás megrendezésében önzetlen segítséget nyújtó munkatársainak nem adhatna a sors értékesebb elismerést annál, mint hogy kijelentjük: népünk jövőjét, e kis haza felvirágoztatását és az egyetemes haladást szolgálták munkájukkal. S kell-e ennél több?

Ezekkel a gondolatokkal a kiállítást – in memoriam doctoris Andreae Németh – megnyitom.

1989. XLIII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE / Pándi András: A VI. soproni érembiennálé elé

79 Pándi András: A VI. soproni érembiennálé elé

A nyári művészeti események között a rendszeresen ismétlődő ágazati kiállítások, a biennálék a főszereplők. Megnyílt a Balatoni Kisgrafikai és nemsokára a kisplasztikai Pécsett, a festészeti Szegeden.

Ha valakinek egyszer eszébe jutna (és miért ne jutna?) megrendezni e biennálék válogatott kollekciónak azt a művészettörténeti vezérelvű tárlatot, ahol az értékszemponatok a műfaji újítás, a hagyományos és lelemény összefonódó kérdéskörében csúcsonódnának ki – akkor ott is fontos hely illelné meg a soproni érembiennálét. Kétségtelen: e szobrászati kisműfajban nagyhatalomnak számítunk, a műfaj bemutatóhelye, kétévenkénti kiállítási fókusz azonban távol esik a műfaj jólfőlszerelt nemzetközi alkotótelepétől, a nyíregyházától. Persze az ott elkészített munkák egy része itt is megjelenhet, ahogy az utóbbi évek évfordulós éremzeti készüldései is nyomot hagytak a mostani tárlat éremportré-kínálatán (pl. Liszt, Kosztolányi, Kós Károly).

A tematika változatossága, a műfaj határait feszegető kísérletek; különféle anyagok lehetőségeit próbálgató kísérletek, a kis méreten belül is sokféleséget mutató és szinte alkotóként változó formációk – mind mind éremzetünk sokszínűségét, nagykorúságát s az utóbbi két évtizedben itthon és külföldön megteremtett rangját mutatja.

Biztosan igaz, hogy kevés szó esik, pontosabban alig említik e műfajt, s legjobb eredményeit a sajtó, a TV és rádió. Még mindig nagyobb hétköznapi szenzációnak számít az olajjal festett kép, mint a világszínvonalon álló hazai kisműfajok. Már-már csábít kimondani a furcsa paradoxont: a kisműfajokban vagyunk nagyok. Inkább kérdőjelet tesztek mellé, miközben átgondolom, hogy a kisgrafikának, a 20 cm-nél kisebb lapoknak különálló, önálló fóruma van nálunk és hogy egyetlen, valóban jól megalapozottan nemzetközi hírű kiállításunk a Műcsarnokban háromévente ismétlődő Nemzetközi Kisplasztikai Tárlat.

Vajon mindig így volt ez? A kisműfajokkal is? Műveltük esetleg korábban is magas színvonalon a

kisműfajokat s akkor is alig-alig vett róla tudomást a szakma szűk körén kívüli nagyérdemű, a nyájas közönség? Az, aki figyelője, támogatója-megrendelője, fogyasztója kellene hogy legyen a műfajoknak ma is, akár az exlibrisét rendeli/rendelné meg, akár az egyesületének, vagy saját kerek születésnapjára rendel plakettet. Lehet, hogy csupán – s persze ironikusan mondva – itt is az a baj, hogy nem hoztuk ezt ma divatba. Ha azzá válhatna, akkor gazdag zsebekből egy-egy fényesre kopott érem is előkerülne, nemcsak elrongyolt, csúnya papírpénz.

Tanulságos, ha időben visszpillantunk s egy rögzített pontról nézzük e műfaj korabeli helyzetét. A századfordulón, a nagy világkiállítások sorában igen jelentékeny volt az 1900-as párizsi. Ezen a magyar kultúra teljes spektruma az oktatástól a művészetekig, az ipar, a kereskedelem és a mezőgazdaság, a gépgyártás impozáns széleskörűséggel jelent meg. E világbemutatón természetesen a magyar képzőművészet is szerepelt, nevezetesen a művészetünk körképét is részletesen fölvezető katalógus élén, vélhetőleg a korabeli rangja, fontossága szerinti helyen. Már önmagában ez is irigylésreméltó és elgondolkodtató, különösen ma.

A világkiállítás magyar képzőművészeti anyagáról író Diner Dénes József elismerőleg szól a „plaquetművészetről és a kis szobrászatról”, azaz a kisplasztikáról. Kiemeli Szirmay Antalt, „a kit a párizsi világkiállításon majdnem valamennyi ott képviselt ország kiállítási érmek készítésével megbízott”. Megemlíti, hogy „Szárnovszky Ferenc is jeles a szobrászat ágaiban”. Róla, mármint Szárnovszkyról azt is tudhatjuk, megtudhatjuk, ha utánanézzünk, hogy „francia hatás alatt az újabb magyar éremstílus kezdeményezője”.

A századfordulón tehát így ismerték és ismertették éremművészetünket. Szirmay persze évtizedeket élt-dolgozott Párizsban, de élő-eleven volt a megrendelők s művészek együttműködéséből következően is éremművészetünkben. Az újabb magyar éremstílus 80 éremstílusokkal terebélyesedett gazdaggá és sokszínűvé, Beck Ö. Fülöptől, Ferenczy Bénin át a mai érmészgenerációkig.

Hogy ma mit tudunk Szirmayról és Szárnovszkyról – talán ne firtassuk. Hogy nem ismerjük kellő mélységgel és alaposággal hazai éremművészetünk történetét sem, jól mutatja, hogy e két példaként felmerült név is kérdőjeleket rajzolhat művészettörténeti tudásunk, hazai plakettismeretünk mellé.

A soproni érembiennálé az ismeretet, hézagok pótlását is vállalja visszatekintő tárlataival, jóllehet a rendszeres magyar éremtörténetet nem tudja, nem tudhatja a kiállítás tárlói mellé állítani. A friss, az aktuálisan mai, magyarországi éremtermés bemutatására vállalkozik. Most is sikerrel, egy európai, vagy inkább így: világgranglistán jegyzett kisműfaj, kamaraműfaj, a hazai éremművészet legelső megjelenési fórumaként. Örömiünk ezért is indokolt, amikor a soproni éremgyűjtemény lehetőségeiről értesülünk. Olyan fórumként ahonnan eljutnak az érmek Európa más országaiba, városaiba, ahol már érem-kultúránk követeként, a kis ország nagy éremkultúrája bizonyosságként jelenhetnek meg. Ahol nagykorúságát rég nem kell bizonygatnia. Csak nagykorúként jelen lenni, úgy ahogy érmészeink tudása-tehetsége, nemzetközi rangja érdemesíti erre a szerepre az alkotásokat.

Köszönöm mindazok munkáját, akik hozzájárultak e rang újabb megerősítéséhez. Köszönöm a mecénás városnak, hogy hatodik alkalommal is gondos, pártfogó szeretettel és szakszerű figyelemmel készítette elő az érembiennálét.

1989. XLIII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / MEGEMLÉKEZÉSEK

MEGEMLÉKEZÉSEK

1989. XLIII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / MEGEMLÉKEZÉSEK / Hiller István: Egy soproni „fővádlott” emlékére

Hiller István: Egy soproni „fővádlott” emlékére

1. Korondi (Dergán) Béla György szomorú és tragikus életútja csaknem ismeretlen. Anyakönyvi adatai: 1914. augusztus 16-án született Erzsébetvárosban (Kis-Küküllő). Vallása: római katolikus, atyja Dergán Béla; polgári állása m. kir. őrnagy, lakóhelye: Sopron, Wallner Ignác út 32.¹⁽¹¹⁴⁾ 1949. október 15-én a Rajk-perben halálra ítélték és kivégezték.

2. Dergán Béla a soproni bencés diák. Az 1924–25. iskolai évről szóló értesítőből megtudjuk,²⁽¹¹⁵⁾ hogy kiváló tanári kar volt a Pannonhalmi Szent Benedek-rend gimnáziumában: Borosay Dávid,³⁽¹¹⁶⁾ Dr. Mérei Kálmán, Dr. Gerecs Szaléz, Nelky István, Kovács Adolf, Rozman Richárd, Dr. Garami Elek, Dr. Barcza Leánder, Dr. Hollós Ildefonz, Dr. Horváth Detre, Sziklai Jenő, Maros Cirjék, Dr. Berzsenyi Fábián, Bodorkós Gilbert, Havasi Lucius, Dukics Aurél. Ott voltak a „világiak” is, mint Tscheik Kálmán rajztanár (később magyarosított Csipkésre), Almássy Gusztáv tornatanár, azután a nem katolikusok hitoktatói: Várallyay János evangélikus, Padl Dénes református, Rosenberg Adolf izraelita hitoktató. Ilyen iskolába írárták be szülei Dergán Bélát az 1924–25. tanév első osztályába. A helytörténet számára érdekes lehet, hogy osztálytársa volt többek között Radó Ferenc, Schusterits Jenő, Mindel Alfonz, Kóczán István, ⁸¹Stubna Valér stb. Mint egykori bencés diák, magam is emlékszem, hogy nem volt dicsőség, ha valaki magaviseletből kettést kapott. Ő már az első évben is ezt kapta, azután még többször is. Ismertetésre kerülő életútja teszi fel a kérdést bennem, miért: szegénységéből fakadó igazságkeresés, ebből adódó nyugtalanság, elégedetlenség, rebelliség, másra vágyás, netán az ottani szellemmel való szembenállás? Ez utóbbi azért valószínűsíthető, mert „Hit- és erkölcsstanból” is volt többször kettese. Tehát nem nagyon szerethette ezt a tárgyat, amely pedig a bencéseknél nagyon meghatározó, szigorú tárgy volt. Akinek ebből kettese volt, annak magaviseleti jegye sem lehetett jobb. Ezt általában összefüggésbe hozták. Gimnáziumi jegyei egyébként jók voltak, kiegyensúlyozottságot mutattak. 1932-ben érettségizett.

3. Az erdőmérnökhallgató.

Az Erdészeti és Faipari Egyetem Levéltárának dokumentumai szerint: 743–1936/37. szám. A nagyméltóságú m. kir. Belügyminisztérium 82.997/II a./ 1936. számú rendeletével, Dergán Béla családi nevét „Korondira” változtatta. Sopron, 1937. március 12. Széki János s. k. e. i. dékán.”

Az 1933/34-es tanévre iratkozott be erdőmérnökhallgatónak. A nagy erdőszprofesszori karnál vizsgázott. Nemzetközileg is elismert professzorok igazolják eredményes vizsgáit: Walek, Stasney, Vági, Boleman, Fehér, Mihalovits. Kötelező tárgy volt a „Korszerű honvédelem feladatai” című is. Ennek a tárgynak előadói ugyancsak „professzorai” voltak tárgyuknak, függetlenül attól, hogy egyesek háborús bűnösökké váltak, mások viszont ellenállók. Ezt a tárgyat az első félévben vitéz Grassynál, a [82](#) másodikban vitéz Hellebronthnál hallgatta és jó eredménnyel vizsgázott.[4\(117\)](#) Az persze más kérdés, mit adtak elő ezek a meghívott vezérkari tisztek. Többsége bizonyára nacionalizmust, sovinizmust, militarizmust is plántált hallgatóiba. A fasisztaellenes magyar vezérkari tiszt, Kéri Kálmán akkori pozsonyi katonai attasé, aki Pozsonyból járt Sopronba előadásai megtartására, viszont a magyarság megtartását hirdette és a német imperializmus ellen lépett fel előadásaiban.[5\(118\)](#) Mindezt Korondi későbbi vallomásához kapcsolódóan is írom.

Korondi (Dergán) Béla tanulmányi eredményei változatosak az 1934–35-ös szemeszterekben, a nagytekintélyű professzoroknál jelesre, jóra és elégségesre vizsgázik.

Utolsó féléve szántizsta jeles, sőt erdőgazdasági politikából Lesenyi professzor kitüntetéssel minősíti.

Azután következik a záradék: „Hogy az erzsébetvárosi születésű Korondi Béla az erdőmérnöki szakosztályt a kötelezően előírt összes tantárgyából tett vizsgálatok alapján teljesen elvégezte... stb. hivatalosan bizonyítjuk Sopronban 1937. évi július 28-án. Széki János e. i. dékán. Lichner József főiskolai titkár. Erkölcsi magaviselete: a szabályoknak teljesen megfelelő.”

Évfolyamtársai voltak többek között: Farkas Vilmos, Mátyás Vilmos, Party István, Roller Kálmán, Szederjei Ákos stb. 18-an végeztek 1937-ben.

4. Korondi (Dergán) Béla neve egy koncepció perben tűnik fel ismét. Akkor már senki sem tudja, hogy soproni diák, soproni egyetemi hallgató volt, itt végzett erdőmérnök: 1949. áü. 85/166/2. szám

„A budapesti államügyészségtől.

Népbíróságnak Budapest.

A demokratikus államrend megdöntésére irányuló büntett és más bűncselekmények miatt Rajk László és társai elleni bűnügyben a nyomozás iratait a következő

VÁDIRAT

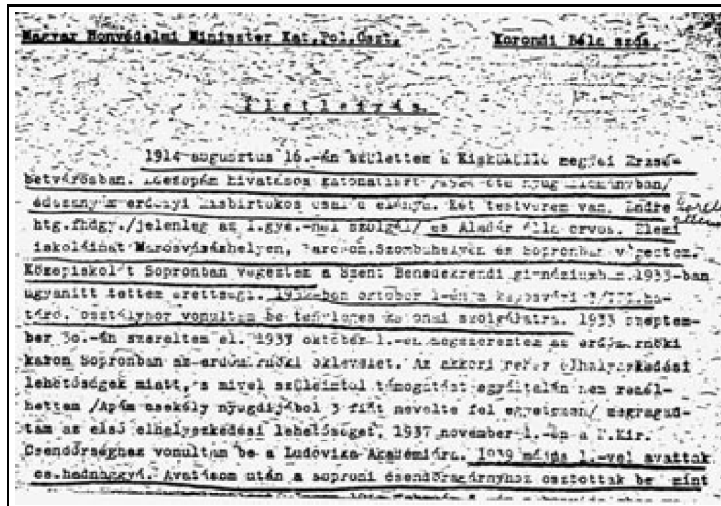
mellett küldöm meg. Vádat emelek...

Korondy Béla ellen, aki 1914 augusztus 16-án Erzsébetvárosban született, nős Poltáry Edittel. Ludovika Akadémiát végzett, volt rendőrezredes, budapesti lakos, egyrendbeli, az 1946: VII. 1. §. 1. bekezdésében meghatározott és folytatólagosan elkövetett, a demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedés vezetésének büntette... miatt...”

A Rajk per ismertetése nem ide való. A lényeg: azzal vádolták ezt a szerencsétlen embert, hogy „A Horthy-fasizmus alatt mint csendőrszázados szolgált. Pálffy György intézte el igazolását és őrnagyi rangban becsempészte a demokratikus honvédségbe. Pálffy ezután Rajk László kémszervezetének megerősítése végett Korondyt a belügyminisztériumnak adta át, ahol Rajk rendőrezredessé nevezette ki. Rajk azt a feladatot adta volna Korondynak, hogy volt csendőrökből, horthysta katonatisztekéből, továbbszolgáló altisztekből és egyéb csőcselékből, olyan – számára megbízható – zászlóaljot szervezzen, mely a Köztársaság ellen feltétlenül rendelkezésre álljon.” Folytatni lehetne még a vádiratot és a szörnyű „vallomásokat”: állítólag neki kellett volna megölnie a vezetőket!

835. A csendőrtiszt

A bíróság előtt bűnösnek vallotta magát. Elismerte, hogy a Ludovika Akadémia és a csendőrtiszti tanfolyam elvégzése után 1939-ben került ki a csendőrségre mint hadnagy, hogy 1942-ig különböző vidéki beosztásokban, 1942-től pedig Budapesten az Államvédelmi Központ vezetőhelyettesének segédtsíztjeként teljesített szolgálatot. Ez idő alatt a csendőrségnél erős sovinszta politikai felfogás alakult ki benne és megszokta azt, hogy az előljárótól kapott parancsokat minden különösebb gondolkodás nélkül teljesítse.

Alig képzelhető el, hogy 1937 és 1939 között elvégezte a Ludovika Akadémiát, mert az négy, illetve később három éves volt. A csendőrtiszti tanfolyamot végezte el. Ezt megerősíti Dr. Pankotai Gábor ny. professzor, aki ismerte Korondit és életútját. Szerinte két erdőmérnök került a csendőrséghez, Korondi és Margó Pál. Levéltárunk bizonyítékai szerint Margó (Esztergomban született 1913-ban) 1940-ben végzett, tehát jóval később kerülhetett a csendőrség testületébe. Pankotai szerint a két erdőmérnök úgy került a csendőrséghez, hogy ez a testület hirdetményt, illetve pályázatot tett közzé valamennyi végzett hallgató, diplomás megnyerésére, „a megnagyobbodott ország” csendőri ellátására.

1942-ben Korondi Béla az Államvédelmi Központban Kudar Lajos csendőr ezredes segédtisztje lett századosi rangban. Kudar az Államvédelmi Központ helyettes vezetője volt 1942–44 között. Miután ennek a testületnek vezetőjét, Újszászy Istvánt letartóztatták, gyakorlatilag Kudar lett az Államvédelmi Központ (ÁVK.) tényleges vezetője. Korondi tehát mindent tudott, amit Kudar. Kudar Lajos 1944 szeptemberében megszervezte a Faraghó Gábor által vezetett fegyverszüneti delegáció útjának biztosítását. A nyilas puccs után, 1945. október 15-e után kapcsolatba lépett az ellenállási mozgalommal, a Kommunista Párttal és a Szociáldemokrata Párt képviselőivel. Kudar több száz antifasiszta, baloldali személy letartóztatását megakadályozta úgy, hogy a letartóztatandók listáját átadta Rosner Margit és Dr. Kováts István ellenállóknak, akik az érintetteket megfelelő időben értesítették. Ezt a tevékenységet a 84nyilas kormányzat szervei felfedték és Kudart 1944. december 5-én letartóztatták. Több börtönben kínozták, majd december közepén átadták a Gestapónak. A német titkos rendőrség emberei azután 1945. február 11-én kivégezték.

6. A csendőrtiszt Korondi mint ellenálló.

Korondi, aki mindenben segítőtársa és ellenállótársa volt Kudarnak, 1944. szeptemberében megszervezte a Horthy Miklós kormányzó által Moszkvába küldött fegyverszüneti bizottság tagjainak biztonságos útját. Nyerges Pállal együtt Korondi a delegáció tagjait Gácsra, a szlovák határra kísérte, felvette az összeköttetést a delegáció elé küldött szovjet tisztekkel, majd fegyverrel biztosította a fegyverszüneti bizottság tagjainak átjutását a határon túlra.

1944. december 4-én a Gestapo letartóztatja és vallatja. Egy hónap múlva, 1945. január negyedikén sikerül megszöknie. Budapesten bujkál, megint csak egy hónapig 1944. február 4-étől március 24-ig a 320. szovjet hadosztály 801. ezredében fegyverrel harcol, résztvesz Buda és a Dunántúl felszabadításában. Minderről a Rajk-perben szó sem esik, neve viszont következetesen y-nal szerepel, tévesen, de biztosan tudatosan. Ami tény, a felszabadulás után Pálffy György bevonja a demokratikus hadsereg szervezésébe. Pálffy (Osterreicher) György, mint az új magyar demokratikus hadsereg egyik szervezője, 1945-től a Honvédelmi Minisztérium Katonapolitikai Osztályának vezetője, 1946-tól a Határőr-Parancsnokság vezetője, a Magyar Kommunista Párt katonai bizottságának vezetője, majd altábornagyi rangban honvédelmi miniszterhelyettes és a Magyar Néphadsereg főfelügyelője bevonja Korondit ebbe a nagy katonai szervező munkába. Korondi őrnagyként segíti Pálffy törekvéseit a demokratikus honvédségben. Idézet a Rajk-perből: „A Horthy-fasizmus alatt mint csendőrszázados 85szolgált. Pálffy György intézte el igazolását és őrnagyi rangban becsempészte a demokratikus honvédségbe. Pálffy ezután Rajk László kémszervezetének megerősítése végett Korondyt a belügyminisztériumnak adta át, ahol Rajk rendőrezredessé nevezette ki.” ...Ezzel szemben az igazság az, hogy a felszabadulás után számos magas poszton becsületesen és következetesen szolgált a néphatalmat. 1945 augusztusában a katonapolitikai osztályra került, mint a második főcsoport vezetője. 1946 tavaszán a határőrség főparancsnoksága 1/b osztályának vezetője, 1946 novemberében átkerült a belügyminisztériumba. Mint a karhatalmi alosztály vezetője megszervezi a karhatalmi alakulatokat. Ezt követően a belügyminisztérium kiképzési osztályának vezetője lesz ezredesi rangban.

1949. június 6-án tartóztatták le. A Népbíróság külön tanácsa 1949. szeptember 24-én hirdetett ítéletet a Rajk-perben. „A külön tanács Pálffy György és Korondy Béla vádlottak ellen emelt vád tárgyában megállapítja hatáskörének hiányát, s ennek eredményeként nevezettek ügyét elkülönítve, azt az illetékes katonai bíróság elé utasítja (Bp. 263. §. Tc. 111. §.)” Vö. Rajk László és társai a Népbíróság előtt. Bp., 1949; lásd még a Korondi (Dergán) Béla címszót: A magyar antifasiszta ellenállás és a partizánmozgalom. Kislexikon. Bp., 1987. c. könyvben.

Korondi (Dergán) Bélát 1949. október 15-én mint a Rajk László és társai elleni per egyik fővádlottját kötél

általi halálra ítélték és az ítéletet végrehajtották. 1955-ben rehabilitálták...

7. A közelmúltban Korondi Béla családjától néhány értékes dokumentumot kaptam tanulmányozásra, illetve feldolgozásra. (Ezúton is köszönöm!) Ezekből idézek azzal a szándékkal, hogy az eddig leírtakat pontosítsam, illetve bizonyítsam és kiegészítsem.

Korondi Béla igazolási kérelméből, melyet 1945. május 11-én nyújtott be „A volt csendőrök igazolására alakult igazoló bizottságnak”: 1932-ben érettségiztem, érettségi után karpaszományos évemet szolgáltam le a 3/III. határőr osztálynál. 1933. szeptember végén szereltem le és ekkor a József Nádor Műegyetem erdőmérnöki osztályára iratkoztam be Sopronban. 1937. október 1-én szereztem meg az erdőmérnöki diplomát. Ekkor, mivel Édesapám nyugdíjából egyetemen levő öcsémet taníttatni nem tudta, sürgős elhelyezkedés után néztem, hogy öcsémet tanulmányaiban segíteni tudjam. Mint erdőmérnök, az akkori viszonyok között, nem tudtam megfelelő állást kapni, ezért pályáztam a csendőrséghez, hova fel is vettem, 1937. november elején vonultam be a Ludovika Akadémiára a csendőrtiszti tanfolyamra. 1939. április 30-án avattak csendőrhadnaggyá és beosztottak a soproni csendőrszárnyhoz, mint szárnyparancsnok helyettest. Innen 1940. február 4-én tartósan vezényeltek Magyaróvárra a III. árkásztábor parancsnoksághoz /:honvédséghez:/ műszaki kiképzésre. 1940. július 4-én elvezényeltek Adonyba /Fehérvár/ a 102. hadtáp zászlóaljhoz. Itt voltam századparancsnok a 102/4. hadtápszázadnál. 1940 október 12-én osztottak be a szombathelyi 3. csendőrnnyomozó alosztályhoz, mint beosztott tisztet. 1942. július 10-én helyeztek át Budapestre a Belügyminisztériumban megalakult Államvédelmi Központba, mint személyi segéd tisztet. 1944. október 15-e után az Államvédelmi Központ vezetőjét, vitéz Kuthy László vk. ezredest a német biztonsági rendészet /:Gestapo:/ őrizetbe vette és az Államvédelmi Központ működését /:mint nyilas ellenes szervet:/ megszüntették. Az Államvédelmi Központba beosztottak továbbra is együttmaradtak azzal, hogy beosztásukról később történik intézkedés. 1944. december 2-án a német biztonsági rendészet őrizetbe vette vitéz Kudar Lajos csendőrezredest, a volt Államvédelmi Központ vezetőhelyettesét, 1944. december 4-én pedig engem és dr. Nyerges Pál csendőrszázadost, valamennyiünket nyilas és németellenes tevékenység miatt. 1945. január 4-ig a Pestvidéki Törvényszék Fő-utcai fogházának 220-as cellájában voltam elzárva, dr. Nyerges Pál csendőrszázadossal együtt, ekkor az előnyomuló orosz csapatok miatt a Fő-utcai fogházból Pestre hozták át bennünket és a Markó utcai fogháznak akartak átadni. A Kohári utcában sikerült a Gestapo őrizetéből megszökni, s először rokonaimnál, majd az I. hadtest loellátó parancsnokságánál levő dr. Kemény Armand állatorvos zászlós barátomnál rejtőzködtem. 1945. január utolsó napjaiban sikerült rávennem a Lóellátó parancsnokságnál levő tiszteket, hogy valamennyien menjünk át az orosz csapatokhoz. Az előttünk levő német vonalak miatt 86csak 1945. február 3-án sikerült az orosz csapatokkal összeköttetést létesítenem, kikkel részletesen megbeszéltük átmenetelnünket. 1945. február 4-én mentem át az orosz csapatokhoz, magammal víve kb. 15 tisztet és 600 fő legénységet. Az orosz csapatokhoz történt átmenetelem után a 320-as orosz divisio 801. ezredének katonai ellenőrző /:Contrasvirc:/ parancsnokságához osztottak be, hol 1945. március 24-ig nyilasok, német ügynökök felkutatásában és a polgári lakosság ellenőrzésében vettem részt. 1945. március 24-én, mivel az Magyarország területét elhagyta – felsőbb parancsra – útbaindított az orosz parancsnokságom a magyar hadsereghez. 1945. március 29-én jelentkeztem Debrecenben a Magyar Honvédelmi Minisztériumban, hol azt a parancsot kaptam, hogy várjak amíg a csendőrségi személyek igazolásának rendezése megtörténik és akkor ott kérem igazolásomat.

Igazolásomra az alábbiakat hozom fel: Az Államvédelmi Központnál volt beosztásom alatt állandóan német és nemzetiszocialista ellenes cselekményekben vettem részt. 1944. év nyarán az akkor Budapesten tartózkodó angol megbízott ezredest én vittem a tárgyalásokra, s amikor a Gestapo nyomára jutott, és

szállítottam gépkocsival egyik rejtékhelyről a másikra, mindaddig, míg repülőgépen az országot el nem hagyta.

1944. év szeptember 28-án a Moszkvában kiküldött magyar delegáció részére én vittem Budapestről az okmányokat Gácsra és ugyanezen éjjel fegyveresen átkísértem a delegációt Szlovákiába az orosz csapatokhoz.

1944. október 18-án vitéz Vörös János vezérezredes elfogására lettem kiküldve Balatonfüredre. Itt fiának tudtára adtam, hogy édesapját nem akarom elfogni, sőt menekülését, amennyire csak tudom, elő akarom segíteni. Megbeszéltem vele azt, hogy amennyiben esetleg mások kikérdeznék, milyen vallomást tegyen, hogy a nyomozást félrevezesse. Ezenfelül én magam, mivel megállapítottam, hogy vitéz Vörös János vezérezredes még nem tudott az orosz csapatokhoz átmenni, nem vonultam be jelentést tenni, hogy a nyomozást késleltessem, s bevonulásom után is hamis jelentést tettem felderitésem eredményéről.

Fentiekén kívül /:dr. Nyerges Pál szds-n keresztül:/ Szálasiék uralomrajutása után állandó összeköttetésben voltam a budapesti ellenállási mozgalommal és minden alkalmat megragadtam a nyilas kormány intézkedéseinek lehetőségem szerinti hatástalanítására. Ezen tevékenységeim miatt vett a Gestapó őrizetbe, s amennyiben szökésem nem sikerült volna, minden valószínűség szerint én is vitéz Kudar ezredes sorsára jutottam volna, kit a németek a Várból való kitorésük előtt a foglyok közül elvittek, s azóta nyoma veszett /:kivégezték:/.

Zsidók összeszedésében, vérengzésekben és népellenes cselekedetben soha részt nem vettem.

Fentiek igazolására megnevezem:

Faraghó Gábor vezérezredes Közellátási Miniszter, gróf Teleki Géza Kultuszminiszter, Szent-Iváni Domonkos rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter, Vörös Tibor H.M. szárnysegéd urakat.

Budapest, 1945. évi május hó 11.”

Az iratokhoz csatolt egy nyilatkozatot is, melyet Géczy József főhadnagy adott Korondi kérésére Szekszárdon, 1946. szeptember 24.-én. Ebben a tanú megerősíti és igazolja a fentieket és hozzáteszi: „Ki kell emelnem, hogy Korondi századossal letartóztatásban volt Kudar Lajos alezredest a Gestapo kivégezte, viszont a tőlük megmenekült dr. Nyerges Pál és Korondi Béla századosokat a nyilas nemzeti számonkérő parancsnokság halálraítélte és pedig oly módon, hogy azt rajtuk – feltalálásuk esetén azonnal végre kell hajtani. Erről közvetlen tudomásom volt, mivel az N.Sz.K. (Nemzeti Számonkérő Központ. Szerző megjegyzése.) gyilkosai közül Nagy Zsombor és Csergő Endre, valamint Radó Endre századosok előttem is hangoztattak. Ebben az időben pedig a laktanya másik épületében Nagy Zsombor százados kétszer is megjelent, s csak Korondi személyének tartózkodási helyét ismerők becsületén múlt, hogy nem került kézre.

LEGFŐBB ÜGYÉSZ

1949-ben kivégzett
Korondi Béla rehabilitálása

4240/1956.

KORONDI BÉLANÉ.

Igazolom, hogy férje, Korondi Béla ellen 1949 évben lefolytatott büntető eljárás alaptalannak bizonyult és ezért, - a perújítási eljárás során, - a Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bírósága az Ön férjét valamennyi vádpont alól, jogerősen felmentette.

A Legfelsőbb Bíróság felmentő ítéletének száma: Katf.00101/1955.

Budapest, 1956. május 21.

Kon György
Kon György

88A szervezkedés folyamán parlamenterteink, Péterffy vonatcsapatbeli hadapródörmmester vezetésével az oroszokkal a tárgyalást felvették, amelynek eredményeképp a fent felsorolt erők a fegyvert minden ellenállás nélkül letették, amely több mint ötszáz embert jelentett.”

Még részletesebb felvilágosítást kapunk Korondi Béla rendőr ezredes (BM.IV/1. b. vidéki aloszt. vezető aláírással) 1949. április 6-án kelt „Életleírásából”.

Idézetek ebből: ...„Itt (1. hadtest. Szerző megjegyzése.) az alakulathoz beosztott tiszteket sikerült rábeszelnem arra, hogy az alakulattal együtt menjünk át az orosz csapatokhoz, s ennek eredményeképpen 24 tiszttel és 600 emberrel II. hó 3-án az orosz csapatokhoz mentünk át.” Ennek előzménye az volt, hogy amikor 1944-ben összekötésbe került a Bajcsy-Zsilinszky-féle ellenállási mozgalommal, illetve amikor 1944. szeptember 28-án a Moszkvába kiküldött fegyverszüneti bizottságot Nyerges századossal átvitték a szovjet egységekhez, a szovjetek visszaküldték a két tiszte, Korondi ettől az időponttól október 17-ig mint összekötő és futártiszt működött közre a szovjet csapatoknál. Ebben a tevékenységében nagy hasznát vette, hogy jól értett a gépkocsikhoz, amit mint „gépkocsivezető vagy kísérő” is kamatoztatott. „II. 14-én az ezreddel együtt (a szovjet 320. divízió 801. ezredének kontrasirque parancsnoksága alatt) Pilisvörösvárra

vezényeltek, ahol a Budapestről kitört német alakulatoknak a pilisvörösvári erdőben való felszámolásában vettem részt. ...II. 27-én az ezreddel Adonyba mentünk és a székesfehérvári arcvonalon Adony és Perkáta között március 17-ig arcvonalsszolgálatot teljesítettem. III. 17-én és 19-én a meginduló orosz offenzívával Felsőszolgaegyháza, Sárosd, Sárkeresztúron, Kálózon keresztül Polgárdi-ig törtünk elő az ezreddel, Innen Enyingen, Balatonbozsok, Akarattyán keresztül Balatonkeneséig törtünk előre. Utána Balatonfüzfő és Vörösberénybe.” Innen indult parancsra Debrecenbe a megalakuló magyar hadsereghez, ahová március 29-én érkezett meg. Itt teljesített magas beosztásokban szolgálatot. 1946. április elsején átvette a Honvéd Határőr Főparancsnokság 1. b. osztályának vezetését. Katonai pályafutása – mint már leírtam – egyre felfelé ívelt. Pártbeli tevékenységéről írja: „1945-ben a kat. pol. osztály keretében felsőfokú szemináriumot végeztem, 1946. máj. 1–15-ig központi pártiskolán kéthetes honvédtiszti pártiskolát végeztem, 1948. ápr. 4-től június 29-ig a köp. pártiskolán (Bp. Daróci út) háromhónapos pártiskolát végeztem. Kitüntetésem: Magyar Szabadság Érdemérem bronz fokozata, Magyar Köztársasági Érdemérem arany fokozata, 48-as díszérem, rendőrségi Szolgálati Jel bronz fokozata, Buda elfoglalásáért kapott orosz kitüntetés.”

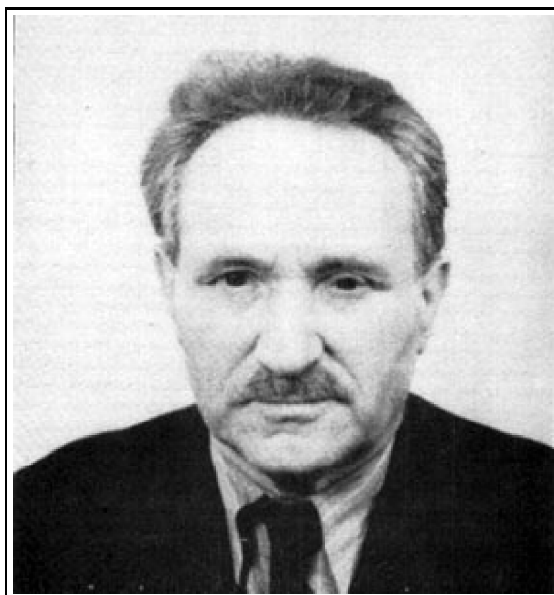
Kornis Pál írja „Tanúként jelentkezem” c. könyvében, (Bp. 1988. Zrínyi K.) hogy Korondinak a Határőrség megszervezésében éppen a részletes szervezési feladatok jutottak. Igen rövid idő alatt megszervezte a tervezett 14 határőr-zászlóalj és kijelölte a zászlóaljparancsnokságok székhelyét is. „Sopron (Csepreg) volt a 7. hv. zj.” Kornis így emlékezik vissza a Korondi Bélára a határőrség megszervezésének időszakából: „...Vasárnap délre annyira előrehaladtunk, hogy hazamehettünk ebédelni. Most is előttem van Korondy (sic!) Béla elégedett arca, ahogy az Alkotás utcánál ezen a napsütéses márciusi délelőttön a jól végzett munka tudatával elbúcsúztunk. Ma is végigfut hátamon a hideg, ha arra gondolok, hogy alig három és fél évvel később már nem élt. Koholt vádak alapján ítélték halálra és végezték ki. Szeretném a feledés homályából felidézni ennek a derék embernek a nevét, az arcát, aki oly hatalmas utat tett meg, míg Horthy csendőrtisztjéből eljutott a kommunista pártig és azért élt mártírháláláig.”⁶⁽¹¹⁹⁾

Korondi Béla most lenne 75 éves.

1989. XLIII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / MEGEMLEKEZÉSEK / 89Németh Alajos: Szarka Gyula soproni néptanító küzdelmes életútja (1888–1969)

89Németh Alajos: Szarka Gyula soproni néptanító küzdelmes életútja (1888–1969)

Szarka Gyula 1888. szeptember 26-án született Bogyoszló községben. Egy derék, becsületes gazdálkodó vendéglős 14 gyermeke közt volt az egyik, akinek testvéreivel együtt kellett vállalnia és a szülőkkel megosztania a nem kis gondokat.

Mikor Gyula befejezte az elemi iskolai éveket, időközben úgy-ahogy a német nyelvet is elsajátította, vakációk idején Kismartonban (ma Eisenstadt Burgenlandban). Akkoriban ez egyáltalán nem volt ritkaság, különösen a nyugati országrészekben, hogy egyes szülők, főleg, akiknek rokonsága is volt német nyelvű községekben, magyar gyermekeiket oda küldték „német szót tanulni”.

Atyja azért is tette ezt – jóllehet az édesanya közben meghalt és a gondok szaporodtak –, hogy Gyula fiát a súlyos gondok ellenére is tovább taníttathassa. Beadta kismartoni polgári iskolába. A polgári iskola utolsó évét Kapuvárott végezte. Az iskola befejezése után Bajára került az – akkor még négyosztályos – tanítóképzőbe. 17 éves volt, II. osztályos képzős, amikor apja is elköltözött az élők sorából. Teljesen árva maradt. Szorgalma és jó tehetsége mellett bizonyára árvaságának is köszönhette, hogy a képzőt teljes államsegéllyel, kitűnő eredménnyel végezte. A képesítő vizsgálaton is kitűnő oklevelet szerzett. Kiváló és jóakaró igazgatójának, Scherer Sándornak ⁹⁰is nagy része volt abban, hogy tanulmányait befejezhette. Tanítói pályáját élete végéig elsősorban hivatásnak tekintette.

Egy barátja tanácsára megpályázta Lövé községnek akkor éppen megüresedésben lévő egyik tanítói állását. Az ottani iskolaszék 1907. október 15-én egyhangúlag megválasztotta. Alig egy évet töltött első állomáshelyén; a fentebb említett igazgatójának ajánlására Várady Lipót Árpád, a Szent László Társulat¹⁽¹²⁰⁾ elnöke megbízta magyar iskola szervezésével a romániai Braila²⁽¹²¹⁾ nevű városban. 1908 szeptemberében már meg is nyílt az iskola 55 tanulóval. 1910-ben kisdédóvót is szervezett, majd az iskolát két tanerőssé fejlesztette. A kivándorolt székely ifjakkból önművelődési egyesületet alapított, amely a Brailán élő magyarok kulturális igényeit volt hivatva kielégíteni.

Közben írásai jelentek meg a Bukaresti Magyar Újságban, a Romániai Magyar Hírlapban és a Szt. István király c. Bukarestben megjelenő folyóiratban.

1910-ben megnősült. Feleségül vette Egyházásfaluból Horváth József vendéglős és Böcskey Julianna leányát, Irént. Házasságukból 4 gyermek született. Kettő meghalt: egyik két és fél éves korában, a másik 22. évében. A másik kettő ma is él: Szarka Árpád ny. középiskolai tanár, jól ismert festőművész, és nővére

Ildikó, ny. tanítónő.

1912. május 24-én a Szent László Társulat elnöke, most már győri püspök is, kinevezte a két tanerős brailai róm. kat. magyar iskolához igazgató tanítónak. Ezt az állását 1912. szept. 1-jén foglalta el. Igazgatósága alatt létesült a „katolikus magyar iskola impozáns épülete”, majd az iskolából kikerült lányok részére a három évfolyamú alsófokú ipariskola, „hogy a magyar leányifjúság minél hosszabb ideig maradjon az iskola oltalma alatt”. Arra is volt gondja, hogy „az iskolából kikerült fiúk budapesti iparosoknál mint tanoncok helyezkedhessenek el. Több érdemes tanítványát magyarországi középiskolába irányította.”

Vérhasban megbetegedett, amikor 1914-ben kitört a világháború, és a soproni 76-os gyalogezredbe kapott behívót. Hamarosan kitudódott, hogy ezt a gyalogezredet már a háború elején kiszállították a frontra Přemysl vára védelmére, s hogy kegyetlenül véres harcokban nagyon sok magyar katona halt hősi halált, köztük nagy számmal a soproni Szélmalom-kaszárnyából. Akik ismerték Szarka Gyulát, bizonyára úgy gondolkodtak, hogy az a bizonyos vérhas volt a szerencséje, hogy nem kellett a 76-osokkal a frontra mennie, sőt később sem kapott behívót. Amíg lábadozó volt, Bécsbe rendelték tolmácsként az Északi pályaudvarra. Ott érte a katonai szolgálat alóli felmentés. A már említett Várady L. Árpád, most már kalocsai érsek közbenjárásának köszönhetően ezt az akkoriban igen nagy, kivételes eseményt.

Felgyógyulása után, 1915. jan. 1-jén sürgősen visszarendelték állomáshelyére, Brailára. Ott minden szabadidejét a hadbavonultak családjai ügyes-bajos dolgai elintézésére fordította. Délutánonként a magyar konzulátuson – magyarul tudók hiányában – a magyar levelezés volt a feladata. Arra is szakított időt, hogy gypajút gyűjtessen, azt megfonassa, és iskolája leány növendékeivel feldolgoztassa, majd a harcoló katonák részére küldesse.

Brailán érte a románok átállása az antant seregeihez, és hadüzenete az előbbi szövetségeseknek, a Központi Hatalmaknak, köztük az Osztrák–Magyar Monarchiának. Szarka Gyula a konzulátuson keresett menedéket, de menedék nyújtása helyett letartóztatták és börtönbe vetették, mint túszt. Később internálták egy koncentrációs táborba, helyesebben egy hírhedt haláltáborba. Az előbbiben 8, az utóbbiban 14 hónapot töltött. Ott is az internált magyarok szószólója és választott képviselője volt. Mint ilyen, a svájci követség megbízottjának egyik látogatása alkalmával feltárta az internáltak szörnyű helyzetét.

91 1918-ban az internálótáborból megszökött, és Budapestre, családjához utazott. A háború befejezése után megint visszatért Brailába, és újra hozzálátott iskolája szervezéséhez. Ebbeli tevékenysége nem tarthatott sokáig: 1919 márciusában hivatalos végzést kapott azzal az utasítással, hogy el kell hagynia Romániát. Azt is közölték vele, hogy Budapestre kapott beosztást a – már említett – Szent László Társulatnál, és hogy annak az ügyvezetésébe kapcsolódjék bele.

Brailával kapcsolatban halljuk, illetőleg olvassuk az ő máig fennmaradt feljegyzését, sorait: „A kivándorolt magyarok mindenese voltam ott. Ügyes-bajos dolgaikat intéztem, az osztrák–magyar konzulátus magyar levelezését, mivel nem volt egyetlen magyarul írni tudó tisztviselője sem. Mindig azt kerestem, hogyan lehetnék népem segítségére. Nem volt iskolámnak egyetlen tanulója sem, aki a szorgalmi időben éhezett volna, vagy ruhában hiányt szenvedett volna. Az iskolámhoz beosztott magyar pappal felkerestük a magyar és osztrák kolónia tehetősebb tagjait, és nem hagytunk békét nekik, amíg tanítványaink megsegítésére áldozatot nem hoztak. Könyvekkel a Szent László Társulat látta el a romániai katolikus magyar iskolák tanulóit.”

Budapesten érte a meglepő értesítés: A király 2177/1917. sz. a. a II. osztályú polgári hadi érdemkeresztrel

tüntette ki.

Mikor 1919-ben a Szent László Társulat működését beszüntették, alkalmazottait az állam vette át. Szarka Gyulát – mint állami tanítót – saját kérésére a soproni róm. kat. fiúiskolához osztották be, miután annak iskolaszéke 1922. jún. 24-én meghívta egyik újonnan szervezett tanítói állására.

Sopronban csakhamar bekapcsolódott a város kulturális életébe. Működő tagja lett a Liszt Ferenc Zeneegyesületnek; a Dalfűzér Férfi Dalegyesületet vezette; sokat fáradozott a népművelés terén. Vezette a felnőttek magyar nyelvű tanfolyamát; tagja volt a Soproni Népművelési Bizottságnak; éveken át vezette a katonák analfabéta tanfolyamát; több egyesületben előadásokat tartott; pedagógiai szemináriumok egykori előadója volt. Cikkei jelentek meg a Soproni Hírlap és a Sopronvármegye című helyi lapokban; a Soproni Újságban; sportbeszámolóit az Oedenburger Zeitungban; a Dunántúli Tanítók Lapjában; rendes munkatársa volt a Soproni Katolikus Élet c. helyi lapnak.

1935. június 20-án a győri püspök igazgatói címet adományozott neki. A vallás- és közoktatásügyi miniszter ugyanazon év nov. 18-án a soproni járás I. körzetének iskolafelügyelőjévé nevezte ki. Ezt a – sok gonddal és munkával járó – tisztséget 6 éven át viselte. Mikor érezte, hogy az ebből származó kötelezettségét nagy elfoglaltsága miatt már nem teljesítheti, a tankerületi királyi főigazgató a körzeti iskolafelügyeleti teendők ellátása alól saját kérelmére felmentette.

Sopron vármegye tanítóóságának a bizalma is feléje fordult, amikor 1939. november havi közgyűlésén egyhangúlag a Sopronvármegyei Általános Tanító Egyesület elnökévé választotta.

A soproni Katolikus Konvent iskolaszéke 1941. dec. 5-i ülésén egyhangúlag iskolái központi igazgatójává választotta. A soproni városplébániáról a győri püspöki székbe került Papp Kálmán 1946. nov. 7-én kelt leiratával a soproni általános fiúiskola (az előbbi Petőfi téri róm. kat. fiúiskola) igazgatójává nevezte ki, miután azt az új iskolát is megszervezte.

A Petőfi téri Általános Fiúiskolában 1947. márc. 15-én tartott beszédének a sajtószabadságra vonatkozó kitételei miatt Győrött népbíróság elé állították azzal a váddal, hogy „demokráciaellenes magatartást tanúsított.” Rendőri felügyelet alá helyezték, és csak 1949. febr. 9-én oldották fel ez alól. 40 évi tanítóskodás után 1947-ben, 59 éves korában nyugdíjazták. 1967-ben vehette át gyémántdiplomáját. 1969. ápr. 4-én halt meg.

1989. XLIII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC

92 SOPRONI KÖNYVESPOLC

Kovács Antal: A halászat szakszókincse a Felső-Szigetközben. Budapest, 1987, 84 lap (Magyar Csoportnyelvi Dolgozatok 33. szám. Szerk.: Hajdú Mihály)

Annak a korábban jóval nagyobb kiterjedésű, igen változatos, titkokat rejtegető vízivilágnak, amely az egykori Sopron, Moson és Győr megyében, a Fertőn és környékén, a Hanság világában, Szigetközben és Csallóközben volt, a megmaradt eszközök és leírások mellett leginkább nevek és szavak, mondák, legendák

és szólások őrzik az emlékét. Hany Istók története (ifjúsági regény is készült róla, l. Tóke Péter: Hanyistók. Bp., 1979), a tájhoz kapcsolódó mesék (Timaffy László válogatott egy szép kötetet belőlük „A Tündértó titka” címmel: Bp., 1987) és Szigetköz alapos, gondos tudományos leírása (Timaffy László kitűnő könyve: Bp., 1980) – hogy külön is említsek néhányat – bizonyosan közismertek e táj lokálpatrióta lakóinak a körében.

A közelmúltban egy új munkával, Felső-Szigetköz halászati szókincsét megörökítő és bemutató kötettel gazdagodtunk. A szerző Kovács Antal, aki már több értékes néprajzi tanulmányt tett közzé, például felső-szigetközi népi növénynevekről (Műhely 1985/4: 55–63), állatnevekről (Műhely 1986/6: 48–62), sőt szólásokról és közmondásokról is (Műhely 1988/1: 40–55). „Járok-kelek gyöngyharmaton...” címmel a Mosonmagyaróvári Helytörténeti Füzetek VI. köteteként 1987-ben jelent meg igen tanulságos kötete a táj növény- és állatneveiről. A szerző kellő szakmai ismeretek birtokában, a szakirodalom figyelemmel kísérésével és lankadatlan ügybuzgalommal gyűjti a néprajz pusztuló kincseit. Ismertető kötetének gazdag anyagát 1982 és 1985 között, 9 szigetközi faluban, 16 adatközlőtől gyűjtötte. Mit tartalmaz a könyvecske? A Bevezetést (3–8), majd a halnevek betűrendes felsorolását s latin szaknyelvi megnevezéseket, a halak leírását, s a rájuk, ill. a nevükre vonatkozó észrevételeket (9–20). A nevek külön csoportosítva vannak a névadás okai szerint is, például: élőhely: fenékhál, táplálkozás: ikrafaló (21–22). Ezt követik a hal részeinek azon elnevezései, amelyek eltérnek a szokásostól (23–24). Ezek után következik a szótári rész, amely az előző fejezetekben közölt halnevek s a hal részeinek az elnevezései kivételével – a halászattal összefüggő szavakat, tehát például a halászati eszközökre, a halászokra, a halászatot befolyásoló időjárásra, a folyómeder és a víz milyenségére vonatkozó szavakat tartalmazza (25–69). A címszót a jelentésmagyarázat és gyakran az adatközlőtől származó, magyarázó-szemléltető példamondatok követik. A kötet az adatközlők felsorolásával (70), 24 rajzzal (10 halakat, a többi halászati eszközt ábrázol: 71–83), ill. a tartalommutatóval (84) zárul. A rajzokat Kovács Antalné Rozsondai Éva készítette. Azt, hogy az ábrák mire vonatkoznak, a 9. oldalon kezdődő névfelsorolás szöveges részéből tudhatjuk meg.

A leírást mindenekelőtt a halak, a halászat, a néprajz, a helytörténet iránt érdeklődőknek a figyelmébe ajánlhatjuk. Az elnevezések gazdagsága, változatossága jól tudósít az egykor virágzó halászatról. „Valamikor itt annyi vót a hal, hogy elég vót letenni a szákot és máris ugrándozott benne néhány” – mondta az egyik adatközlő (3). Kovács Antal 47 halfajnak mintegy 200 nevét jegyezte föl. Összehasonlításképp: Herman Ottó száz évvel ezelőtt a Dunának 41, Solymos Ede pedig 1965-ben 52 halfaját írta le (4). E leírás segítségével sokkal könnyebb lesz összegyűjteni másutt is a halászat népi szavait. A szavak, szóalakváltozatok között sok a sajátosan szigetközi, ill. másuttan nem adathozható (vö. 8). Így például a *tomoj*, *tomolkó* domolykó’ 93(20), ill. a *jázikó*, *jászi* ’jászkeszeg’ (15) nincs meg sem Ferenczy-dr. Hunyady Külömféle halaink és horgászatunk (Bp., 1981) című könyvében, sem az Új Magyar Tájszótárban. A szellemes népi elnevezésre példaként a balin *paripakeszeg* nevét hozom: „lovagol a vízen” – mondják, innen a név (10). A nevek között vannak német eredetűek is, így például a *pleincnyi* ’bagolykeszeg’, vö. ném. *Pleinze* ’ua.’ (9).

Örvendetes, hogy vannak hazánkban, így Győr-Sopron megyében is néhányan, akik néprajzi-néprajzi emlékeink gyűjtésére nem sajnálnak időt, energiát. Reméljük, hogy az olyan kvalitású és eredményességű honismereti szakemberek méltó elismerésére, amilyen Kovács Antal is, a megye illetékesei találnak módot. Miként persze a jó gyűjtések közzétételére is. Aligha lehet ugyanis vitás bárki számára is, hogy a néprajz kutatásának, tehát a lokálpatriotizmusnak ilyen támogatása nem luxus, hanem erkölcsi kötelesség. Olyan beruházás, amely áttételesen ugyan, de bizonyosan kamatozik.

Kovács Antal leírása elsősorban nyelvi, néprajzi és helytörténeti szempontból fontos. Értékét nagyban

növeli, hogy sok-sok adatot, kifejezést ment meg a feledésbe merüléstől. Tehát nemcsak megbízható leírás, leletmentés is egyszersmind. A halászat ugyanis erősen visszaszorult ezen a tájon is, s ez elsősorban „a folyószabályozással és a víz szennyezettségének növekedésével” (4) függ össze. Ezt a folyamatot a bős-nagymarosi munkálatok tovább gyorsítják, így e leírás aktualitása más oldalról is megerősítést kapott.

Kiss Jenő

1989. XLIII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Paizs Gábor: Rajk-per. Budapest, 1989, Ötlet Kiadó, 249 lap

Paizs Gábor: Rajk-per. Budapest, 1989, Ötlet Kiadó, 249 lap

Magam is azt gondoltam, hogy a Rajk-per valamennyi soproni vonatkozását megírtam abban a cikkemben, amelyben a hetedik rendű vádlott, Korondi Béla életútját ismertettem (SSz. 1989, 80). A most megjelent könyvben a szerző Korondi Béla szerepét a Rajk-perben a tárgyalás alapján ismerteti. Erről tehát most nem szólok. Ellenben Korondival kapcsolatosan új adatot találtam. A Szabad Nép 1949. október 1-jén közölte Rákosi Mátyás beszédét: „Rákosi Mátyás elvtárs nagy beszéde a nagybudapesti pártaktíván a Rajk-banda megsemmisítésének tanulságairól és népi demokráciánk hatalmas sikereiről”. Az első mondat: „Olyan győzelmet arattunk, amely nemcsak demokráciánkat erősítette meg, de hatása érezhető lesz az egész imperialistaellenes harc frontján a tervkölcson jegyzésének második napján: 506 045 000 forint.”

Csak az akkori szóhasználat, beszéd-, illetve szónoki stílusának bemutatására, vagy felidezésére írom le a cikkben szereplő néhány alcímet: „A Tito-banda: rendőrspiclik, kémek, provokátorok társasága. ... Stratégiai tartalékból – az imperialisták rohamcsapata. ... Operation X. ... Magyarországot amerikai gyarmattá tették volna, amelyet Titóék albérletbe kapnak. ... Fasiszta rémuralmat terveztek...” Ebben az utóbbiban Rákosi részletesebben is szól a soproni származású Korondi Béla „bűneiről”, mégpedig vallomása idézésével. Ebben – mint ismert – Korondi is mindent „bevallott”. Rákosi Korondiról: „Még világosabban beszélt erről Korondy, a fasiszta csendőrszázados: Én, – mondotta Korondy – az összeesküvés céljairól azt tudtam, hogy a terv és célja: fegyveres puccs segítségével a kormányt eltávolítani, Rákosi, Gerő és Farkas minisztereket őrizetbe venni, ellenállásuk esetén fizikailag megsemmisíteni őket és a hatalmat átvenni”... stb. Csak az érdekesség kedvéért említem meg, hogy nemcsak Korondi, hanem Rákosi is eredetileg soproni diák volt. Ezzel kapcsolatos cikket közöl a „Soproni Hírlap”, amelynek első száma 1989. január 20-án jelent meg: „Matyi pandúrost játszott. Rákosi soproni diákévei.” Volt osztályfőnöke, a „Reálban” Stodolni Gyula visszaemlékezése szerint: „Három éven át néztem rám szelíd, mosolygós szemekkel. Szerény, udvarias fellépése, tehetsége és szorgalma révén tandíjmentességben részesítették. ... Még azt is tudták róla játszótársai, hogy legkedvesebb játéka a pandúrosdi volt. Ott ült a középső padosor harmadik padjának jobb szélén, ki gondolta volna, hogy mivé nővi ki magát.”

94Paizs könyve több oldalon foglalkozik Korondi Bélával (48, 173, 174, 177, 181, 188, 198). Rajk László személyével kapcsolatos soproni, sopronkőhidai és sopronkörnyéki adatok is szerepelnek a könyvben.

A Szabad Nép 1945. május 15-i „Rajk László hazaérkezett” című cikkében megemlíti Rajk és felesége, Földi Júlia sopronkőhidai rabságát, ahol Rajk cellája Bajcsy-Zsilinszkyé mellett volt. A kivégzések előtti napon Zsilinszky azt mondta Rajknak, hogy soha ne hagyják el a szabadság és demokrácia eszméjét, hanem

harcoljanak érte még keményebben, még elszántabban. A könyv a Szabad Nép 1946. március 21-i, és 1948. augusztus 6-i cikkei alapján ír még a sopronkőhidai fogolyról (8, 9, 11, 21).

A Szabad Nép 1956. október 7-i számának „Az ország népének néma, fájdalmas búcsúja nagy halottainktól” című cikkében Rajk utolsó nyilvános szerepléséről is ír, amely éppen Sopronban volt.

A népszerű politikus közéleti szereplése és mártírúma tükröződik ebben a tragikus életutat és temetést bemutató riportban: „...Jönnek ...mily sokan jönnek a gyászolók, hogy utolsó búcsút vegyenek a nép nagy halottaitól. Vidékieket... látunk a tömegben. Rajk elvtárs választókerületének, a régi Sopron megyének követői ők. Koszorút hoznak Kapuvárról, felírása két szó: „Nem felejtünk!” Ezen a vidéken, Sopron városában látta a nép utoljára Rajk elvtársat, itt beszélt utoljára egy nagygyűlésen. Amikor az egyik szónok, Münnich Ferenc elvtárs arról beszél, hogy Rajk Lászlót mennyire szerették az egyszerű emberek, a régi választókerület küldöttei elmondják, hogyan is emlékeznek őrre a választói. Elmondják, hogyan álltak ki az országútra, s állították meg Hövej község lakói az áthaladó Rajk elvtárs gépkocsiját. Hogyan mondták meg neki: innen tovább nem mehet, mert a falu népe tudja, hogy itt jár Rajk elvtárs, mindenki őt várja már a községháza udvarán. S Rajk László elvtárs bement a faluba, felállt egy székre, és beszélt a néphez. Aztán elment – Sopronba, nagygyűlésre. Távozása után együtt maradt a község népe, s egy akarattal a falu első díszpolgárává Rajk elvtársat választották. Így szerette őt a nép, s nem kellett ehhez semmiféle felső előkészítés, semmi szempont – a nép szívéből jött ez a tisztelet.”

Rajk László nyolcvan éve 1909. március 8-án született Székelyudvarhelyen, negyven évvel ezelőtt végezték ki, 1949. október 15-én.

Hiller István

1989. XLIII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / LEVÉLSZEKRÉNY

LEVÉLSZEKRÉNY

Ruhmann Jenő írja: Papp János (SSz. 1987, 357–358) azt írja, hogy 1944. dec. 6-án de. 12 óra 10 perckor Lightning-típusú amerikai vadász repülőgépek Nagycenken, a kastély körül földi polgári aktivitásra géppuskatűzet nyitottak mélyrepülésből. Nyolc halálos áldozat volt a helyi halotti anyakönyvek szerint.

Az adott napon de. 10 órakor én a helyszínen kerékpároztam Sopronból Bük irányában. A légitámadás engem Nagycenk elhagyása után, a peresztegi útelágazásnál 10 óra 15 perckor ért. Mögöttem 200 m-nyire, a 84-es út nyugati oldalán, Nagycenk és az országhatár között egy századnyi munkaszolgálatos Todt-irányítással tankcsapdát ásott. Munkaterületüket legfeljebb 2 percre hagyhattam el az ellenszéllel erőlködve, amikor velem szemben váratlanul kéttörzsű vadászgépek tűntek fel, cikázó repüléssel, kb. 200 m magasságban. Légiriadót nem hallván, német Focke-Wulf gépeknek véltem őket, gyakorlatozás vagy „brahézás” közben. Egyetlen másodperc múlva azonban módosítani kellett elképzelésemet, mert a gépek tüzet nyitottak az árokásó munkaszolgálatosokra. A lövedékek körülöttem süvöltöztek, a becsapódások mögöttem vagy 50 m-nyire hallatszottak, tehát a sorozatok az én szempontomból magasra lőttek. Kerékpáromat a baloldali árokba döntöttem, magam az út túloldalán, pontosan az útelágazásnál levő

Mária-szoborral szemben a havas-sáros árokba hasaltam, s vártam a fejleményeket. Hamar meg tudtam számlálni a támadó gépeket. Egy századnyi, tehát 9 kéttörzsű vadászgép vett részt az akcióban, kéttörzsű kivitelükből következtetve csak a Papp János által megadott P-38 (Lightning) típusú gépek lehettek. Amikor láttam, hogy támadásuk az árokások ellen irányul, jobban is kidugtam fejemet az árokból: vagy három percig köröztek a munkaterület fölött, többször is tüzet nyitottak a területre, volt, hogy É-ről D-re tehát felém lőttek, aztán hirtelen a magasba emelkedtek és eltűntek Sopron irányában. Már akkor megdöbbenett, mennyire fegyelmezten, egymás zavarása nélkül dolgoztak, egész akciónk hihetetlenül begyakorolt és megszervezett légi parádénak tűnt. Halálsikolyt a nagy lármában és ellenszélben nem hallottam, feltételeztem, hogy az egész „ijesztegetés” eredménytelen maradt. Amint bebizonyosodott, hogy vége az akciónak, folytattam utamat, és pont délben már Lövön, az állomás mellett lapultam a kukoricaföldeken, mert fölöttem nagy magasságban légcicata zajlott, s távolról hosszú, tartós bombázás robbanásai hallatszóttak. Ez volt Sopron első bombázása, amiről azonban csak jóval később, du. 3 óra körül Bükön értesültem.

Személyes tapasztalataimnak, és Papp idézett cikkének időadatait összehasonlítva két következtetési lehetőség adódik: Az adott napon Nagycenk körzetében két különálló havária történt: az egyik 10 óra 15-kor Nagycenk felől délre, mezőgazdasági területen (tehát Sopron bombázása előtt), a másik 12 óra 10-kor a kastély környékén (tehát Sopron bombázása közben); vagy pedig az általam átélt 10 óra 15 perces géppuskázásnak volt 8 halottja a Todt-munkaszolgálatosok közül, s ezek halotti bizonyítványában szerepel helytelenül a haláleset időpontja és helyszíne. Véleményem szerint ez utóbbi variáció lehet helytálló, a következő megfontolások alapján.

A bombázó repülőgépeket kísérő vadászgépek repülési sebessége nagyobb, időnként megelőzik a bombázó egységeket. „Bevárás” közben feltételezhető kis mélyrepülési bravúrkodás, különösen zavartalan, elhárítás nélküli légtérben. Tudjuk, hogy az adott időben a német légi elhárítás már csődöt mondott. Bombázás után „nem illet” vadász kíséret nélkül hagyni a bombázó egységeket, hanem gyülekezésig felülről kellett nekik védelemmel szolgálni.

Macher Frigyes írja: Fekete Ferenc (SSz. 1988, 190–191) „Sopron a felszabadulás óta. Eredmények és tanulságok. 1945–1985. Sopron 1985.” című szép kiadványhoz fűz néhány értékes kiegészítést, kritikai megjegyzést. Sajnos a „nyomda ördöge” ezt a bírálatot sem kerülte el, az „Elzett Zártyár” alapításának az éve nem 1911, hanem 1901. De ha egészen pontosak akarunk lenni, akkor a mai Elzett Művek Soproni Gyárának jogelődjé, a Vasártyár Rt. Sopron–Graz, Sopronban (Zártyár), németül „Eisenwaarenfabriks Actiengesellschaft Sopron–Graz in Sopron” (Schlossfabrik) néven alakult meg. Mai nevét, Elzett Művek Soproni Gyára, csak 1974-ben kapta, amikor is a fővárosi központ az Elzett Művek nevet vette fel. (ld. Elzett-Sopron 1901–1976. Bp., é. n.).

Az eredeti kiadvány még egy apró, pontatlan információját is célszerű korrigálni. A Vasöntöde – Vasártyár Rt. Sopron-Graz, Sopronban (Öntöde) – alapítására 1907-ben adták be a kérvényt, tehát nem „A XIX. század végén létesül a Vasöntöde...” hanem a XX. században (Idézett könyv 2. fejezete, Ipar. 9. oldal).

1989. XLIII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / MUNKATÁRSAINK

MUNKATÁRSAINK

Baumann József ny. igazgató, Sopron, Lenkey u. 6.

Dr. Mollay Károly ny. egyetemi tanár, 1118 Budapest, Köbölkút u. 11.

Mányoki János műszaki igazgatóhelyettes, 9023 Győr, Mester u. 34.

Németh László ny. főmérnök, Sopron, Táncsics u. 13.

Andrássy Péter szaktanácsadó, Sopron, Pf. 191

ifj. Hiller István tud. ösztöndíjas, 1091 Budapest, Üllői út 5.

Dr. Németh Alajos ny. hittanár, Sopron, Béke út 11.

Pájer Imre közművelődési felügyelő, 9300 Csorna, Tanácsköztársaság tér 11.

Pándi András főosztályvezető, Művelődésügyi Minisztérium

Dr. Hegyi Imre ny. tud. főmunkatárs, Közp. Bányászati Múzeum

Dr. Hiller István könyvtári főigazgató, Sopron, Pf. 132

Dr. Kiss Jenő egyetemi docens, 1052 Budapest, Pesti B. u. 1.

Ruhmann Jenő okl. kohómérnök, Sopron, Szabadság krt. 97.

Dr. Macher Frigyes főmetallurgus, Sopron, Mikoviny u. 15.

1989. XLIII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRONI SZEMLE

96 SOPRONI SZEMLE

Ödenburger Rundschau
Lokalthistorische Quartalschrift
Redaktion: Karl Mollay

Inhaltsverzeichnis

Baumann, Josef: Geschichte des Ödenburger Gaswerkes (1976–1986)

Mollay, Karl: Hausgeschichte und Stadtgeschichte im Mittelalter (I. Teil)

Aktuelle Fragen der Ödenburger Geschichtsforschung

Mányoki, Johann–Németh, Ladislaus: Die Restaurierung des Dachwerkes der evangelischen Kirche in Ödenburg

Kleine Mitteilungen

Andrássy, Peter: Über zwei botanische Raritäten am Wienerberg in Ödenburg

Hiller, Stefan jun.: Die Wahl eines Palatins und die europäische Politik. Die internationalen diplomatischen Beziehungen des Landtages in Ödenburg vom Jahre 1625

Németh, Aloysius: Wandernde Strafanstalt

Fájer, Emmerich: Der Kanal von Bősárkány

Kulturelles Leben in Ödenburg

Hegyí, Emmerich: Eröffnungsrede der Ausstellung „Das Holz und der schaffende Mensch. Die Menschwerdung an den Ausläufern der Alpen“ an der Universität für Forstwesen und Holzindustrie in Ödenburg (19. Aug.–18. Sept. 1987)

Pándi, Andreas: Eröffnungsrede an der VI. Medaillen-Biennale in Ödenburg

Nekrologe

Hiller, Stefan: Erinnerung an einen Ödenburger „Hauptangeklagten“

Németh, Aloysius: Der mühselige Lebensweg eines Ödenburger Volkslehrers. Gyula Szarka (1888–1969)

Hiller, Stefan: Paizs, Gabriel: Der Rajk-Prozeß. Budapest, 1989 (ung.)

Bücherschau

Kiss, Jenő: Kovács, Anton: Der Fachwortschatz der Fischerei in der Landschaft Felső-Szigetköz. Bp., 1987, 84 S. (ung.)

Füller, Stefan: Paizs, Gabriel: Der Rajk-Prozeß. Budapest, 1989 (ung.)

Briefkasten

Unser Mitarbeiter

Végjegyzet

1 (Megjegyzés - Popup)

Orbán papra vö. SSz. 1967, 318–319.

2 (Megjegyzés - Popup)

Nem *Plettlein*, amint Házi Jenő (I/2:435; Sopron középkori egyháztörténete. Sopron, 1939, 91, 125) írja, mivel az oklevél *Hansen dem Plettlein* adata a *Plettel* alanyesetnek a részesesete.

3 (Megjegyzés - Popup)

Az 1784. évi háztulajdonosok: Torkos András (295. sz.) ill. özv. Meyer Lipótné (296. sz.)

4 (Megjegyzés - Popup)

Ezt nem vette figyelembe Thirring Gusztáv (Sopron a 18. században. Sopron, 1939, 41, 256–296) az 1784. évi Halász utcai házak azonosításánál és a számozást a 296. sz. háznál kezdte. A helyes azonosítás: 297. sz. = Halász u. 1; 298. sz. = Halász u. 3; 299. sz. = Halász u. 5; 300. sz. = Halász u. 7; 301. sz. = Halász u. 9; 302. sz. = Halász u. 11; 303. sz. = Halász u. 13. Az utóbbi ház volt a Halász utca és a Hegy utca sarkán. Vö. még Heimler Károly (szerk.): Sopron topográfiája. Sopron, 1936, 156

5 (Megjegyzés - Popup)

Házi Jenő (i.m. 98) Plettel Jánosnak ezt a közvetlen utódját nem ismeri.

6 (Megjegyzés - Popup)

Minden alapot nélkülöz a műemléktopográfiának feltételezése: „Minthogy a templom a soproni johanniták kórházával átellenben épült, valószínű, hogy a templomocska is az ő alapításuk” (i.h.). Az Ispotályhídon (ma: Ikvahíd) álló kórházat, helyesen ispotályt, ugyanis a város már 1346-ban átvette, mivel a lovagház elnéptelenedett (Házi i.m. 135).

7 (Megjegyzés - Popup)

Vö. például SSz. 1960, 332.

8 (Megjegyzés - Popup)

A mai plébániaház (Szentlélek utca 2. sz.) ezen a telken 1830-ban épült.

9 (Megjegyzés - Popup)

Ma Steiger Károly sírköves műhelye (Szt. Mihály utca 10.)

10 (Megjegyzés - Popup)

Házi Jenőnél (i.m. 218) hibásan *Ramishofi Ramishofer* az ítéletkönyvben szereplő *Rannshouer von Rannshouen* helyett

11 (Megjegyzés - Popup)

Házi Jenő (i.m. 222) ennek az oltáralapítványnak első javadalmását csak 1448-ból ismeri

12 (Megjegyzés - Popup)

Házi Jenő (i.m. 129) nem említi

13 (Megjegyzés - Popup)

Vid papra későbbi adatok: II/1:126; II/6:241

14 (Megjegyzés - Popup)

Vö. középkori német *lan* 'a tűz lángja' (latinul *flamma*) Diefenbach, Laurentius; Glossarium Latino-Germanicum mediae et infimae aetatis. Francofurti ad Moenum, 1857. Ilyen puskára egyelőre ez az egyetlen soproni adatunk. A tanács a papokat is kötelezte a városvédelemben való részvételre, ezért ők is tartottak fegyvert.

15 (Megjegyzés - Popup)

A *kúf* szó magyarban német jövevényszó, jelentése 'edény, hordó; meghatározott bor-, sómérték'. A kiskúf 16, a nagykúf 28–30 akós volt (vö. Mollay Károly: Német–magyar nyelvi érintkezések a XVI. század végéig. Bp., 1982)

16 (Megjegyzés - Popup)

Házi Jenő (i.m. 216) félreérthetően *Zelebicz* György-nek mondja, de nem ismeri (i.m. 98) a Nagyboldogasszony-oltár javadalmásai között.

17 (Megjegyzés - Popup)

Házi Jenő (i.m. 217) – helytelenül – azt állítja, hogy az 1450. évi adóslevélben tévedésből írtak *István* nevet és ezt az adatot is még Györgyre vonatkoztatja.

18 (Megjegyzés - Popup)

Az oklevél regesztájában az oltár neve magyarul helytelenül *Szt. Bertalan-oltár*.

19 (Megjegyzés - Popup)

Az említett Miklós pap éppen György pap feltűnése idején, 1433-ban szerzi meg a 2. fejezetben már említett Wasner Péter házát (ma Halász utca 1), amely szomszédos volt a Nagyboldogasszony-oltár javadalmás házával. Ezt a házat (utólag ez is majd idővel javadalmás ház lesz) egyelőre szintén csak 1424-től kezdve ismerjük. A *Wasner* ragadványnév valamely ausztriai *Waasen* falu nevével függ össze, innen származhatott Péter. Bordézsója 9 1/2 akó (1426, lakójáé, Edling Péteré 1 akó), 12 akó (1429), 6 akó (1431), gabonadézsója 1 kepe (1430) ; adója 1424-ben 61/2 dénárfont, lakójáé, Seidl vargáé 30 dénár (II/2:353, 405, 422, 415, 326). 1426. jan. 31-én ő is a tanács ellen fellázadt és ezért Berzeviczi Péter királyi tárnokmester által fej- és jószágvesztésben elmarasztalt soproni polgárok között van (I/2:293; II/1:168). Ettől a súlyos ítélettől ő is csak nagy pénzbüntetés árán szabadult (I/2:329). 1426. nov. 20-án

Konrád szücsmester meggyilkolása (*todslag*) miatt egyezkedik az áldozat rokonságával (II/1:36). 1427-ben az erődítési munkálatokhoz két munkás kiállítására kötelezik (II/6:136). 1430-ban Péter halász a lakója (*inquilinus* II/6:97). Két keresztnéve volt, mivel két soproni feljegyzésben is *János*-nak (*Hans*) nevezik (I/2:329; II/6:136; az utóbbi adat keltezésére vö. SSz. 1962, 91). 1433-ban a belvárosban, a Fótéren (ma: 7. sz.) találjuk (II/3:24, 34), Halász utcai házát pedig Miklós pap szerzi meg: bordézsmaja 11 akó (1433), 4 1/2 akó (1435), 3 akó (1436), 1/2 akó (1438) ; 1437-ben nem fizet adót, 1440-ben viszont 1 forintot (II/3:31, 38, 52, 93, 71, 209). Ezután a házról csak 1454-től kezdve tudunk, amikor Péter kötélverőé (II/4:7), így nem ismeretes, hogy Miklós pap mikor vált meg tőle. Lehetséges, hogy György pap 1442 után vált meg a Nagybaldogasszony-javadalomtól, amelyet ekkor Miklós pap kapott meg?

20 (Megjegyzés - Popup)

Házi Jenő (i.m. 94) ezt az adatot (nem 15 dénárfontot!) tévesen a másik, a papok testvérületének kegyurasága alá tartozó Krisztus teste-oltárra vonatkoztatja, mivel a telekkönyvi bejegyzés az oltár helyzetét a Szt. Mihály plébániatemplomban így határozza meg: *illud altare, quod iratra cancellas est situm*. Ennek a meghatározásnak 1523. évi német *in dem gaetter pey Sand Michel* megfelelőjét viszont a város kegyurasága alá tartozó Krisztus teste-oltárhoz tartozónak értelmezi (i.m. 97). Scherer saját oltára is a végrendelet szerint *ad Sanctum Michaelem in cancellis*, azaz a szentélyt a középhajótól elválasztó korlát, rács vonalában, az egyik oldalhajó végében állt. A végrendelet arról is szól, hogy a Szt. Mihály-plébániatemplom számára három nagyon értékes tárgyat (*magna clinodia*), nevezetesen arany „szentsírt” (*sepulchrum aurem*), drága oltárterítőt (*mappa preciosor*) és énekes misekönyvet (*liber missalis cottidianus coralis*) vásárolt a Szt. György-kápolna Háromkirályok-oltára javadalmából, ezért kéri a kegyuraságot és az egész tanácsot (*collatores et totum consilium*), hogy utódjának lakást biztosítsanak. Itt tehát csak a városi tanács kegyurasága alá tartozó Krisztus teste-oltárról lehet szó. Persze lehetséges, hogy a papok testvérületének kegyurasága alá tartozó Krisztus teste-oltár a másik oldalhajó végében állt.

21 (Megjegyzés - Popup)

Házi Jenő (i.m. 223) szerint pénteken, holott Sopronban is, Magyarországon is a középkorban az ótestamentomi (zsidó) hetet használták a naptárban, amelynek a csütörtök volt az ötödik napja. Sopronban 1352-től a XVIII. századig adatolható a csütörtök német *pfincztag* neve, amely etimológiailag ugyanazt jelenti, mint a bizánci/szláv hét magyar *péntek* 'ötödik nap' neve. Moser Osvát polgármester 1440. dec. 11–1441. márc. 10-ig, hetenként, ill. naponként sorolja fel, milyen élelmiszereket szállított a város Erzsébet királyné Sopronban időző udvartartásának. A felsorolás: „*Suntag...*, *am montag...*, *am erchtag...*, *am mitichen...*, *am pfincztag...*, *am freytag...*, *am sambcztag* (II/3:290–305). Vö. még Mollay i.m. 122; Szentpétery Imre: Oklevéltani naptár. Bp., 1912

22 (Megjegyzés - Popup)

Ez az egyik legrégebbi antifona, amelyet egy-egy pap és az iskolamester énekelt. Előadására Sopronban több ilyen alapítvány létesült (vö. GerB. 78; II/1:79; Pb. 226; Házi i.m. 209, 228–229, 240, 170). A XV. században nemzeti nyelvekre is lefordították. Sopronban – úgy látszik – ekkor csak latinul énekeltek.

23 (Megjegyzés - Popup)

Ugyanígy rendelte el az évenkénti megemlékezést egy 1456. márc. 19-i végrendelet: „*das der jartag jerlich*

verpracht wurd des nachts mit newen letzen vigili vnd des morgens mit ainem selambt (II/1:78)

24 (Megjegyzés - Popup)

Ebből megállapítható egy ilyen kézirat korabeli értéke. Ugyanis 1466-ban Sopronban 400 db zsindeley ára 100 dénár, 500 zsindeleyszegé 25 dénár (II/4:263, 264); ez a 125 dénár = 12 font + dénár. Az 1 aranyforintot 1466-ban is 10 dénársolidusszal számították (II/4:257). A kéziratot tulajdonosa tehát 2 1/2 + 1/2 font + 10 solidus + 5 dénárra értékelte. Átszámítva ez 4 font 2 solidus 5 dénár. Összehasonlításként: 1466-ban Sopronban egy ökör ára 3 1/2 forint, azaz 4 font 3 dénársolidus (II/4:260). A 400 db zsindeley és az 500 zsindeleyszegé bizonyára lakása tetejének javítására kellett.

25 (Megjegyzés - Popup)

A vorauai prépostsággal az említett Malzer Lénárd 1458-ban lépett ún. imaszövetségbe (Házi i.m. 290).

26 (Megjegyzés - Popup)

A mű 1478. évi nürnbergi kiadása egy soproni katolikus pap hagyatékából maradt meg a soproni ev. gyülekezet könyvtárában. A felvételeket Németh Ferenc készítette.

27 (Megjegyzés - Popup)

Juhász Miklós (szerk.): Barangolások a soproni erdőkben. Bp., 1983²

28 (Megjegyzés - Popup)

Cikkünk lektorálását Kubinszky Mihálynak köszönjük

29 (Megjegyzés - Popup)

Csapody István: A soproni természetvédelem múltja, jelene és feladatai. SSz. 1956, 230.

30 (Megjegyzés - Popup)

Csapody István: Cserje mint gyep. Élet és Tudomány, 1987, 1150.

31 (Megjegyzés - Popup)

A cikket Csapody István lektorálta.

32 (Megjegyzés - Popup)

A Habsburg-liga gondolatról, elsősorban spanyol levéltári forrásokra alapozva Heinrich Günter: Die Habsburg-Liga 1625–1635. Berlin, 1908, különösen 1–23.

33 (Megjegyzés - Popup)

U.o. illetve Grete Mecenseffy: Habsburger im 17. Jahrhundert. Die Beziehungen der Höfe von Wien und Madrid während des Dreißigjährigen Krieges. Archiv für österreichische Geschichte Bd. CXXI. (1955) 14.

34 (Megjegyzés - Popup)

Günter i.m. 5.

35 (Megjegyzés - Popup)

A spanyol államtanács működésére, a döntéshozatali mechanizmus elemzésére vö. Charles Howard Carter: *The Secret Diplomacy of the Habsburgs 1598–1625*. New York–London 1964, II/5.

36 (Megjegyzés - Popup)

Günter i.m. 7.

37 (Megjegyzés - Popup)

Aytona Francisco de Moncada conde de ossona; 1624 júniusától bécsi követ, 1626 februárjától(!) márki. Franz Cristoph Khevenhiller graf zu Frankenburg; II. Ferdinánd egyik vezető diplomataja, 1630-ig madridi követ, főudvarmester, 1625-től(!) titkos tanácsos, 1650. június 13-án halt meg.

38 (Megjegyzés - Popup)

A házasság diplomáciában játszott szerepéről, a XVII. századi spanyol diplomáciában való alkalmazásáról ld. Carter i.m. 98.

39 (Megjegyzés - Popup)

Fraknói Vilmos: *Pázmány Péter és kora I–III*. Pest. 1872, 147.

40 (Megjegyzés - Popup)

Sopronban már 1625 előtt is rendezett II. Ferdinánd országgyűlést (1622). Fraknói II. Ferdinánd választásánál azt emeli ki, hogy közel fekszik a város Bécshez, Khevenhiller a Pozsonyban dülő pestisre hivatkozik (*Annales Ferdinandeae I–XII*. Leipzig, 1724, X. 693).

41 (Megjegyzés - Popup)

Pázmány és Sennyei megbízatása Fraknói i.m. II. 147.

42 (Megjegyzés - Popup)

Fraknói i.m. II, 150.

43 (Megjegyzés - Popup)

Khevenhiller i.m. X. 698.

44 (Megjegyzés - Popup)

Caroli Carafa Episcopi Aversani: *Commentari de Germania Sacra Restaurata Aversae anno 1630*, 210: „Nihilominus qua res erat summi momenti, ex qua fere integra Caesaris auctoritas dependebat, non videbatur expedire absque cautione fortunam experiri in Archiduce, sed prudentiores electionem Palatini praemittendam censebant firmam concipientes, si ad placitum Caesaris Palatinus eligeretur, longe certius regiam electionem Archiduci Ferdinando obventuram”. Carafa másik, olasz nyelvű munkájában is beszámol

a soproni országgyűlés eseményeiről: Relazione dello stato dell'Imperio e della Germania. Közli: Archiv für Kunde österreichischen Geschichtsquellen XXIII. 1860, 101, 449.

45 (Megjegyzés - Popup)

Anton Pieper: Die Relationen des Nuntius Carafa über die Zeit seiner Wiener Nuntiatur. Historisches Jahrbuch, Görres Gesellschaft 1881, 389.

46 (Megjegyzés - Popup)

Carafa: Commentaria 210: Electio Palatini Esterhazy 150, ellene 60. Khevenhiller i.m. X. 699 (Esterházy 125, Nádasdy 25, Pálffy 1, Ostrosich 1). Részben közli Fraknói i.m. II. 158.

47 (Megjegyzés - Popup)

Khevenhiller uo.: „Darauf Sie die Wahl vorgenommen, und um 11 Uhr aus dem Rathhause, da Sie beysammen gewesen, aus dem Fenster gerufft, der Palatinus sey erwehlt.”

48 (Megjegyzés - Popup)

A megbeszélésről beszámol Carafa Commentaria 211–213: a, Discutitur Regni coronatio, b, Argumenta pro Coronatione, e, Argumenta contra Coronationem, d.Palatini ungariae Votum (ill. Relazione 274 és Khevenhiller i.m. X, 700–702).

49 (Megjegyzés - Popup)

Carafa; Commentaria 211: „illam enim ob causam, Bethlemo Gaborio regium titulum fuisse detractum nam quamvis electus, numquam tamen Rex coronatus fuerat”

50 (Megjegyzés - Popup)

Carafa: Commentaria 213: „His rationibus permotus Caesar non solum in electionem, sed in coronationem (quae pondus addit auctoritati, multumque movet ad constantiam Ungarorum animas, dum Regem suum vident corona S. Stephani redimitum) praemissa privilegiorum confirmacione non secus a filio, quam a patre facienda, consensit.”

51 (Megjegyzés - Popup)

Csapody Csaba: Esterházy Miklós: Budapest, 1942; Péter Katalin: Esterházy Miklós. Budapest. 1986.

52 (Megjegyzés - Popup)

OL Esterházy levéltár P108 Rep. 71. Mikrofilm 6550; III. Zsigmond levelei 1625–28, IV. Ulászló levelei 1632–44.

53 (Megjegyzés - Popup)

A herceg látogatását említi Péter Katalin i.m.; Hajnal István: Az 1642. évi meghiúsult országgyűlés időszaka. Bp., 1930 és Esterházy Miklós nádor lemondása. Bp. 1929. János Kázmér levelei 1642–43-ból Esterházyhoz olasz és latin nyelven OL Esterházy levéltár P 108. Rep. 71. Mikrofilm 6550.

54 (Megjegyzés - Popup)

Barberini és Esterházy kapcsolatáról tud Fraknói (i.m. III.)

55 (Megjegyzés - Popup)

Miksa bajor választó levele Esterházy Lászlónak és Dánielnek (részvétlevél) 1643. dec. 1. München;
György Vilmos brandenburgi választó levele 1640. okt. 30. Regensburg OL Est. lev. P108. Rep. 71.
Mikrof. 6550. Lubomiersky krakkói vajda levelei 1642–44 OL Est. lev. P108. Rep. 71. Mikrof. 6551.

56 (Megjegyzés - Popup)

Csáky István gróf diplomáciai küldetésének iratai: OL. Csáky levéltár P71.

57 (Megjegyzés - Popup)

IV. Fülöp spanyol király levele Esterházyhoz 1623. dec. 6. Madrid OL. Est. It. P108. Rep. 71. Mikrof. 6550.

58 (Megjegyzés - Popup)

Onate gróf spanyol követ levele Esterházyhoz 1622. április 21. Bécs OL Est. It. P108. Rep.71. Mikrof. 6550.

59 (Megjegyzés - Popup)

Onate befolyásáról a bécsi udvarban ld. Mecenseffy i.m. 11.

60 (Megjegyzés - Popup)

Onate követ levele 1624. március 13. Bécs uo.: „Illustrissime Domine! Miratus hactenus fui cum de scripto in Regno Hungariae passim sparso, praetensam Consultationem de opprimenda Hungarica Natione concernente alipua referri inaudirem. Idem nunc mihi per Dominum Vestram Illustrissimam transmissum non admirationem medo sed rivum insuper movit tum quod eius author tam insignia commentitia fingere ac in Vulgus Spargere non erubescat, tum etiam quod aliquem inveniri credat qui eiusmodi figmentis fidem sit adhibiturus. Tanta est enim falsitatis huius enormitas ut ex seipsa omnibus constare possit. Optandum sane esset ut Regis Catholici Domini mei arma et Regiae Vires alio non detentae Reipublicae Christianae hisse in partibus subvenire possent, dubium non est quin Regia Sua Maistas pro restauranda Maistatis Suae Caesareae auctoritate seductorum Statuum ad debitam obedientiam reductione florentissime Regni Hungariae ad statum suum pristinum restitutione eiusque tamquam antemuralis totius Christianitatis contra Turcas Christiani nomini hostes defensione pro solita sua Regali munificentia ea magnanimitate subventurus esset.”

61 (Megjegyzés - Popup)

Ossona feladatáról Günter i.m. I, 1–23; Fraknói i.m. II. 159.

62 (Megjegyzés - Popup)

Khevenhiller i.m. X. 702: „Der spanische Embaxador hat gar darneben protestiert: Das wann die

Succession nicht erfolge, die Heyrath mit der Infantin Dona Maria Anna bis dorthin aufgeschoben werden solle.” A spanyol diplomaták bécsi befolyásáról Mecenseffy i.m. 11.

63 (Megjegyzés - Popup)

Fraknói Vilmos: Pázmány Péter spanyol évdíja. Magyar Sion 1869, 7, 22.

64 (Megjegyzés - Popup)

Fraknói is hangsúlyozza, hogy az évdíj jelentős szerepet játszott a spanyol diplomáciában. Fraknói uo., ill. Pázmány Péter és kora II, 178.

65 (Megjegyzés - Popup)

Aranygyapjas-rend történetére, politikában játszott szerepére vö. Friedrich Jonannes Kalff: Funktion und Bedeutung des Ordens vom Goldenen Vlies in Spanien von XVI. bis zum XX. Jahrhundert. Bonn, 1963.

66 (Megjegyzés - Popup)

Uo.

67 (Megjegyzés - Popup)

Uo.

68 (Megjegyzés - Popup)

Fraknói: Pázmány Péter spanyol évdíja. Magyar Sion 1869. 7, 22

69 (Megjegyzés - Popup)

Fraknói: Pázmány Péter és kora II, 160.

70 (Megjegyzés - Popup)

Esterházy levele Ossona követnek 1626. február 23., Kismarton. OL Est. lt. P108. Rep. mikrof. 6545.

71 (Megjegyzés - Popup)

Khevenhiller: Annales Ferdinandi I–IX. 1640. IX. Esterházy életrajzát és pályafutását ismertette teljes terjedelemben közli a spanyol király adományozó levelét.

72 (Megjegyzés - Popup)

Günter i.m. 30.

73 (Megjegyzés - Popup)

Castaneda és Esterházy levelezésére kizárólag levéltári források állnak rendelkezésre. A követ az itáliai ügyekről Esterházyknak Bécsből 1633. jún. 6, június 9.; belgiumi eseményekről ugyanebben a két levélben, az ajándékozott lovakról 1640. aug. 31., Pázmány leveléről 1633. június 9.; a velencei követről 1639. dec. 18.: Esterházy balesetéről, javulást kívánva 1633. jún. 6, 9. OL Est. lt. P108 Rep. 71. Mikrof. 6550. A

Habsburg-udvar diplomáciai életéről, a követekről, s a diplomaták közötti hierarchiáról Carafa ír. Vö. Friedrich von Hurter: Friedensbestrebungen Kaiser Ferdinands II. ...Nebst des apostolischen Nuntius Carl Carafa Berichtes über Ferdinands Lebensweise. Familie, Hof. Rathe und Politik. Wien 1860, 229.

74 (Megjegyzés - Popup)

IV. Fülöp levele Madrid 1633. jan. 18. uo.

75 (Megjegyzés - Popup)

Günter i.m. 1–23.

76 (Megjegyzés - Popup)

Mecenseffy i.m. 39.

77 (Megjegyzés - Popup)

Uo.

78 (Megjegyzés - Popup)

Donna Maria Anna hosszas utazásáról: Gaibrois M. de Ballesteros: Las jornadas de Maria Hungria, Madrid, 1926.

79 (Megjegyzés - Popup)

Carafa: Relazione 299: „Il Palatino, quale oggidi è il Signor Conte Esterasi, fedelissimo a Sua Maesta e stimato huomo di gran spirito é bontá e per ciò honorato dal Re Cattolico del Tosone”. – A cikket R. Várkonyi Ágnes lektorálta.

80 (Megjegyzés - Popup)

Komoróczy György: Nádasdy Tamás és a XVI. századi magyar nagybirtok gazdálkodása. Bp., 1932, 65.

81 (Megjegyzés - Popup)

Takács Sándor: Rajzok a török világból. Bp., 1915, III, 88.

82 (Megjegyzés - Popup)

A magyar vízszabályozás története (szerk.: Ihrig Dénes). Bp., 1973. 190.

83 (Megjegyzés - Popup)

Fekete Zsigmond: Adatok a magyar Kis-Alföld közgazdasági és vízrajzi múltjáról. Gazdasági mérnök, 1885. nov. 15. 486.

84 (Megjegyzés - Popup)

Ihrig i.m. 191.

85 (Megjegyzés - Popup)

Győr-Sopron Megyei Levéltári Igazgatóság Soproni Levéltára (továbbiakban: SVmL), IV. 253. Sopron Vármegye Bizottmányának közgyűlési jegyzőkönyvei, 1871, 853. sz.

86 (Megjegyzés - Popup)

SVmL. IX. 219. Rábabizottság iratai – Csorna (továbbiakban: Rb.). Acsalag, Farád elöljáróinak és a kapuvári uradalom igazgatóságának folyamodványa a megyei bizottmányhoz.

87 (Megjegyzés - Popup)

Uo.

88 (Megjegyzés - Popup)

Ihrig i.m. 181.

89 (Megjegyzés - Popup)

SVmL. CsT. 32.

90 (Megjegyzés - Popup)

Kövér Fidél József: A Hanság földrajza. Szeged, 1930, 19.

91 (Megjegyzés - Popup)

1840. évi X. tc. A vizekről és csatornákról.

92 (Megjegyzés - Popup)

SVmL. IV. 253. Sopron Vármegye Bizottmányának közgyűlési jegyzőkönyvei. 1871. 931. sz.

93 (Megjegyzés - Popup)

SVmL. Rb. 1871. nov. 23-i jkv. Meghívottak: Acsalag, Babot, Bogyoszló, Bősárkány, Csorna (hercegszeri és prépostszeri bírák), Farád, Garta, Jobaháza, Kapuvár, Osló, Szárföld, Tamási, Veszvény és a kapuvári uradalom.

94 (Megjegyzés - Popup)

Uo.

95 (Megjegyzés - Popup)

Uo. Bősárkányi kanális számlái.

96 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 1871. nov. 23-i jkv. Meghívandók a 14. számú jegyzetben felsoroltak és még: Barbacs, Bányog, Dör,

Maglóca, Keresztúr, Potyond és Szovát községek.

97 (Megjegyzés - Popup)

Uo.

98 (Megjegyzés - Popup)

Uo.

99 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 1871. dec. 7-i jkv.

100 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 1871. nov. 23-i jkv.

101 (Megjegyzés - Popup)

Rumy Sándor: A Rábaszabályozás befejezése. Győr, 1893. 9.

102 (Megjegyzés - Popup)

SVmL. Rb. 1872. szept. 30-i jkv.

103 (Megjegyzés - Popup)

Uo. Bősárkányi kanális költségeinek felosztása.

104 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 1878. febr. 5-i jkv.

105 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 1879. ápr. 10-i jkv.

106 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 1879. szept. 9-i jkv.

107 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 1882. ápr. 25-i jkv.

108 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 1882. dec. 9-i jkv.

109 (Megjegyzés - Popup)

Uo. Végrehajtási jegyzőkönyvek.

110 (Megjegyzés - Popup)

Barbacs, Bágyog, Bogyoszló, Csorna, Dör, Jobaháza, Maglóca, Potyond, Szovát, Tamási.

111 (Megjegyzés - Popup)

SVmL. IV. 408. Sopron Vármegye Törvényhatósági Bizottságának közgyűlési jegyzőkönyvei. 1883. 39. sz./jkv.

112 (Megjegyzés - Popup)

SVmL. Rb. Közmunka és Közlekedésügyi m. kir. Minisztérium 25 886/883. sz. határozata.

113 (Megjegyzés - Popup)

A kiállítást a soproni egyetem központi könyvtárában rendezték meg.

114 (Megjegyzés - Popup)

Az utca korábbi és mai neve ismét Villa sor. 1930-ban kapta a Wallner Ignác nevet. Az utcáról illetve Wallner Ignácra lásd bővebben Heimler Károly: Sopron topográfiája. Sopron 1936, 222, 276. A ház, amelyben Dergánék laktak, nem volt tulajdonuk: Neubauer Károly és felesége, Lagler Mária voltak a tulajdonosok.

115 (Megjegyzés - Popup)

Lásd: A Pannonhalmi Szent Benedek-Rend Soproni Katolikus Főgimnáziumának, majd az 1921–22. iskolai évtől a Soproni Szentbenedek-rendi Szt. Asztrik Kath. Főgimnázium, majd az 1924–25. iskolai évtől A Soproni Szentbenedek-rendi Szt. Asztrik Kath. Gimnázium Értesítőit.

116 (Megjegyzés - Popup)

Csak példaként említem, hogy a Szent István Társulat kiadásában megjelent Borosay–Holenda matematikai tankönyv nagyon híres volt. Generációk tanultak belőle. Egy jeles professzorunk nemrég azt mondta beszélgetésünk során; ha ebből tanítanák a matematikát, ma is tudnák a diákok.

117 (Megjegyzés - Popup)

Vitéz Grassy József vezérőrnagy, a bácskai vérengzés egyik szervezője, a „Bácskai vérengzés hadbírósi főtárgyalásának II. r. terheltje,” a területi hatállyal működő karhatalmi csoport parancsnoka. A felelősségrevonás elől 1944-ben Németországba szökött, majd a nyilas hatalomátvétel után hazajött mint Feldmarsall és először Sopronban ügködött a hatalomátvétel idején. Vitéz Hellebronth Vilmos altábornagy, honvédelmi miniszter, szélsőjobboldali politikus. Mint háborús bűnös golyó általi halálra ítélték, majd kegyelem folytán életfogytiglani börtönbe. 1963-ban szabadlábra helyezték. Haláláig (1971) fordítóként dolgozott.

118 (Megjegyzés - Popup)

Kéri Kálmán igen nagy szerepet töltött be a háborúból való kiválás minden lényeges részletében. Számos

könyv, rádió és TV riport számolt be erről. Ahogy nevezik „élő lexikon”. Kis András hadtörténész többek között így ír róla: „Simonffy-Tóth Ernő Kéri Kálmán vezérkari ezredessel együtt az első volt, aki az Ideiglenes Nemzeti Kormány Honvédelmi Minisztériumának felállítását elkezdte.” Vö. Simonffy András: Kompország katonái. Bp., 1981, 502. Szerzőnek írt levelében (lásd: EFE Levéltára) részletesen leírja szerepét – mint honvédelmi előadó a soproni egyetemen. Lásd még: Kádár Gyula: A Ludovikától Sopronkőhidáig. Bp., 1985; Bokor Péter Végjáték a Duna mentén. Bp., 1982.

119 (Megjegyzés - Popup)

Kornis i.m. 102–103., 105., 106., 107., 108., 117., 119., 215. Korondira vonatkozó korábbi és újabb irodalom: Képes Figyelő. 1947. február 15. Várkonyi Endre: A tegnap lexikona. Perek. Bíróság védők nélkül. Magyarország. 1980/46. 37. A Gallok meg a tiszthelyettes. Franciák Magyarországon. Élet és Irodalom. 1981. május 30. Dr. Major Ákos: Népbírászkodás – forradalmi törvényesség. Egy népbíró visszaemlékezései. Bp. 1988. Minerva Kiadó 22.

120 (Megjegyzés - Popup)

A Szent László Társulat 1861-ben alakult egyesület. Kezdetben a Moldvába és Bukovinába vándorolt katolikus magyarok védelme és testi-lelki gondozása volt a rendeltetése, később a keleti missziókat is felkarolta. 1919-ben, az egyesület működését beszüntették. Később visszaállították, de anyagi eszközök hiányában szűkebb keretek között működött.

121 (Megjegyzés - Popup)

Braila – Szarka Gyula idejében – a romániai Moldova délkeleti sarkán fekvő gabonakiviteli kikötő, kb. 85 000 lakossal.